

Mag. Tört.
6,4781.

AZ
ELSŐ OROSZ MEGSZÁLLÁS
ÉS
ERDÉLY FELSZABADÍTÁSA

(1849 JANUÁRIUS 31 — MÁRCIUS 28.)

IRTA:

GYALÓKAY JENŐ

LEV. TAG.

A GR. VIGYÁZÓ SÁNDOR- ÉS FERENC-VAGYON
JÖVEDELMÉNEK FELHASZNÁLÁSÁVAL
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST, 1931

298898

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1931. évi 3396. sz.

ELŐSZÓ.

Az 1848/49-i erdélyi hadjárat a magyar szabadságharcnak egyik nagyon érdekes és tanulságos, de részben tisztázatlan fejezete is.

Elegen foglalkoztak ugyan vele, szakemberek és műkedvelők egyaránt, de egyiküknek se sikerült a lépten-nyomon észlelhető tévedéseket helyreigazítania s a minduntalan mutatkozó hézagokat kitöltenie.

A baj oka amazoknál a forrásanyag fogyatékosága és megbízhatatlansága, emezeknél pedig még a tárgyi-lagosság és a katonai szakismeret hiánya is volt.

Bem, jól ismervén a magyar ember beszédes természetét, környezetével szemben is bizalmatlan és zárkózott volt. Senkit se avatott terveibe és szándékaiba, a hozzá legközelebb állott Czetzet se véve ki. Ennélfogva valóságos vezérkari főnököt se vett magához soha, mert Czetz is csak félig-meddig volt annak mondható.

Bem nagyon keveset beszélt és írt. Parancsait és útásításait ő maga adta ki — sokszor az utolsó pillanatban — mindenkor röviden, de félre nem magyarázhatóan.

Igy tehát a koholmányok világából való minden olyan leírás, amelynek szerzője már jóelőre tudni vélte Bem legtitkosabb terveit is.

Nemcsak ezekről a tervekről, de a már megtörtént eseményekről is, vajmi kevés magyar kézből származó, megbízható hivatalos adatunk van. Különösen a tavaszi hadjárat történetében mutatkozik ez a nagy hiány.

Bem akkori környezetében nem akadt senki, aki értelmes, szabatos és kimerítő harcijelentést tudott volna fogalmazni. Azok, akik ezeket írták, nem húztak

határvonalat a nyilvánosságnak szánt, alapjukbanvéve semmitmondó „Höfer-jelentések“ és a kormánynak szánt hivatalos tudósítások közé. Összekeverték őket, anélkül, hogy a katonai szempontból valóban fontos mozzanatokat felismerték és kellően méltányolták volna. Sok ilyen jelentés csak az általános frázisok körében mozog s alig van benne a hadtörténet kutatóját valóban érdeklő részlet.

Bem nem tulajdonított valami nagy fontosságot ezeknek a tudósításoknak, amelyek az ő aláírásával jelentek ugyan meg, de bizonyára nem az ő fogalmazása alapján.

A történetíró elé azonban az gördíti a legnagyobb akadályt, hogy javarészből hiányzik az erdélyi fővezérségnek a kormánnyal s az Erdélyben székelő kerületi parancsnokságnak a fővezérséggel való hivatalos levelezése, amelyben temérdek érdekes és fontos, ma már pótolhatatlan adatnak kellett szükségképpen lennie.

Annyit tudunk, hogy Bem irattárát az 1849 augusztus 18-án történt fegyverletétel alkalmával, az oroszok foglalták le; lehet, hogy náluk is maradt, de az is lehet, hogy szétkallódott. De még csak nem is sejtjük, miként tűntek el nyomtalanul, vagy semmisültek meg örökre, a kerületi parancsnokságok irattárai. Ramming, aki mindjárt a szabadságharc lezajlása után átvizsgálta az egész magyar hivatalos anyagot is, sajnálkozva állapította meg, hogy abból bizony nagyon kevés esik az annyira érdekes erdélyi hadjáratra.¹

Arra számítottunk, hogy a bécsi Hadilevéltárnak részben már az ötvenes évek folyamán összegyűlt iratanyaga² is hozzáférhetővé válván, abból fogjuk az eddig hiányzott részleteket pótolhatni. Azonban ez a reményünk is megcsalt.

¹ *Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849*: 25. és 479. l.

² Ramming ezt már nem dolgozta fel.

Az osztrák és orosz hadakról bőven találtunk benne ismeretlen adatokat, de az erdélyi honvédsereg-ről, főként annak tavaszi hadjáratáról, annál kevesebbet.

Még rosszabb a helyzet, ha nem is mennyiség, de minőség dolgában, az elbeszélő kútfők terén.

Azok közül, akik állásuknál fogva az erdélyi honvédtisztikar átlagánál tájékozottabbak lehetnek, az egyetlen Czetz írta meg a hadjárat történetét, de már külföldön, ahova nem sok írást vihetett magával. Így tehát nagyobbára emlékezetből, vagy más emigránsok elbeszélése nyomán írta meg „Bems Feldzug in Siebenbürgen“ című könyvét, amely ennek következtében se nem kimerítő, se nem szakszerű s azonkívül — kivált a nyári hadjáratról szóló része — tévedéssel van tele.

A többieknek a tavaszi hadjárat egyik-másik részletéről szóló adatai, szintén csak nagyon óvatos megrostálás után használhatók fel s hadtörténelmi szempontból legalább is 90 százalékuk értéktelen.

Legnagyobb részük 1867 után, tehát már sokkal az események után, emlékezetből íródott. Ennélfogva az, ami az ilyen mémoire-szerű feljegyzésnek értéket adhatna: a későbbi behatástól mentes, zavartalan friss benyomás, hiányzik belőlük.

Az említett okoknál fogva én se tudom egyforma részletességgel tárgyalni az erdélyi első orosz megszállás és a felmentő tavaszi hadjárat minden mozzanatát. Egyikről többet, a másikról kevesebbet tudunk; ebből tehát már önként következik a leírás egyenetlen és hézagos volta is.

A kútfőanyagban lépten-nyomon tátongó szakadékokat csak többé-kevésbé valószínűtlen feltevésekkel, vagy egyes krónikásoktól kölcsönzött dajkamesékkal lehetett volna áthidalnom, amitől azonban tartózkodtam.

Ilyenformán többet adok ugyan annál, ami az eddigi összefoglaló leírásokban olvasható, de mégse eleget arra, hogy a tanulmány címében jelzett eseményeknek hiánytalan, teljes képét láthassuk. Ugy érzem tehát, hogy meg

kell okolnom, miért nyúltam mégis ehhez a tárgyhoz? Azért, mert meggyőződésem szerint ennek a hadjáratnak aktái alkalmasint teljesen lezárultak. Alig lehet reményünk, hogy részletesebb és megbízhatóbb, a most még fennálló hiányokat pótló adatok kerülhessenek valahonnan napvilágra. Be kell tehát érniünk azzal, ami van, bármennyire hézagos is.

I.

Az orosz megszállás előzményei.

1849 februárius 4-én, amidőn a Székelyföldön alakult honvédesapatok újból Brassó felé közeledtek: az előjáróba küldött huszárok eddig még nem látott, ismeretlen ruhába öltözött, lándzsás lovasokkal csaptak össze, Szászhermány mellett. Kozákok voltak, tehát a hatalmas muszka cár hadseregének tagjai.

Hogyan csöppentek ide? Jöttüket jóformán csak hiteltre nem méltatott kósza hírek előzték meg; annál meglepőbb volt tehát, hogy most egyszerre mégis itt voltak, hívatlan és váratlan, mindenesetre nagyon kellemetlen látogatókként.

Az oroszoknak erről az első erdélyi próbálkozásáról általában véve nem sok szó esett még; részben azért, mert ez, a második invázióhoz — a júniusihoz — viszonyítva csekélység volt, másrészt meg azért is, mert a reávonatkozó írásoknak legnagyobb része sokáig nem volt hozzáférhető.

Azonban felpattanván az a zár, amely olyan féltve óvta a kutatótól a bécsi cs. és kir. Hadilevéltárnak a magyar szabadságharcról szóló részét: átvizsgálhattam a nagyszebeni főhadparancsnokságnak s a területén alakult erdélyi osztrák hadtestnek egész iratanyagát s abban, a szóbanforgó tárgyról is sok érdekes adatot találtam.

Ezek felhasználásával lehetővé vált, hogy ennek a brassói és nagyszebeni muszkavilágnak előzményeire az eddiginél nagyobb világosságot deríthessek s egyúttal reámutathassak arra az — egyetértőnek éppen nem

mondható — viszonyra is, amely a megszálló orosz s az erdélyi osztrák csapatok közé, már a legelső napokban éket ütött.¹

A történelmi kézikönyvek nyomán kialakult — alapján véve helyes — felfogás szerint, a téli orosz betörés háttérében két jólismert, nekünk magyaroknak bizony ellenszenves alak: Salmen Ferenc szász comes és Saguna András nagyszebeni görögkeleti oláh püspök² lappangott.

Kétségtelen, hogy állásuknál és tekintélyüknél fogva, a szászokat és az oláhokat érdeklő kérdésekben, a „spiritus rector” szerepét játszották s így érthető, hogy legalább is addig, míg maga a nagyszebeni főhadparancsnokság meg nem tette a döntő lépést, ők voltak az orosz megszállás legbuzgóbb és leghangosabb szószólói.

De már határozottan téves az a — szintén elterjedt — felfogás, hogy az oroszok meghívásának *első* gondolata 1848 december 28. és 31. között kelt életre. Így természetesen hamis minden olyan okoskodás is, amely szerint a beavatkozás eszméje Bem hadjáratának első sikerei nyomán, vagyis az 1848 december végén beállott katonai helyzet következeként, született volna meg.

A kétségtelenül megállapítható igazság ez: Báró Puchner Antal altábornagy, erdélyi főhadparancs-

¹ Az első orosz megszállás diplomáciai háttérét részletesen magyarázza *Horváth Jenő*, „Törökország semlegessége 1849-ben” című tanulmányában. (*Történelmi Szemle*: 1930. évf. 46. és k. II.)

Az alábbiakban csak annyiban érintjük az események diplomáciai részét, amennyiben az általános hadihelyzet megértéséhez szükségesnek látszik.

² Miskolcon született, 1809-ben. Macedovlach származású, róm. kat. vallású volt s magyar iskolában tanult. Hitét változtatva, 1829-ben gör. kel. (rác) teológus lett Versecen, majd 1846 január 27-én gör. kel. (oláh) püspöki vikárius Nagyszebenben. Akkor még alig tudott oláhul. 1848 február 5-én püspök lett. 1852-ben bárói rangot kapott s 1864-ben érseki méltóságra emelkedett. 1873-ban halt meg. (*Moldován Gergely*: Saguna András, 7., 32., 85., 94., 99., 119. l.)

nok.³ 1848 november 1-én részletes jelentésben számolt be Herceg Windisch-Graetz tábornagnak a királyhágón-túli helyzetről és azokról az eseményekről, amelyek ott a törvényes magyar kormány lemondása után játszódtak le.⁴

Puchner, mint korábbi jelentései is mutatják, józanul ítélte meg az általános politikai helyzetet és jól látta, hogy a kellően elő nem készített átalakulás eredménye — mind az anyaországban, mind pedig Erdélyben — teljes felfordulás és az Ausztriától való elszakadás lesz.⁵ Mindamellett a Bécsből és Budapestről kapott, egymásnak ellentmondó parancsok se bírták rá arra, hogy határozottan Magyarország ellen forduljon. Ezt a lépést csak a törvényes magyar kormány távozása után tette meg s ettől fogva Magyarország ügyének egyik legszívósabb ellenlábasa lett.

³ 1779-ben született Selmechányán, hol apja bányakamarai titkár volt. Katonai szolgálatát 1799-ben kezdte meg, a magyar nemestestőrségnél. Mint lovastiszt, vitézül harcolta végig az 1805., 1809., 1815., 1815. és 1821. évi háborút. 1815-ben a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapta. 1846-ban erdélyi főhadparancsnok és vezénylő tábornok lett. Mint lovassági tábornok halt meg, 1852. december 28-án.

⁴ *Kriegs-Archiv Wien*: Präsid. Acten des G. C. Hermannstadt. 1848. Fasc. III. Irregestr.

Eredeti fogalmazvány. Az egész Reichetzer Rudolf t. könnyűlovasezredbeli őrnagy, hadtestsegédtsízt írása. Puchner kézjegyével. Teljes szövegét a *Levéltári Közlemények* 1925. évfolyamában adtam ki. (556. és kll.)

⁵ „Bei der Gewissheit aber, dass jene Fäden die in Ungarn eine demokratische Anarchie spinnen, auch nach Siebenbürgen herüber reichen, würde es nicht möglich seyn, die Nachricht des wirklichen Ausbruches abzuwarten, weil dann zugleich hier eine derley im Voraus combinirte Schilderhebung die Anhänger Sr. Majestät unvorbereitet finden würde. Es müssen daher alle Massregeln jetzt schon, und das auf das Schleunigste getroffen werden, dies zwar umsomehr, als selbst *der jetzige anarchische Zustand in Ungarn hinreichend die Trennung von der Monarchie darstellt*...“ (Puchner a hadügyminiszternek és a galíciai főhadparancsnoknak: Nagyszében, 1848 szept. 15. — *Kriegs-Archiv Wien*: Präsid. Acten des G. C. Hermannstadt, 1848. Fasc. II. Irregestr.)

Amilyen jól bírálta meg Puchner a politikai helyzetet, olyan hamisan ítélte meg az erdélyi erőviszonyokat s ez az utóbbi körülmény alapján megrendítette az öreg főhadparancsnoknak a hadműveletek sikerébe eleinte vetett bizalmát.

Pedig semmi se igazolta azt a túlságos aggodalmat, amelyet ez a jelentés elárul sőt a két héttel későbbi események határozottan meg is cáfolták. Ugyanis az akkor szervezett, továbbá a cs. kir. székely határhozredekéből átalakult magyar csapatok jókora része — különösen a lovasság — még 1849 nyarán is, csak felében-harmadában volt felszerelve⁶ s katonai fegyelme — kivált eleinte — elég gyöngye lábón állott.⁷ A szabadcsapatok és a nemzetőrség értéke pedig nullánál is kevesebb volt. Ezek csak arra voltak alkalmasak, hogy ha valahol baj támadt, a zavarodást és a fejetlenséget fokozzák.

Puchner 30 ezer főnyi magyar seregről beszél. Ekkora *hasznavehető* hadat azonban 1849 nyarán sem lehetett Erdélyben összeszedni és inkább sokat, mint keveset mondok, ha azt állítom, hogy *1848 októberében talán 3000 komolyan számbavehető magyar harcost lehetett volna csatába vinni*. Ugy, hogy ha Erdélyben, a törvényes magyar kormány lemondása idején, legalább egy keménymarkú, gyorsan határozó és éppen olyan gyorsan cselekvő cs. kir. tábornok van: egy hét alatt mindennek vége lett volna.

Az erdélyi magyar csapatok erejéről kapott hamis jelentések arra bírták Puchnert, hogy — ha csak bizonytalan tapogatózás alakjában is — megpendítse az orosz segítség gondolatát ebben a jelentésében:

„Wohl steht im Rücken auf nur 3—4 Märsche von hier, eine wohlgerüstete 50,000 Mann starke, mit Ge-

⁶ Mindezt — hivatalos adatok alapján — részletesen kifejtettem: *Történeti Szemle*, 1915. évf. 71—114. ll.

⁷ Ezt bizonyítja, többek között, Gróf Bethlen Gergely ezredes 1849 április 28-án és Németh László kormánybiztos 1849 július 5-én kelt jelentése. (*Csányi-levéltár: 1554 sz. és Kriegs-Archiv Wien: Feldacten der ung. siebenbürg. Armee, 1849. Fasc. VII. Nr. 6.*)

schütz wohl versehene Russische Armee, die von Tag zu Tag sich vermehrt — in wieweit ich diese als eine Reserve ansehen darf — in wie ferne ich in ungünstigstem Falle von ihr Succurs erwarten kann und darf — ist mir unbekannt — wäre mir aber zur gründlichen Einleitung umfassender Operationen zu wissen sehr nöthig!⁸

Az Oláh- és Moldvaországban megszállott oroszok meghívásának első kimutatható terve tehát nem 1848 decemberének utolsó napjaiban, hanem 8 héttel korábban vetődött fel. De el is aludt, mert Puchner eszméje nem talált visszhangra az osztrák kormánynál.⁹

A folytatás azután a szászok és az oláhok dolga lett.

A Székelyföldön alakult magyar csapatok már 1848 november végén fenyegették a Barcaságot s 29-én, Híd-vég és Árapatak között, össze is ütköztek az osztrákokkal. Minthogy pedig ennek a támadásnak folytatása is

⁸ I. Miklós cár 1848 március 26-án kelt manifestuma — de még inkább az orosz külügyminiszternek a bukaresti és jasszi orosz konzulokhoz intézett jegyzéke — gyaníttatja, hogy a cár nemcsak a maga birodalmában, hanem annak szomszédságában se fog tűrni semmiféle forradalmat. (*Anul 1848 in Principatele Române*: I. 158., 174., 175., 193. l.)

Minthogy pedig a Porta a két dunai fejedelemségben mind-egyre fokozódó zavarokat nem tudta lecsendesíteni: 1848 július 10-től kezdve Moldvaországot, szeptember 27-től kezdve pedig Oláhországot is, az V. orosz hadtest szállotta meg. Lüders Sándor gyalogsági tábornok vezetése alatt. (*Anul 1848*: III. 168. l. továbbá: *Acte si documente relative la istoria renascerei României*: I. 355. és 357. l.) A megszállást az Orosz- és Törökország között 1849 május 1-én létrejött balta-limani szerződés hosszabbította meg, a további szükség tartamára. (*Acte si documente*: I. 357—360. l.)

⁹ Timoni bukaresti osztrák diplomáciai meghatalmazott 1848 október 31-i jelentése szerint, Puchner már azokban a napokban levelezett Lüderssel. (*Horváth Jenő*: i. m. 56. l.)

Nem tudjuk, mit írtak egymásnak, de azt tudjuk, hogy Puchner hivatalos postáját az oroszok továbbították Oláh- és Moldvaországon át Bukovinába, ahonnan azután Galicián keresztül jutott el Olmützbe.

ígérkezett: a megriadt szászok december 2-án nyilatkozatot szerkesztettek az oroszok behívása tárgyában s az oláh „békeszerző bizottság“-gal is aláíratták.¹⁰

Ez volt tehát az előzmények második felvonása, amely azonban 4 héttel előzte meg azt a dátumot, amely — általános felfogás szerint — az orosz segítség gondolatának születésnapja lett volna.

De ez a dátum is megcáfol minden olyan magyarázatot, amely az oroszok meghívását az akkori általános hadihelyzettel akarja valamilyen kapcsolatba erőszakolni. A segélykérést, legalább eleinte, Brassó válságos helyzete kívánta meg.¹¹ Bem hadjáratának nem lehetett rá hatása, még pedig azért nem, mert ez a hadjárat meg se kezdődött december 2-án.

Bem ugyanis csak december 9-én vette át¹² Szilágyosmlyón a 4-én odahúzódtott — előbb Bátor Baldacci Emánuel tábornok,¹³ majd később ideiglenesen Csetz János őrnagy¹⁴ parancsnoksága alatt állott — kicsiny had vezetését. Erdély belsejében tehát, már néhány nappal a kolozsvári „botrányosan szomorú történetek“¹⁵ után csupán a Székelyföldön voltak magyar csapatok, amelyeknek magvát a 14. és 15. számú (1. és 2. székely)

¹⁰ *Kővári*: Okmánytár az 1848/49. erdélyi eseményekhez. 154., 155. l.

A „comité“ elnöke Saguna, alelnöke Barnutiu Simeon volt. (*Moldován*: i. m. 45., 44. l.)

¹¹ Ez az erdélyi osztrák hadtest hadműveleti naplójából is kitűnik: „Die Berufung der russischen Truppen erfolgte hauptsächlich aus Rücksicht für den Kronstädter District, der durch die raubsüchtigen Szekler — — — neuerdings bedroht wurde.“ (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. A. Nr. 15.)

¹² *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten der ung. siebenbürg. Armee, 1849. Fasc. XIII. Nr. 5.

¹³ Baldaccit 1848 november 11-én nevezte ki a magyar kormány az erdélyi magyar csapatok parancsnokává. (*Nemzeti Múzeum levéltára*. Törzsanyag, 1848 novemberi iratok.)

¹⁴ A Honvédelmi Bizottmány 1848 november 25-án kelt 3540/Eln. sz. rendelete. (*Orsz. Levéltár*: H. T. 1848. D. 834.)

¹⁵ U. o.

határőr-gyalogezred s a 11. számú (székely) határőr-huszárezred alkotta.

A Bem kezébe jutott haderő, mely pár nappal a kolozsvári szaladás¹⁶ előtt 2380 gyalogosból, 520 lovasból és 107 tüzérből állott,¹⁷ nem volt hadműveletre alkalmas állapotban. Ez az oka, hogy Bem még december 19-én is Szilágysomlyón időzött, az anyaországból érkező segítőcsapatokra várakozva.

Ennélfogva Puchnernek egyelőre csupán a székelyföldi magyar csapatokkal gyűlhetett meg a baja; ezek azonban jóval gyöngébbek voltak az övéinél. Decembéri állományukat nem tudom pontosan megállapítani s így, más hiteles adatt hiányában, csak 1848 július 31-i létszámukat közölhetem, amely szerint a két székely határőr-gyalogezred (mindössze 4 zászlóalj) 4530 főből, a 11. huszárezred (8 század) pedig 1571 emberből és 935 lóból állott.¹⁸ Később, szabadságolás következtében, a gyalogság 4—500 fővel meg is fogyatkozott s az így beállott hiányt egyáltalán nem pótolhatták a frissensült, imígy-amúgy betanított és vajmi hiányosan felszerelt honvédcsoportok. A székely huszárezred két százada pedig az osztrákokhoz csatlakozott s mindvégig az ő oldalukon harcolt.¹⁹

Ezzel szemben a Puchner keze alatt levő haderő: 12 zászlóaljba osztott 11.460 gyalogosból, 14 századba osztott 1680 lovasból és 3 ütegből állott.²⁰

¹⁶ November 17.

¹⁷ Baldacci jelentése: Kolozsvár, 1848 november 12. (*Orsz. Levéltár*: H. T. 1848. D. 838.)

¹⁸ Summarische Stand- und Dienst-Tabelle pro Mense Juli 1848. (*Orsz. Levéltár*: H. T. 1848. D. 815.)

¹⁹ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. VI. Nr. 14.

²⁰ *Báró Vay Miklós* kormánybiztos jelentése: Kolozsvár, 1848 nov. 7. (*Orsz. Levéltár*: H. T. 1848. D. 838.)

A tüzérség állománya nincs feltüntetve. 1848 július 31-én mindössze 298 cs. kir. tüzér volt Erdélyben. Az itt említett három üteg teljes hadiállománya ez lett volna: 6-fontos gyalogsüteg: 3 tiszt, 121 legény, 83 ló; 6-fontos lovasüteg: 3 tiszt, 134 legény, 122 ló; 12-fontos gyalogsüteg: 3 tiszt, 133 legény, 88 ló.

Akkor tehát, amikor az oroszok behívása először szóba került, nem volt szükség semmiféle külső támogatásra.

Ez De Segur bukaresti francia főkonzul jóval később, 1848 december 22-én kelt jelentéséből is kitűnik, amelyben arról értesíti Bastide külügyminisztert, hogy 21-én délután 6 óra tájban Nagyszebenből érkezett futárjelentés szerint, Puchner csapatai körülfojták a magyar felkelőket, akik az oláh határra szorultak s alkalmasint nemsokára a Kárpátok déli oldalára fognak menekülni. Erre a tudósításra az orosz és török tábornokok nyomban megparancsolták, hogy a határon átjövő magyar felkelőket tüstént le kell fegyverezni.²¹

Nagy kérdés, vajjon szóról-szóra ez volt-e a nagyszebeni jelentésben — amely az akkori hadihelyzetnek bizony nem felelne meg — vagy pedig csak a felületes francia főkonzul másította meg ennyire? Bármint volt is, a jelentés magva az, hogy az osztrákok ügye jól, a magyaroké azonban annál rosszabbul állott, ennél fogva az erdélyi osztrák főhadparancsnok nem is szorult idegen beavatkozásra.

Ámde az oláhok és még inkább a szászok főemberei másként gondolkodtak. Mikor tudniillik Sombory ezredes — 1848 december 5-én — Prásmárt kardcsapás nélkül, Szászhermányt pedig némi ellenállás után megszállotta s másnap Szentpéter, Botfalu és Földvár is megadta magát:²² az említett vezetőférfiak, a főhadparancsnokság megkerülésével, a Bukarestben székelő Lüders orosz tábornokhoz iparkodtak férközni. Csakhamar el is árasztották őt a brassai és a nagyszebeni városi tanács útján küldött, rémhírekkel megtöltött tudósításaikkal, amelyekben egyúttal az orosz csapatok közbelépését is kérték.

Hogy ez a fészkelődés csakugyan az osztrákok háta

²¹ *Anul 1848*: V. 610., 611. l.

²² *Nagy Sándor*: Háromszék önvédelmi harca. 47—49. l.

mögött s *egyelőre* az ő tudtuk nélkül történt, ebből az esetből világlik ki:

Amidőn az erdélyi szabadságharcból olyan jól ismert Gedeon József es. kir. altábornagy, 1848 december 11-én éjjel, egy Brassóban összeült vegyes bizottsággal tárgyalt: többek között az is szóba került, hogy az oroszok közvetlenül a magyar határig tolták előőrseiket a Tömösi-szorosban.²³

Gedeon erre azt kérdezte: vajjon igaz-e, hogy az úgynevezett Hétfalu oláh lakossága az oroszok segítségét kívánja s ha igaz, mit szól hozzá az oláhság értelmesebb része?

A bizottság az első kérdésre „igen“-nel válaszolt; a másodikra pedig azt felelte, hogy az oláh „Comité“ s a „praefecturák“ maguk is ellenzik a dolgot.²⁴ Mindent elkövettek, hogy meggyőzzék a népet ennek a kívánságnak képtelen voltáról. Fáradozásuknak máris meg volt a kellő sikere.²⁵

A szászok véleményéről és kívánságáról nem esett szó.

Gedeon talán el is hitte volna ezt a nyilatkozatot, ha nem kap — ugyanakkor, amikor a hallottakról szóló jelentését írta — egy nagyon fontos és sürgős tudósítást Brassóból, Báró Stutterheim János es. kir. ezredestől.²⁶ Ehhez a jelentéshez az Olt és a Bodza között oláhföldön álló orosz csapatok parancsnokának, Engelhardt tábornoknak, levele volt csatolva.²⁷

²³ Gedeon Puchnernek: Sárkány, 1848 dec. 15. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1848. Fasc. XI! Nr. 2.)

²⁴ Az oláh békéltető bizottság, 1849 március 4-én kelt nyilatkozatában, határozottan a szászok nyakába varrja az orosz beavatkozás ódiumát. Beismeri ugyan, hogy aláírta az 1848 dec. 2-án kelt nyilatkozatot, de tagadja, hogy a későbbi tárgyalásokon részt vett volna. (*Kövári*: Okmánytár, 155. l.)

²⁵ Gedeon id. jelentése.

²⁶ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1848. Fasc. XII. Nr. 2. a.

²⁷ Sinaia, 1848 dec. 11. (*U. o.* Nr. 2 b.) Engelhardt a 15. orosz

Az orosz tábornok, a hozzá magánúton jutott kérésekre válaszolva, részvétét küldi Brassó városának, valamint az egész Barcaságnak is s egyúttal mentetegetőzve írja, hogy bármennyire szeretne is a szorongatott szászok segítségére jönni, nem teheti, mert *a népjog emelte gát útját állja annak, hogy az orosz csapatok átléphessék a magyar határt.*

Mindamellett, hogy a menekülő szász és oláh lakosság minél hamarabb juthasson az oroszok mentő karjai közé: *Lüders parancsára a magyar határszélre tolt a előőrsök vonalát.*

Stutterheim ezredes nagyon óvatosan válaszolt erre a levélre.²⁸ Soraiból ugyancsak kiérzik, hogy nem látja kívánatosnak az idegen beavatkozást s azt a reményét hangoztatja, hogy a már megkezdett békéltető eljárással a Székelyföldön is nemsokára helyreáll a régi törvényes rend és nyugalom.

Engelhardt leveléből tehát nyilvánvaló, hogy a szászok és az oláhok aknamunkája december 2-a óta is következetesen és szakadatlanul folyt s hogy az orosz előőrsöknek a magyar határon való megjelenése, Bem jóval később megindult támadó hadjáratával sehogyse függhet össze.²⁹

Ennek az észak-erdélyi hadjáratnak első számottevő eredménye a december 23-án vívott dési ütközet, majd Kolozsvár visszafoglalása volt, utolsó akkordja

gyaloghadosztály 2. dandárának volt a parancsnoka. (*Neidhardt: Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen. I., II. 72. 1.*)

²⁸ Brassó, 1848 dec. 12. (*Kriegs-Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1848. Fasc. XII. Nr. 2 c.*)

²⁹ Ugy látszik, hogy Lüders már a most leírott események idején elkészítette az erdélyi osztrák s az oláhországi orosz hadak együttműködésének tervét. De a cár akkor azt válaszolta reá, hogy Fuchner elég erős arra, hogy a magyarok próbálkozásait megghiúsítsa. Egyúttal meg is tiltotta, hogy az orosz csapatok az ő beleegyezése nélkül, magyar területre nyomuljanak. (*Buchanan angol nagykövet Palmerstonnak: Sz. Pétervár, 1849 jan. 31. — Correspondence relative to the affairs of Hungary. 1847—1849. 134. 1.*)

pedig 1849 januárius 4-én és 5-én Tihucánál, a Borgói-szorosban hangzott el.

Az osztrák csapatoknak Báró Wardener altábornagy,³⁰ majd Urban ezredes,³¹ parancsnoksága alatt állott része Bukovinába szorult s ezzel határozottan Bem javára billent a helyzet. Most már csakugyan volt a szászok és az oláhok vészkiáltásának valami alapja s ennek következtében az oroszok behívására irányuló mozgalom is második, ezúttal döntő fázisába jutott.

³⁰ 1848 december 26-án meghalt.

³¹ A 17. sz. (2. oláh) határőr-gyalogezrednél szolgált s az oláh felkelésnek egyik fő mozgatója volt.

II.

Az oroszok behívása.

Az osztrák haderő helyzete 1848 december végén, hasonló volt a magyar seregéhez, annak kolozsvár—csucsá—szilágysomlyai visszavonulása után.

Puchner csapatainak egy része is kiszorult Erdélyből, ottmaradt része pedig a harcok okozta veszteségek és mindenféle kórságok következtében, egyre apadt; hasznavehető pótlást azonban sehonnán se kapott.

Az akkor sorozott ujoncok zöme egy hajítófát se ért, a hevenyén alakult új ütegek pedig — kellőszámú kezelő- és hajtólegénység, valamint használható háttas- és hámoslovak hiányában — bizony csak gyarló tákolmányok voltak.¹ Nem is igen állották a sarat az anyaországból érkezett, jobban ellátott magyar ütegekkel szemben.

Mindehhez még az is járult, hogy Erdélyben sok olyan öreg tiszt volt, aki az ottani nyugalmas, csöndes viszonyok között még egy pár évig szolgálhatott volna, de most, amikor kitört a háborúság, a fokozott testi és lelki megerőltetés folytán, egyre-másra kidőlt a sorból.²

Igy azután aránylag hamar, nagy tiszthiány állott be, amelyet — legalább egyelőre — sehogyan se lehetett pótolni.

¹ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 36 u. 76.

² A tábornokok közül Wardener, Gedeon, Gallbrunn, Graeser és Schurtter.

Viszont az erdélyi magyar hadsereg, az alig-alig felszerelt ujoncokat leszámítva, jól fegyverzett és jól ruházott segítőcsapatokat kapott az anyaországból s — hála Bem kemény markának — a fegyelem is kezdett javulni.

Igy tehát érthető, hogy az osztrákok helyzetük balrafordultával úgy látták, hogy nagyobb belső vagy külső segítség nélkül, már nem sokáig folytathatják a harcot.

A belső segítség a szász és oláh felkelés alakjában valósult meg, de nem tudott megfelelni a hozzáfűzött nagy várakozásnak. A külső segítség dolgában pedig a két nemzetiség vezetőemberei nem tudtak megegyezni a főhadparancsnokkal. Puchnert ugyanis a szászok és az oláhok folyton megújuló jajgatása se bírhatta reá, hogy — velük egy gyékényen árulva — a kormány háta mögött, alattomban alkudozzék az oroszokkal.

Végül a türelmetlen Salmen, látva, hogy Lüders se hederít magántermészetű könnyörgésükre: 1848 december 28-án írásban fordult a nagyszebeni főhadparancsnoksághoz, azzal a kérdéssel: vajjon az osztrák csapatok a harc ide-oda hullámozása közben is meg tudják-e védeni Brassót és Nagyszebent?

Kár, hogy ez a levél nincs meg, de tartalma — legalább nagyjában — a reá adott válaszból is megállapítható³ s ebből kiviláglik, hogy Salmen „rendkívüli segítséghez“ akart folyamodni abban az esetben, ha az osztrákok a két város és a Királyföld oltalmára gyöngék volnának. Puchner helyett Pfersmann altábornagy válaszolt még aznap Salmennek, közölvén vele, hogy ha a hadműveletek másfelé szólnának a mozgó hadtestet, a két szász centrum védelmére nem maradna elegendő osztrák csapat. Ez lévén a rideg valóság, nem ellenezheti, hogy a szászok, saját érdekükben, ahhoz a bizonyos rendkívüli segítséghez forduljanak. Ez — bár Pfersmann nem mondja — nem lehetett más, mint az oroszok meghívása.

³ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1848. Fasc. XII. Nr. 7.

A válasz tehát más szóval azt jelentette, hogy a főhadparancsnokság szabadjára hagyja ugyan a szász comest az orosz beavatkozás kérdésében, de nem részesíti semmiféle hivatalos támogatásban. Mindamellet el nem tagadható, hogy Salmen ezúttal való fellépése fordulópont lett az oroszok behívása dolgában. Puchner tudniillik, részint a túlságosan sötétnek látott katonai helyzet következtében, részint a nemzetiségek sopánkodására hallgatva, még aznap segítséget kért a Felsőmagyarországon egyideig diadalmasan harcolt Gróf Schlick Ferenc altábornagytól,⁴ továbbá Báró Cordon Ferenc hadügyminisztertől, valamint Herceg Windisch-Graetz Alfred tábornagy, fővezértől is. *Az utóbbihoz intézett jelentésében, majd 1849 januárius 1-én is, újból megpendítette az orosz segítség gondolatát.*⁵

A hadügyminiszter nem válaszolt, Schlick és Windisch-Graetz pedig, a súlyos helyzetre hivatkozva, megtagadta a segítséget. Az utóbbi azonban tüstént közölte Puchner javaslatát Herceg Schwarzenberg Felix miniszterelnökkel is.⁶

Schwarzenberg — mint 1849 januárius 18-án kelt válaszából kitűnik — idegenkedett az oroszok behívásától⁷ s azt, mint látni fogjuk, Puchnernek is megtiltotta.

⁴ 1848 dec. 28. — (U. o. Nr. 8.)

⁵ *Staats-Archiv Wien*: A külügyminisztérium pol. ltára. Fasc. X. 27. a. Intervention russe.

⁶ „Ich habe gleich den ersten Bericht Euer Excellenz vom 28-ten Dezember v. J. Nr. 1864/p, womit Sie die Absicht aussprechen, sich im äussersten Falle mit den russischen Truppen Commandanten einzuvernehmen, und ebenso Ihren späteren Bericht vom 1-ten d. Mts. Nr. 4 et 5/q. mit den Erklärungen der Bevollmächtigten der sächsischen und romanischen Nation dem Minister-Präsidenten Fürsten Felix Schwarzenberg mitgetheilt und erhalte von demselben hierauf so eben die Entgegnung, welche ich hierneben Ihrer Kenntnis und Darnachachtung in voller Abschrift beischliesse.“ (Buda, 1849 jan. 20. — *Kriegs-Archiv Wien*: Präs. Acten des G. C. Hermannstadt. 1849. Fasc. II. Irregestr.)

⁷ „Eine Herbeiziehung der Russen würde ich vom politischen Gesichtspunkte aus betrachtet, nur als ein äusserstes und jedenfalls beklagenswerthes Mittel betrachten, und ich gebe mich gerne

Minthogy azonban Olmützben is válságosnak ítélték az erdélyi helyzetet, már az 1849 januárius 6-án összeült minisztertanács útasította a galíciai főhadparancsnokot, Báró Hammerstein Vilmos lovassági tábornokot,⁸ hogy segítőcsapatokat küldjön Schlick és Puchner hadtestének.⁹

*

* * *

Salmen síkraszállásával egyszerre az oláhok is gyűlést tartottak Nagyszebenben, mely másnap is folyt még.¹⁰ December 29-én Puchner magához hívatta a „comité“ s tudtára adván, hogy Bem hirtelen előnyomulása és Urban meghátrálása folytán válságosra fordult a helyzet: az ígért népfelkelés mielőbbi talpraállítását kívánta.¹¹ Şaguna két nappal később — Puchner szavait meghamisítva — már azt mondotta Barnutiunak és Laurianu Trebonianunak, hogy a főhadparancsnok óhajtása szerint, az oláh és szász „nemzetnek“ kell az oroszokat behívnia.¹² Azonban az erre összeült vegyes gyűlésen, maga az oláh „comité“ tiltakozott legjobban az oroszok ilyen formában történő felkérése ellen. Csupán Şaguna és egy Orghidán Rudolf nevű brassai kereskedő szavazott a javaslatra; a szászok ellenben — s részben az oláhok is — apránként elillantak. Végül az a kevés ember, aki mégis ott maradt, azt határozta, hogy ne a két „nemzet“, hanem csak Nagyszeben és Brassó városa kérje az orosz segítséget.¹³

der Hoffnung hin, dass es den Anstrengungen des genannten Commandierenden Generals und der Einwirkung Euer Durchlaucht gelingen werde, jenen äussersten Schritt zu vermeiden.“ (U. o.)

⁸ Eredetileg az 1815-ben felosztatott „Westphaliai-Legio“ 1. huszárezredének volt a parancsnoka. A cs. kir. hadseregbe átlépve, az 1. dzsídás ezred parancsnoka lett.

⁹ A minisztertanács jegyzőkönyve, 5. pont. (Staats-Archiv Wien: Kab. Z. 72., Min. Z. 522/49.)

¹⁰ Moldován: i. m. 57. és k. II.

¹¹ Moldován: i. m. 60. l.

¹² U. o. 61. l.

¹³ U. o.

És csakugyan, 1849 januárius 2-án már megérkeztek az erdélyi küldöttek Bukarestbe,¹⁴ katonai segítséget kérve nemcsak Lüders tábornoktól, hanem a bukaresti török kormányzótól, Omer pasától is.¹⁵ Természetes, hogy ez az ügy elsősorban nem a tábornokokra, hanem a diplomatákra tartozott.

Segur francia főkonzul, mihelyt megneszelte a dolgot, elment orosz kollégájához. Kotzebuehez s úgy látta, hogy az nagyon felkarolta ugyan az erdélyi szászok és oláhok ügyét, de nem mert érdekükben közbejárni.¹⁶ Nem is tehetett semmit, mert az intézkedés joga nem őt, hanem a rendkívüli követet — Du Hamel altábornagyot — illette meg, aki annakidején Moldva- és Oláhország megszállásának is fő szószólója volt. Du Hamel barátságosan fogadta az erdélyi küldöttséget s már egy orosz-török kombinált hadművelet tervével is kezdett foglalkozni. Ámde Fuad effendi, a Porta rendkívüli követe,¹⁷ a leghatározottabban kijelentette, hogy egyetlen török katona se lépheti át a magyar határt s — Segur nagy megnyugvására — ilyenértelmű utasítást adott Omer pasának is.¹⁸

¹⁴ Colquhoun angol főkonzul Palmerstonnak: Bukarest, 1849 jan. 2. (*Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.* 153. l.)

De Segur francia főkonzul jelentése: Bukarest, 1849 jan. 3. és 4. (*Anul 1848 : V. 694. l.*)

Moldován szerint (i. m. 62. és k. l.) a küldöttség tagjai Nagyszebentől Saguna és Müller Gottfried tanár, Brassóból pedig egy városi tanácsos és egy oláh tanár voltak. A Lüdersnek átadott folyamodvány (a nagyszebeni határozattól eltérően) nem a két város, hanem a két „nemzet” segélykérését tartalmazta, „a szenvedő emberiség nevében”. Colquhoun hallomása szerint, Lüders sajnálkozva jelentette ki, hogy a magyar határ átlépésére nincs felhatalmazva. (*Correspondence:* 153. l.)

¹⁵ A délszláv renegát Omer (családi nevén Lattas Péter), 1848 szeptember 25-én lett Bukarest ideiglenes török kormányzója. (*Acte si documente:* I. 555. l.)

¹⁶ Segur jelentése (*I. h.*)

¹⁷ Fuad azelőtt a török külügyminisztérium politikai osztályának volt főnöke. (*Anul 1848 : III. 755. l.*)

¹⁸ Colquhoun Palmerstonnak: Bukarest, 1849 jan. 2. (*I. h.*)

De azért Du Hamel és Fuad is egy-egy futárt küldött — mindenik a maga kormányához — további utasításért.¹⁹

Másnap — januárus 3-án — az erdélyi küldöttek újból megkörményézték Fuadot s — Segur szerint az oroszok biztatására — arra kérték, hogy ha már nem akar török csapatokat küldeni Erdélybe, *legalább az oláh katonaságnak engedje meg, hogy megszorult erdélyi fajtestvéreit megsegíthesse.* Fuad azonban ezt is ke-reken megtagadta.²⁰

Láthatjuk tehát, hogy *most már nemcsak orosz, hanem török és oláh fegyveres beavatkozásról is volt szó.*

Néhány nap mulva Puchner már említett december 28-i és januárus 1-i jelentése is Olmützbe érkezett, a megrémült nemzetiségek jajszavával együtt. Ámde Schwarzenberg annyira kényesnek találta a kérdést, hogy nem merte nyílt diplomatai lépésre szánni magát, mert attól tartott, hogy az oroszok beavatkozása komoly bonyodalomra adhatna okot s ürügyül szolgálhatna Franciaországnak arra, hogy az Ausztriával akkor hadban állott Piemontot megsegítse. A hajlandóság alkalmasint meg is lett volna reá. Hallottuk, hogy a bukaresti francia főkonzul rögtön felszisszent, mihelyt Ausztria megsegítéséről volt szó s a francia befolyásnak hódoló Fuad nemcsak januárus 3-án, hanem azután is elle-nezte, hogy az oroszok az akkor még semlegesnek vélt török területről rontsanak Erdélybe.²¹

Schwarzenberg tehát — még mielőtt Windisch-Graetznek és Puchernak külön-külön válaszolt volna — januárus 12-én minisztertanács elé vitte Puchner jelen-tését s egyszersmind határozottan az orosz segítség ellen

¹⁹ Segur szerint: „Tout sera sans doute fini, quand les réponses arriveront.“ (Id. jelentése). De ez a jóslás bizony nem vált valóra.

²⁰ U. o.

²¹ Timoni osztrák ügyvivő jelentése: Bukarest, 1849 jan. 22. (Kövári: Okmánytár. 147, 148. l.)

nyilatkozott.²² A miniszterelnök (és egyúttal külügyminiszter) természetesen a császárnak is előadta ezt a kényes és fontos ügyet s emiatt az erdélyi főhadparancsnoknak szánt válasz is csak januárus 20-án — tehát, mint látni fogjuk — éppen a kritikán napon készülhetett el.²³

Ez a levél (vagy inkább útasítás) nagyon érdekes s ezért jónak látom, hogy valamivel bővebben ismertessem.

Első részében két szembeötlő vezérgondolat van. Az egyik a szászok siralmas helyzete, amelyet okvetlenül orvosolni kell.²⁴ A másik pedig a „segíts magadon s akkor Isten is segít“ elve, amelyet Schwarzenberg melegen ajánl Puchner figyelmébe. Minden egyéb, amit levelének ebben az első részében ír, csak afféle „mézes-madzag“: a császár atyai gondoskodása a hozzá annyira hű szász nemzetről, a bizonyosan — de nem egyhamar — érkező fegyveres támogatás²⁵ s az a bizalmi nyilatkozat, hogy

²² A minisztertanács jegyzőkönyve, 5. pont: „... Fürst Schwarzenberg erklärte sich umso mehr gegen die Anwendung dieses bedenklichen Auskunftsmittels, als die in Galizien oder der Bukovina einfallenden rebellischen Schaaren dort gar keine Sympathien finden werden und als Br. Hammerstein in den ihm zu Gebote stehenden Truppen die Mittel finden wird, allfällige Angriffe zurückzuweisen und den Oberst Urban sowie FML. Br. Puchner zu unterstützen.“ (*Staats-Archiv* Wien: Min. R. Z. 525/4.)

²³ *Schwarzenberg* Puchernek: Olmütz, 1849 jan. 20. *Staats-Archiv Wien*: A külügyminiszterium pol. levéltára. Fasc. X. Nr. 27a. Interventio russe.)

²⁴ Jellemző és nagyon fontos, hogy az egész levélben egy árva szó se esik az oláhokról.

²⁵ Hallottuk már, hogy Windisch-Graetz jan. 20-án segítséggel bízatta Puchnert. (*Kriegs-Archiv Wien*: Präs. Acten des G. C. Hermannstadt, 1849. Fasc. II. Irregestr.) Egy nappal később már azt írta, hogy legkésőbb 14 nap múlva számottevő segítséget küld neki Arad vagy Temesvár felől. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 72.)

Az oroszok már januárus 28-án úgy hallották, hogy állítólag 4000 főnyi osztrák segítőhad közeledik Nagyszebenhez. (*Colquhoun Palmerstonnak*: Bukarest, 1849 jan. 28. — *Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.* 156. l.)

Puchner kipróbált erélye, igyekezete és haditapasztalása, ilyen válságos körülmények között is meg fogja találni a helyes eljárást a „barbár hordák“ garázdálkodása ellen.

Sokkal fontosabb, mert a dolgok elevenébe vág, az útasítás második része, amelyben Schwarzenberg kifejti, hogy bármennyire a lelkén viseli is a kormány az anynyira szorongatott szászok sorsát s bármilyen barátságos is Ausztria és Oroszország viszonya: az utóbbitól kérhető segítségnek nagyon nagy és fölötte komoly akadálya van. Ennélfogva a császár megbízásából és az egész kormány nevében arra útasítja Puchnert, hogy semmi esetre se kérjen támogatást a moldvaországi (így!) orosz csapatok parancsnokától.²⁶

Majd, mintha valami balsejtelem sugalmazta volna, így folytatja: „Ha pedig Nagyméltóságod, a pillanatnyi szükség nyomásának engedve, útasításom megérkeztekor már megtette volna ezt a bizonyos lépést, úgy felhívom, hogy:

1. Azonnal számoljon be erről a dologról.

2. Nyilatkoztassa ki a moldvaországi orosz csapatok parancsnokának, hogy a saját felelősségére — a kormány parancsa nélkül — folyamodott hozzá.

3. Nyilatkoztassa ki, hogy az osztrák külügyminisztérium, hálásan megköszönve a készséggel, adott segít-

²⁶ „Bedenken der höchsten und ernstesten Art stehen einem solchen Auskunftsmittel entgegen . . . Ich muss daher im Auftrage Seiner Majestät und im Namen des Gesamtministerium E. E. ersuchen, sich in keinem Falle an die Befehlshaber der russischen Streitkräfte in der Moldau um Beistand zu wenden.“ (*Schwarzenberg Puchernek: i. h.*)

Timoni bukaresti osztrák ügyvivő januárius 22-én szintén figyelmeztette Puchnert az oroszok behívásából származható bonyodalomra. (*Kővári: Okmánytár, 147, 148. l.*)

Bizonyára csak tollhiba, hogy Schwarzenberg Moldvaországot ír, Oláhország helyett. Természetes, hogy a moldvaországi orosz csapatok parancsnoka — Hasford Gusztáv altábornagy — semmit se tehetett volna a hadtestparancsnok — Lüders — tudta és beleegyezése nélkül.

séget, nyomban megkezdi a szentpétervári kormánnyal a tárgyalást az orosz csapatok visszahívása végett.“

Ez eléggé világos és félre nem magyarázható útasi-
tás ugyan, de egy nagy hibája mégis volt: megkésett,
mert csak a februárius 5-ről 6-ra virradó éjjelen adta át
Puchnernek Aubin őrnagy, amikor az oroszok Brassót is,
Nagyszebent is megszállották már.²⁷

*

* . . *

Lássuk már most, mi történt ezalatt Erdélyben?

Puchner, a nemzetiségek máris megnyilvánuló ha-
ragjával mitse törődve, nem volt hajlandó közvetlen
alkudozásba fogni az oláhországi orosz csapatok pa-
rancsnokával.²⁸

Azonban a brassai és nagyszebeni városi tanács —
kivált az előbbi — annál türelmetlenebbül ostromolta
Lüders tábornokot, de ez — a cár döntésére várva —
egyelőre szintén elútasító választ adott.

Végre, januárius 21-én, megérkezett I. Miklós cár vá-
lasza, mely szerint *Lüders — végső szükség esetén — se-
gítséget adhat ugyan Brassónak és Nagyszebennek, de
csakis akkor, ha azt az erdélyi osztrák főparancsnok ha-
tározottan kéri.*²⁹

Míg azonban ezek a suba alatti s részleteikben isme-
retlen tárgyalások folytak: Bem 1849 januárius 17-én
győzelmes harcot vívott az osztrákokkal Szőkefalvánál s
21-én — „Hannibal ante portas“ — már Nagyszebennél
állott.

²⁷ Puchner igazoló jelentése: Calimanesti, 1849 márc. 19.
(Staats-Archiv Wien: A külügymin. pol. ltára: Fasc. X. Nr. 27a. —
Intervention russe.)

²⁸ U. o.

²⁹ „... les considérations politiques... ont obligé S. M. de
me donner l'ordre de ne prêter ce concours que dans le cas de la
plus pressante nécessité et à la demande expresse et formelle du
Commandant Autrichien... Les ordres que j'ai reçus à ce sujet de
S. M. sont très positives et ne me laissent aucune alternative d'en
agir autrement.“ (Lüders Puchnernek: Bukarest, 1849 jan. 27. —
Kővári: Okmánytár. 148. és k. l.)

A helyzet ezzel az ütközettel csakugyan komolyra fordult az osztrákok oldalán s Puchner, a mindenfelől felhangzó kívánságnak engedve, s Bem újabb támadását be se várva, januárius 20-án³⁰ haditanácsot hívott össze, amely az oroszok behívása tárgyában lett volna hivatva határozni.³¹ Mint ő maga írja, a jelenvoltak nagy része az orosz segítség ellen volt,³² azonban az utolsó pillanatban megjelent Vever százados, aki a barcasági vészharang — Schurttter tábornok — jelentését hozta, mely szerint az eddigieknél sokkal erősebb támadás fenyegeti Brassót s úgy lehet, hogy a város már néhány óra múlva a feldühödött székelyek prédája lesz.

Ez hatott. *Most már Puchner se ellenkezett s csupán azt kötötte ki, hogy a segélykérés ne az ő nevében, hanem a haditanács véleményeként történjék meg.*³³

Láthatjuk tehát, hogy a végső döntést Brassó erőszakolta ki, amelynek félholtra ijedt tanácsa kezdettől fogva legjobban nyomta a kengyelt s egyre az oroszok meghívására ösztökélte a szintén megrémült, félig-meddig rokkant, öreg Schurttter tábornokot.

Hogy ez így volt, azt a cs. kir. székely határőrdandár leveleskönyve is igazolja, amelynek 1849 januárius 20-tól februárius 17-ig terjedő része megmaradt.³⁴

Puchner nyomban a nagyszebeni haditanács után Bukarestbe indította Reichetzer őrnagy hadtestségéd-tisztet,³⁵ hogy a határozatot Lüders tudtára adja. Reichetzer januárius 22-én már ott is volt s az előtte való napon

³⁰ Gelich szerint (Magyarország függetlenségi harca: III. 74. l.) 25-én. Ez a dátum azonban feltétlenül hibás, mert Reichetzer őrnagy januárius 22-én már Bukarestben volt a haditanács határozatával. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 104.)

³¹ *U. o.* Nr. 90.

³² *U. o.*

³³ *U. o.*

³⁴ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldachten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 104, 105.

³⁵ „Corps-Adjutant“, akkori honvédyelven: „karsegéd.“

a cár felhatalmazása is megérkezett az orosz hadtestparancsnokhoz.³⁶

Ámde a Nagyszebenből hozott írás nem felelt meg a cár feltételeinek, mert hiányzott belőle Puchner határozott kérése, ami az ügy lebonyolítását legalább is késleltette.

Reichetzer Bukarestbe érkezésétől fogva, szakadatlan volt a sürgés-forgás, üzenet- és levélváltás; egyik kengyelfutó a másikat érte Bukarest, Brassó és Nagyszeben között.

Lüders, mihelyt a haditanács se hideg, se meleg határozatát megkapta, írt Puchnernek, közölve, hogy milyen feltétellel adhatja meg az óhajtott segítséget. Ez a levél legkésőbb januárus 25-én már Nagyszebenben volt, mert az osztrák főhadparancsnok válasza 27-én délután 5 órakor érkezett Bukarestbe.³⁷

Puchner most se mert színt vallani. Azt írja ugyanis, hogy nincs felhatalmazása olyan súlyos felelősséggel járó intézkedésre, aminő az idegen csapatok behívása lenne. Itt küldi azonban az erdélyi lakosságnak hozzáintézett folyamodását, amelyben a rémüldözők arra kérik, hogy szerezze meg nekik az annyira kívánt védelmet.

Az orosz hadtestparancsnok még aznap este tanácskozást hívott össze, amelyen nagyon bizonytalan volt a hangulat. Lüders végre is magára vállalta a felelősséget s megparancsolta, hogy a már előre kijelölt csapatok Erdélybe induljanak.

De ugyanakkor írt Nagyszebenbe is és tudatta, hogy eljárásának igazolása végett Puchner határozott kérésére van szüksége.³⁸

Úgy látszik, hogy Lüders — a magyarok betörésétől

³⁶ Timoni jan. 22.-i jelentése (I. h.)

³⁷ Colquhoun főkonzul Palmerstonnak: Bukarest, 1849 januárus 28. (*Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.* 156. l.)

³⁸ „... mais pour justifier cette démarche il me faut avant tout la demande expresse de V. E.” (*Kövári: Okmánytár.* 148. l.)

tartva — maga is sürgősnek látta már a nagyszzebeni és brassai helyőrség megerősítését. Ennélfogva, még mielőtt ez a tanácskozás megtörtént volna, elküldötte egy tisztjét, hogy előszóval tárgyaljon Puchnerrel. Ezúttal meg is volt az eredménye, mert az erre felhatalmazott Pfersmann altábornagy — Puchner távollétében — hajlandó volt a kívánt formában kérni az orosz segítséget.³⁹

Ezt a választ januárus 28-án reggel hozta az említett tiszt Bukarestbe, mire Lüders tüstént felelt, megírván, hogy máris megparancsolta az orosz csapatoknak, hogy februárus 1-én lépják át a vöröstoronyi országhatárt.⁴⁰

Brassó megsegítésére vonatkozóan, Reichetzer még januárus 22-én — Bukarestből — hatalmazta fel Schurttter tábornokot, hogy ha más menekvés nincs, hívja be Puchner nevében az oroszokat. Schurttter ennek alapján írott, januárus 25-én kelt kérése 27-én jutott el Bukarestbe.⁴¹

Nagyon fontos megjegyeznünk, hogy Reichetzer őrnagy említett felhatalmazó levelét 24-én este hozta Brassóba Hamenau százados.⁴² *Schurttter azonban az engedélyt be se várta, hanem — a városi tanács sürgetéseinek engedve — már 4 nappal előbb meghívta az oroszokat.*⁴²

Brassó osztrák helyőrsége, a szóbanforgó időben, a 16. sz. (1. oláh) határőr-gyalogezred III. zászlóaljának öt századából (Schurttter szerint 800, félig-meddig rokkant

³⁹ Lüders Schurttternek: Bukarest, 1849 jan. 27. (*L. Beiträge zu den Ereignissen in Siebenbürgen, 1848/49. Öst. Soldatenfreund: 1852. évf. 22. sz.*) A dátum azonban hibás; Lüders ezt a levelet 28-a előtt nem írhatta.

⁴⁰ „General Lüders this morning replied, that he had already given the requisite ordres, and that on the 1. febr. the Russian troops will cross the Rothenthurm frontier.“ (*Colquhoun* jelentése: i. h.)

⁴¹ *L. Beiträge* (i. h.) — Mindjárt látni fogjuk, hogy Schurttternek nem ez volt az első ilyen tárgyú kérése.

⁴² *Kriegs-Archiv Wien: Feldachten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 104.*

⁴³ *Schurttter* Lüdersnek: Brassó, 1849 jan. 20. (*U. o.*)

emberből), továbbá az 5. dragonyosezred 1. századából (85 lovas) és a 11. (székely) huszárezred félszázadából (45 lovas) állott, 1 darab 3 fontos tábori- és 4 darab 6 fontos vas várágyúval.⁴⁴ Ez bizony vajmi kevés volt, kivált ha azt a nagy szepegést is számításba vesszük, amely a brassai katonai parancsnokot, a városi tanáccsal egyetemben eltöltötte.

Puchner jól tudta, hogy az oláh határőrök, kenyértörés esetén úgysis mindjárt kereket oldanak, ezért hát azt parancsolta Schurtternek, hogy ha a helyzet nagyon veszedelmesre fordulna, ürítse ki Brassót s vonuljon a Törösvári-szoroson át Oláhországba. Onnan, a Vöröstoronyi-szoroson jöjjön be újra Erdélybe s csatlakozzék a nagyszebeni csapatokhoz. Schurtter ennek az útasításnak következtében állandóan ugrófélen volt, a bőrüket annyira féltő brassai és barcasági szászok nagy aggodalmára.

Kapóra jött tehát neki a városi tanács januárius 20-án kelt segélykérése, amelyet melegen pártolva továbbított Lüdershez s — mint már hallottuk — ő maga is kérte az orosz hadtestparancsnokot, hogy ha csak lehet, küldjön Brassóba csapatokat, mert baj van készülőben.⁴⁵

Az ideges és türelmetlen Schurtter nem is győzte bevárni Lüders válaszát. A székelyektől való félelmében már januárius 21-én kivonult Brassóból s a Törösvári-szorosnál állapotott meg, hogy ha kell, annál könnyebben menekülhessen Oláhországba.⁴⁶

⁴⁴ *U. o. L: Beiträge (i. h.)*

⁴⁵ „Im Drange der Umstände und in Rücksicht der wirklich wahr geschilderten bedrängten Lage des Kronstädter Districts, sehe ich mich bewogen, das Ansuchen desselben hochachtungsvoll auf das Dringendste zu empfehlen und zu unterstützen, und im thunlichen Falle sogleich zu effectuiren da Gefahr auf Verzug ist und sich um 1 oder 2 Tage handelt.“ (*Schurtter* Lüdersnek: Brassó, 1849 jan. 20. — *Kriegs-Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 104.*)

Schurtter még aznap bejelentette ezt a segélykérést Puchnernek. (*U. o.*)

⁴⁶ *L: Beiträge. (I. h. 20. sz.)*

Januárus 23-án és 25-én már Engelhardt tábornokot zaklatta, holott az, előljáró hadtestparancsnoka tudta és beleegyezése nélkül, úgyse mozdulhatott ki a helyéből. Ugyancsak januárus 25-én, a Bukarestből kapott felhatalmazásra hivatkozva, újra azzal a kéréssel fordul Lüdershez, hogy a brassai tanács folyamodása szerint is annyira sürgős segítséget adjon meg.⁴⁷

Érdekes, hogy Schurttter éppen az ellenkezőjét érte el rémült sopánkodásával annak, amit elérni szándékozott. Lüders ugyanis — a székelyek talán már csak órákon múló támadása zúgván mindegyre a fülében — azt parancsolta Engelhardtnak, hogy ha útközben Brassó esetét hallaná, azonnal álljon meg a határszélen s további rendelkezéséig el ne mozduljon onnan.⁴⁸ Ez — más szóval — körülbelül annyi, hogy: „meghalt a gyerek, vége a komaságnak.“

Vége januárus 26-án Engelhardt felszólította Schurtttert, hogy a megszállás részleteinek megállapítása végett jöjjön ki a töröcsvári határszélre. Az orosz tábornok itt közölte vele, hogy a cár, a már hallott feltételekkel, jóváhagyta Nagyszében és Brassó megsegítését, azzal a kikötéssel, hogy a két város köteles gondoskodni az orosz csapatok ellátásáról. Elképzeltük, mennyire meg lehettek riadva a fősvény százszok, hogy még ezt a súlyos terhet is örömmel vállalták magukra.

Az osztrák tábornok boldogan és nyugodtan tért vissza Brassóba, abban a hitben, hogy az oroszok 28-án már be is vonulnak. De bizony a várva-várt mentő kéz egyre késett; e helyett azonban a legváltozatosabb rémhírek keltek szárnyra, a székelyek — Isten tudja hányadszor — küszöbön álló rajtaütéséről. A türelméből és

⁴⁷ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldachten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 104.

⁴⁸ „für den Fall, dass Kronstadt bereits von den Rebellen-Truppen eingenommen ist, habe ich dem General Engelhart den Auftrag ertheilt, an der Grenze halten zu bleiben und meine Befehle einzuholen.“ (*Luders Schurttternek*: Bukarest, 1849. jan. 27. — *L*: Beiträge. I. h. 22. sz.)

bátorságából újra kifogyott Schurtter januárius 28-án, 30-án és 31-én, valamint februárius 1-én is, katonához nem illő halálraijedt hangon koldult és sürgetett újra segítséget Engelhardtól.⁴⁹ A különbség csak az volt, hogy eddig a városi tanács nógatta őt egyre, most pedig ő bújt a tanács háta mögé, hogy rémületét leplezhesse.

Nagyszebenben nem lesték ilyen szörnyű türelmentlenséggel a megváltó idegen csapatokat. Legalább is nincs az idevágó írásokban semmi nyoma ennek a nagy félelemnek, amely Brassó helyőrségét és lakóit állandó lidércnyomásként ülte meg.

*

* *

Most elérkezvén ahhoz az időhöz, amikor az orosz megszállásnak immár 3 hónap óta kísértő gondolata végre megvalósult, talán jó lesz azzal a kérdéssel is foglalkozni, hogy mi birhatta Puchnert arra, hogy felhatalmazás nélkül is meghívja az oroszokat s nem támadt-e diplomáciai bonyodalom ebből a fegyveres beavatkozásból?

Ha az erdélyi főhadparancsnok cselekvésének rugóit kutatjuk, nem indulhatunk ki abból, amit mi tudunk manapság, hanem az ő helyzetébe kell magunkat képzelnünk, azt véve alapul, amit ő tudhatott és láthatott akkor, az egymásra torlódó események útvesztőjében.

Puchnernek azt kellett látnia, hogy az erdélyi osztrák és magyar haderő két olyan mennyiséghez hasonlítható, amelyek közül az első szakadatlanul fogy, a másik ellenben állandóan gyarapodik. Mert a szász és oláh felkelést nem lehetett igazi erőszaporodásnak mondani,⁵⁰

⁴⁹ Mindez a székely határőrdandár leveleskönyvében olvasható. (*Kriegs-Archiv Wien*: i. h.)

⁵⁰ Puchner megállapítása szerint: „Um aber ein weiteres Bild meiner Lage zu geben, muss ich anführen, dass die Sachsen Sr. Majestät treu ergeben sind und ja hier und da Etwas leisten... Doch ist es ein schwerfälliges Volk von viel Worten und wenig That, keines Enthusiasmuses fähig.

Die Wallachen Landesbevölkerung ist treu und willig --

a mint hogy a magyar nemzetőr- és szabadcsapatokat is ki kell mindannyiszor hagynunk a számításból, valahányszor hadműveletre alkalmas alakulásról van szó.

A két mennyiségnek most említett változása a növekvő oldalon újabb meg újabb reménységnek adott életet, a fogyatkozó oldalon pedig egyre jobban elharpódzó csüggedést és lehangoltságot idézett elő. Minthogy pedig ezt a folyamatot nem lehetett megállítani: nyilvánvaló, hogy Puchnernek minél hamarabb kellett volna döntésre törekednie, még mielőtt a magyar csapatok állománya az osztrákokét felülmúlta volna.

Bármilyen szép is volt tehát — általános emberi szempontból — hogy Puchner nemcsak tűzzel-vassal, hanem szépszerével, békés úton is megpróbálta a Székelyföld lecsöndesítését: katonailag bizony nagy hibát követett el vele. Háborúban csakis a kíméletlen, erőszakos fellépés imponál; minden más kísérletezés csak a gyöngeség látszatát kelti.

Erdélyben is az történt, ami annyiszor ismétlődött már a történelem folyamán, felkelések és forradalmak esetén: hogy a mozgalom elnyomására hivatott katonai karhatalom éppen a kezdet kezdetén nem lépett fel azazal a nyomatékkel, amelyet a gyors és alapos siker kívánt volna.

Igaz ugyan, hogy az erdélyi osztrák csapatok minősége és vezetése nem volt kifogástalan, de azért a főhadparancsnok tévovázó viselkedését és erőtlen próbálkozásait súlyos mulasztásnak kell mondanunk.

Ugyanis a feladat megoldásának stratégiai lehetőségét vizsgálva, arra az eredményre jutunk, hogy Puchner — a novemberi és decemberi jó alkalom elszalasztása után is — a belső vonalon, a magyar hadak beszercei és székelyföldi csoportja között állhatott volna. Innen — számban bármelyiknél erősebb lévén — akár

giebt sich allenthalben zum Landsturm her, doch sind die Leute feige — begehen die gräulichsten Missethaten...“ (1848 nov. 1-i jelentése: i. h.).

jobbra, akár balra — az osztrák csapatok minden fogatkozása ellenére is — döntő taktikai csapást mérhet valamelyik csoportra.

Azonban jól tudjuk, hogy minden hadművelet többé-kevésbé valamely feltevésen sarkallik s hogy a feltevés alapját az ellenfél erejéről, helyzetéről, valószínű szándékáról, valamint más fontos körülményekről kapott jelentések alkotják. Már pedig Puchner, mint az egykorú tudósításokból megállapítható, túlzott híreket kapott az erdélyi magyar hadak erejéről. Ez tehát érthetővé teszi, hogy a valótlan jelentéseket és rémhíreket komolyan véve, segítségért kiáltott s a legközelebbi mentő kezet az oroszoknál látta, mivel nem bízott benne, hogy erősítést kaphasson Windisch-Graetz-től, addig amíg nem késő.

Ha már most az orosz segítség 1848 december 28-i javaslásának és 1849. januárius 20-i valóságos felkérésének napját a hadihelyzetre vonatkoztatjuk, akkor azt látjuk, hogy mindakettő Bem hadjáratának egy-egy fontos mozzanatával függ össze.

Az első a szilágysomlyó—dézs—besztercei előnyomuláshoz, a második a szőkefalvi ütközethez s Bemnek ezzel kapcsolatos újabb előtöréséhez fűződik.

Puchner, mint sok puskaport szagolt tapasztalt katonára, bizonyára tudta, hogy Bemet akkor kellene hátbatámadnia, amikor Urbant a Borgói-szoroson át üldözi. Igen ám, de akkor a székelyek elfoglalhatják Nagyszébet és Brassót, amiből pedig nagy galiba támadhatott. Nem azért, mert az annyira becézett szászoknak valami baja eshetett volna — hiszen ez hadműveleti szempontból másodrangú dolog, — hanem azért, mert ha ez a két város elvész, oda van az Oláhországba nyíló egérút s elszakad az utolsó cérnaszál, amely nyugatról jövő támadás esetén is összeköti Oláhországon át Délmagyarországgal az Erdélybe szorult osztrák hadtestet.

Ez a veszedelem természetesen elmarad, ha Puchner döntő diadalt arat Bem seregén, mert akkor már a Brassóba és Nagyszébetbe időközben netalán bevonult ma-

gyar csapatokkal könnyebben elbánhat. De éppen az a bökkenő, hogy az osztrák főhadparancsnok — a már vázolt okoknál fogva — nem bízott a Bem ellen megkísérelhető támadás sikerében s ezért kapaszkodott anyyira a két száz centrumba.

A százok megmentése azonban mindvégig csak hamis jelszó maradt; a valódi cél a hadműveleti alap s vele együtt a Vöröstoronyi-, Töresvári- és Tömösi-szoros biztosítása volt.⁵¹ Ezért kell orosz helyőrség éppen Brasóba és Nagyszebenbe, hogy az osztrák hadtest megszerebbre is távozhassék tőlük, anélkül, hogy a szorosokért aggódnia kellene.⁵²

Ilyenféle gondolatmenet bírhatta reá Puchnert, hogy még az osztrák kormány válasza előtt behívja az oroszokat, noha maga se hitte, hogy eljárását Olmützben helyeseljék.⁵³

Nem lehet elzárkóznunk annak megállapítása elől, hogy a régibb magyar történetírás, a legyűrt ellenség ócsárlásában találván kedvét, Puchnert is a gúnyolódás céltáblájául szegezi ki.⁵⁴ Egyik-másik túlzó krónikás valósággal hülyévé torzítja, ami azután erős gyökeret vert az ilyesmin kapva-kapó laikusok tudatában. Holott a történetíró egyik legfőbb kötelessége az, hogy egyformán ossza az igazságot, barátoknak és ellenségnek egy-

⁵¹ Jellemző, hogy a besztercevidéki százokról se Schwarzenberg útasításában, se Puchner igazoló jelentésében nincs szó. Szintúgy az oláhokról se.

⁵² A Zsil akkor még járhatatlan áttörése (Szurdok), továbbá az 1624 méter magas, télvíz idején alig járható, Vulkán-hágó nem jöhetett számításba. Különben is mindakettő kívül esett az osztrák hadtest hadműveleti alapján.

⁵³ „Ich gestehe aber offen und frei, dass ich es nicht nur ahnte, sondern auf das bestimmteste annehmen musste, das S. M. hohes Ministerium das Zuhilferufen fremder Truppen weder wünschen, noch je billigen könnte, auch dass ich fühlte, wie ich es eher auf das äusserste Übel ankommen lassen sollte, bevor ich solche Veranlassung zu grossen Verwicklungen zuließ.“ (Puchner igazoló jelentése: i. h.)

⁵⁴ Például *Gracza*: Az 1848/49. magyar szabadságharc története. IV. 494. l.

aránt. Annyival is inkább, mert legyőzött ellenfelünket lealacsonyítva, csak a magunk érdemét kisebbítjük. Hitvány, gyáva ellenségen nem nagy dicsőség diadalt venni.⁵⁵

Ne feledjük, hogy Puchner háromízben⁵⁶ megverte Bemet s a három eset közül csak egyben — Vízaknánál — volt meg az osztrákok részén az a bizonyos, sokszor olyan alaptalanul emlegetett „többszörös túlerő.“

Az erdélyi főhadparancsnok nem volt valami hadvezéri lángelme, de sok és véres háborúban forgott tapasztalt és vitéz katona. Azonkívül pedig tetőtől-talpig gavallér úriember. (Annak mondotta maga Bem is.)

Az egykor daliás Puchner vállát 70 év nyomta már s 50 évi, sokszor zivatáros szolgálat volt a háta mögött, amikor Bessel szembe került. Törődött, öreg ember lévén, hiányzott belőle a kellő testi és szellemi frissesség, tehát az ezzel járó gyors elhatározó és alkalmazkodó képesség is. Diadalait nem tudta kizsákmányolni s váratlan, meglepő fordulatok esetén elveszítette a talajt a lába alól.

Vezérkari főnökei — előbb Teutsch őrnagy, majd Maročič őrnagy — egyáltalán nem állottak a helyzet magaslatán; az erre az állásra kijelölt Van der Null ezredest pedig félretolta az ármánykodás, holott — amenynyire ma megítélhetjük — ő felelt volna meg hármuk közül legjobban, mint vezérkari főnök.⁵⁷

*

* *

⁵⁵ Lüdersnek például nem jutott eszébe, hogy jelentésében a Segesvárnál tönkrevert honvédsereget ócsárolja, sőt ellenkezőleg, nagyon is hangoztatja a mieink szívós elkeseredett küzdelmét.

⁵⁶ Nagyszebennél (1849 jan. 21.), Vízaknánál (febr. 4.) és Medgyesnél (márc. 2., 3.).

⁵⁷ Történetíróink egy része azt hitte, hogy az oktalanul majd „vándor nyúl“-nak, majd „Von der Null“-nak csúfolt Van der Null Frigyes, valóban Puchner vezérkari főnöke lett s ő dolgozta ki a balulvégződött tavaszi hadjárat tervét is, holott semmi része se volt benne. A valóság az, hogy Van der Null nagytudású vezérkari tiszt s amellet nagyon agilis, elszánt és bátor katona

Említettük, hogy herceg Schwarzenberg osztrák miniszterelnök és külügyminiszter azért is ellenezte az oroszok behívását, mert a belőle támadható diplomáciai bonyodalmaktól félt. Ez az aggodalma azonban alaptalan volt.

Tudjuk, hogy Angol- és Franciaország már kezdetől fogva nem jó szemmel nézte, hogy az oroszok Moldva- és Oláhországot megszállották. Mikor pedig erről a — semlegesnek mondott — területről Erdélybe nyomultak: nemcsak Törökország, hanem az említett két nagyhatalom is tiltakozott a semlegességnek illetően való megsértése ellen.⁵⁸ A különben is elég lanyha tiltakozás mögött azonban korántse a magyar ügy pártolása lappangott. Az angol és francia hivatalos körök, mint az az egykorú jelentésekből és útasításokból megállapítható, nagyon hűvösen, sőt ridegen kezelték a magyar szabadságharc kérdését, bárha az oroszok első beavatkozását rosszalították is. Anglia csak Törökország érdekében s Oroszország hatalmaskodása ellen avatkozott a dologba; Franciaország pedig főként azért, hogy a negyvennyolcadiki mozgalmakat elfojtani akaró Ausztria ne kaphasson segítséget ehhez a munkájához.

Azonban hiába volt minden akadékoskodásuk, meri Du Hamel altábornagy nagyon jól keverte a kártyáit Bukarestben s igen ügyesen és ravaszul használta ki Oroszország érdekében a különféle zavarokat. Gróf Nesselrode orosz külügyminiszter pedig egy jegyzékkel hallgattatta el az angolok és a franciák kifogásait.⁵⁹ Ebben a jegyzékben kijelentette, hogy a cárt nem valami hódító szándék, hanem csupán emberies gondolkodása in-

volt. Az erdélyi osztrák hadtestnek kétségkívül legügyesebb dandárparancsnoka, akire éppen ezért mindig a legkellemetlenebb feladatot bízták.

⁵⁸ *Sir Stratford Canning* Pisaninak: Konstantinápoly, 1849 febr. 3. (*Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.* 137. l.)

⁵⁹ *Nesselrode* Br. Brunnov londoni orosz nagykövetnek: Szentpétervár, 1849 febr. 9. (*U. o.* 144., 145. l.)

dította Nagyszeben és Brassó megszállására, meg akarván Erdély déli részét óvni a magyarok dúlásaitól és kegyetlenségeitől. Ezt a segítséget tehát sehogyan se lehet fegyveres beavatkozássá felfújni (?). Különben is, a két város megszállása nem fog sokáig tartani s az orosz csapatok azonnal távoznak, mihelyt nem lesz többé szükség reájuk.

III.

**Az oroszok bevonulása és a szászhermányi ütközet.
Ellentét Engelhardt és Schurtter között. Lüders minél
előbb vissza akarja az orosz csapatokat rendelni.**

Lüders, Nagyszeben és Brassó megszállására készülődve, három különítményt állított össze. Még pedig az előbbi város számára Câneniben és Râmnicu-Valceában 4 zászlóaljat, 200 kozákot és 1 üteget. Brassó számára: Câmpolungban és Pitestiben 3 zászlóaljat, 4 dzsidászszázadot, 500 kozákot és 1 üteget, Ploestiben pedig 4 zászlóaljat, 4 lovasszázadot, 200 kozákot és 1 üteget.¹

Ez mindössze 11 zászlóalj, 8 lovasszázad, 700 kozák és 3 üteg,² azaz körülbelül 11.200 fő lehetett.³

Nem tudni mi okból, ez a csoportosítás még az indulás előtt megváltozott. Lüders; Schurtternek írott levelében, már csak 5 zászlóaljat, 200 kozákot és 1 üteget szán Brassó megszállására s később kitűnt, hogy a Nagyszebenbe indított különítmény is jóval gyöngébb volt az óhajtottnál.⁴

Januárus 31-én Engelhardt átlépett az orosz csapatok élével a töröcsvári országhatáron s ezen a napon Barcarozsnyóig hatolt.⁵ Másnap — februárus 1-én —

¹ Lüders Puchnernek: 1849 jan. 27. (*Kövári*: Okmánytár, i. h.)

² Az orosz ütegek 6 ágyúból és 2 tarackból állottak. Minden üteg 2 félütegre — szerintük osztályra (divisióra) — tagozódott.

³ 1849 jan. 24-én kelt oláhországi tudósítás szerint, 12.000 fő. (*Anul* 1848: VI. 82., 85. l.)

⁴ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 78. u. 89.

⁵ A székely határőrdandár leveleskönyve. (*I. h.*)

délután 5 óraker két vadász-századdal és 100 kozákkal bevonult Brassóba, ahova az éj folyamán még 115 kozák érkezett, a tömösi szoroson át.⁶

Ez ugyan édeskevés volt s a magyarok komoly támadása esetén meg se kottyant volna, de azért Schurtter és a brassaiak mohón kaptak rajta, akárcsak a vízbefúló a hitvány szalmaszálon.

Másnap a Brassóba szánt orosz megszálló csapatok második része, 7 gyalogszázad és 1 üteg is megérkezett, 3-án pedig újabb három gyalogszázad vonult be.⁷

Nagyszebenben februárius 3-án délután 4 és 5 óraker jelent meg Skariatín ezredes,⁸ csapatainak elővédjével. A városi tanács este 7 óraker nagy díszvacsorát adott a régvárt vendégek tiszteletére, a „Török császár” vendégfogadó nagytermében.⁹ A megszálló csapatok többi része 4-én, már a vízaknai ütközet alatt, érkezett meg.¹⁰

Mint az elmondottakból látható, Brassóba egyelőre csak 3 zászlóalj (12 század) jutott el az ígért 7 zászlóalj helyett. Elmaradt a 4 dzsidás-század s a kozákoknak több mint a fele, úgyszintén az egyik üteg is.¹¹

Ez történt Nagyszebenben is, ahova 4 gyalogzászlóalj, 200 kozák és 1 üteg helyett, csak 2½ zászlóaljat, 120 kozákot és ¾ üteget hozott magával Skariatín,¹² amit Puchner nem látott elegendőnek a város megoltalmazására, pedig éppen az erős orosz segítségre számítva

⁶ U. o.

⁷ U. o.

⁸ Mint tábornok s az V. orosz hadtest vezérkari főnöke esett el Segesvárnál, 1849 július 31-én.

⁹ Armee-Corps-Befehl Nr. 27. v. 3. Februar 1849. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 99.)

¹⁰ Az erdélyi osztrák hadtest hadműveleti naplója. (U. o. Fasc. XIII. A. Nr. 14.)

¹¹ Teutsch szerint bevonult: 2680 gyalogos, 450 dzsidás, 190 kozák és 8 ágyú. (*Hundert Jahre sächsischer Kämpfe*: 200. l.)

¹² A gyalogság állománya — ugyancsak Teutsch szerint — 1690 fő volt. (U. o.)

küldött el onnan jóformán minden fegyverfogható katonát.

Megjegyzem, hogy az Erdélybe vonult oroszok állományát a bécsi Hadilevéltár adatai is hiányosan és így hibásan közlik. Ennek részben az lehet az oka, hogy februárius végéig egyre szivárogtak be kisebb orosz csapatok, amelyekről azonban nem kapott pontos kimutatást a nagyszebeni cs. kir. főhadparancsnokság.¹³ Az én számításom szerint, Engelhardt brassai különítménye 1849 februárius 10-én 4¼ zászlóaljából, 4 dzsidászszázadból, 215 kozákból, 1 ütegből és 2 árkász-századból, azaz körülbelül 4800 főből. Skariatín előbb részletezett nagyszebeni különítménye pedig 2200 főből állhatott.¹⁴ Ez mindössze 7000 fő, ami egyezik Effingham Grant tudósításával. Eltérés csupán az ágyúk számában mutatkozik.

Skariatín, a nagyszebeni osztrák csapatok gyarlóságát látva, arra kérte Puchnert, hogy legalább két, teljesen fegyverfogható zászlóaljat hagyjon még ott, mert különben nem vállalhat felelősséget a város biztonságáért.

Puchner azonban se akkor, se később, nem teljesítette ezt a kérést, mert — mint azt februárius 22-én jelentette — egész kimozdítható hadteste 7452 főre zsugorodott össze.¹⁵ Kedvetlenül írja, hogy ilyen viszonyok

¹³ *Effingham Grant*, akit a bukaresti angol konzulátus küldött Erdélybe, februárius 12-én azt jelenti Viscount Ponsonby bécsi angol nagykövetnek, hogy Brassóban és Nagyszebenben mindössze 7000 orosz van, 20 ágyúval. (*Correspondence relative to the affairs of Hungary*, 1847—1849., 146. l.)

Fontblanque belgrádi angol főkonzul februárius 20-án 8000, 26-án 10.000 főre teszi az erdélyi orosz haderőt. (*U. o.* 148. és 165. l.)

Tízezer oroszról tudott az osztrák külügyminiszter is. (Az 1849 febr. 26-i minisztertanács jegyzőkönyve: *Staats-Archiv Wien*, Kab. Z. 772. Min. Z. 584/49.)

¹⁴ Később ez is megszaporodott.

¹⁵ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. III. Nr. 14.

között inkább letesz mindenféle támadó hadműveletről s csupán a Királyföld védelmére szorítkozik.

Ez a jelentés kétségtelenül összefügg azzal a körülménnyel, hogy Windisch-Graetz — aki februárius 7-én újból segítséget ígért Puchnernek¹⁶ — egyszersmind megtiltotta neki, hogy valami kockázatos vállalkozásba fogjon. *Sőt felhatalmazta, hogy nagy baj esetén akár az Oláhországba való visszavonulás árán is, óvja meg az erdélyi hadtestet a vereségtől.*¹⁷

Brassóban még kevésbé voltak rózsások az állapotok. Schurtter, aki maga is kevésnek találta az ottani orosz katonaságot, a Puchnertől korábban kapott parancs értelmében mindjárt kezdetben meg akart ugrani silány csapataival együtt, a Damokles-kardjaként fölötte függő székely támadás elől. S hogy terve annál könnyebben sikerüljön, felbiztatta a városi tanácsot, hogy még több orosz csapat bejövetelét kívánja.

Ez februárius 4-én meg is történt,¹⁸ de Engelhardt már előbb észrevette a lólábat. Rögtön hírt adott Lüdersnek az osztrákok tervezett elpárolgásáról, ami ellen az orosz hadtestparancsnok már februárius 4-én tiltakozott is. Kijelentette, hogy *ha Engelhardt egyedül maradna Brassóban, mint a város és a Barcaság katonai parancsnoka, akkor ez a külföldön a fegyveres beavatkozás*

¹⁶ „(Ich) hoffe, dass es Euer Excellenz weisen Dispositionen gelingen wird auch mit untergeordneten materiellen Kräften dem Andringen des Feindes insolange Widerstand zu leisten, bis ich Ihnen die bereits im Zuge begriffene Hilfe bringen kann.“ (*Windisch-Graetz* Puchnernek: Buda, 1849 febr. 7. — *Kriegs-Archiv Wien*: Präs. Acten des G. C. Hermannstadt 1849. Fasc. II. Irregistr.)

¹⁷ „... wie ich bereits mündlich Ew. Hochwohlgeboren zu bemerken die Ehre gehabt hatte, war Van der Null vom Fürsten Windisch-Graetz beauftragt, Puchner mündlich die Weisung zu überbringen, sich nicht auf die Vertheidigung Hermannstadts, oder eines anderen Punktes des Sachsenlandes im allgemeinen zu halten, sondern alles thun, selbst den Rückzug in die Walachei anzutreten, aber ja sich keiner Schlappe vis à vis den Insurgenten auszusetzen.“ (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 44.)

¹⁸ A székely határőrdandár leveleskönyve. (I. h.)

látszatát keltené, holott az oroszok csak azért jöttek, hogy az osztrákokkal vállvetve oltalmazzák a várost.¹⁹

Itt tehát már szembekerült egymással a szövetségesek akarata s az ebből támadt — bár hivatalosan tagadott — feszültséget még fokozta a februárius 4-én vívott szászhermányi ütközet.

*
* *
*

Gál Sándor ezredes, aki feltétlen sikerrel biztató támadását mindegyre halogatta; ezen a napon végre mégis megmozdult, de Fabius Cunctator-szerű eljárásával nyomban kátyúba is jutott.

A számra és minőségre egyaránt gyöngé brassai helyőrséggel vajmi könnyen elbánhatott volna s minden nagyobb véráldozat nélkül elfoglalhatja ezt a várost, ha egy kissé elszántabban és gyorsabban cselekszik. De bizony el késett s mire támadásra szánta magát, az oroszok már megszállották Brassót s ezzel az eddig anyyira kedvező feltételek is tüstént füstbe mentek.

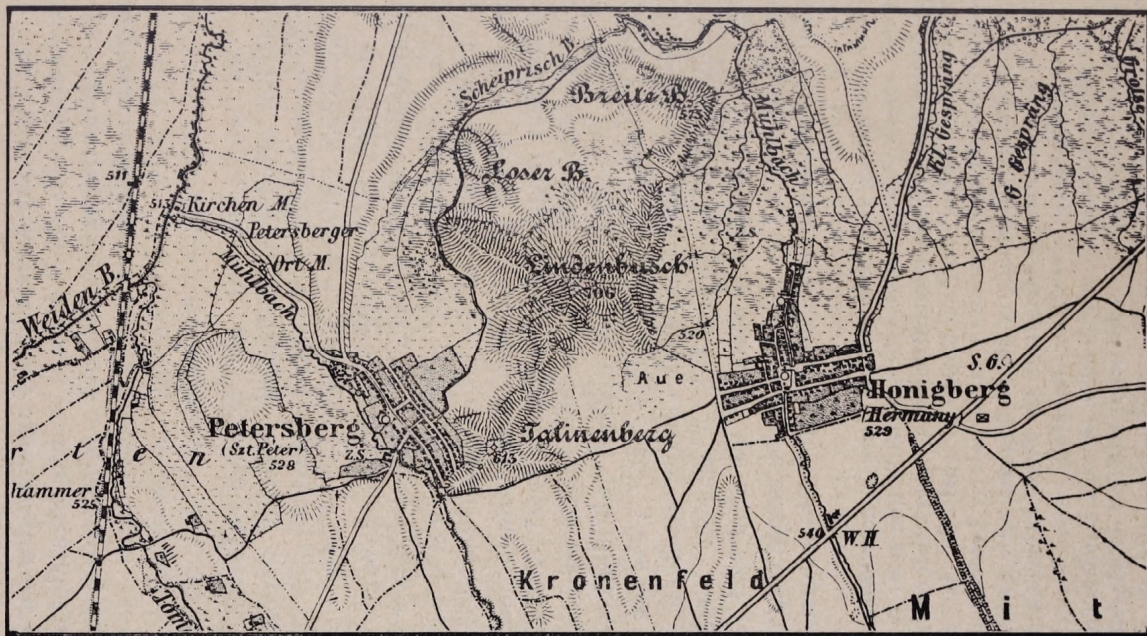
Maga a szászhermányi ütközet tulajdonképen nagyobb fontosság nélküli esetepaté volt s csupán annyiban érdekes, hogy itt kerültek először szembe a magyar honvédsapatok az oroszokkal. A magyar történetírás alig foglalkozik ezzel a harccal,²⁰ de ahol szól róla, ott azt állítja, hogy Gál Sándor, Sepsi-Szentgyörgyről kiindulva, Bemhez akart csatlakozni,²¹ aki éppen ezen a

¹⁹ „Permettez moi, Général, de faire l'observation que les troupes russes ne sont arrivées à Kronstadt, que pour la défense des habitants, simultanément avec les troupes Autrichiennes. La présence du Général Engelhardt seul et chef de la garnison, aurait l'air d'une intervention de notre part... Les considerations sont si graves que je prends la liberté de prier votre Excellence de différer votre départ...“ (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. Nr. 17a.)

²⁰ *Gelich* egyáltalán nem említi (*I. m.*), úgyszintén *Rónai-Horváth* se. (Az újabbkori hadviselés története és Magyar Hadi-kronika II.)

²¹ *Kővári*: Erdély története 1848/49-ben, 171. l.

Gracza: i. m. IV. 484. l.

A szászhermányi ütközet színhelye.
(1 : 75,000)

napon Vízaknánál csatázott. Menetközben történt, hogy a Szentpéter és Szászhermány közötti dombháton váratlanul orosz csapatokba ütközött.

De mit keresett Gál Brassó közelében, az onnan csak 7 kilométernyire eső Szentpéternél, ha csakugyan Nagyszeben felé igyekezett? Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben Sepsi-Szentgyörgyről vagy Földváron és Höltevényen, vagy legrosszabb esetben Botfalun és Höltevényen át kellett volna Szúnyogszékre s onnan Vesztényen át Nagyszeben felé mennie. Nem hihetjük, hogy ne tudta volna az utat; ha tehát mégis Brassó közelébe jutott, ez csakis támadó — bár az adott esetben nagyon lagymatag — szándékának volt betudható.

Az ütközetet Engelhardt is, Schurtter is leírta, még pedig eléggé egyezően.²² Részletes magyar leírás hiányában, az ő nyomukon ismertetem ezt a hosszúsága mellett is nagyon lanya és tétovázó harcot, amelynek végén alkalmasint mindakét fél örült, hogy nem lett nagyobb baj az összecsapásból.

Engelhardt, hírt kapván a magyarok közeledéséről, februárius 4-én reggel 7 órakor elindult Brassóból észak felé, 1 orosz zászlóaljjal, az 1. oláh határőr gyalogezred 3 századával, 170 kozákkal és 2 ágyúval, hogy a helyzetet felderítse. Kilenc óra tájban Szentpéterhez érve, magyarokat vett észre, az onnan Szászhermány felé húzódó hegyháton. A magyarok ágyútűzzel fogadták a közeledő ellenséget.

Engelhardt, mivel úgy látta, hogy támadásra nem elég erős,²³ segítségért küldött Brassóba, ahonnan 2 orosz zászlóalj és 6 ágyú, továbbá a cs. kir. 5. dragonyos ezred 1 százada s a 11. (székely) huszárezred fél százada azonnal el is indult. Ezeket a csapatokat ugyanis, már a

²² *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. II. ad Nr. 22. és Fasc. XIII. B. Nr. 105.

²³ Schurtter — erősen túlozva — 8—9 ezer gyalogosra, 500 huszárra és 6 ágyúra teszi Gál seregét. Engelhardt pedig 6000 főre.

Az erdélyi magyar sereg akkori állapotát ismerve, nem hiszünk, hogy Gál különítménye Engelhardténál erősebb lett volna.

Szentpéter felől hallatszó első ágyúszóra felriasztották.

Megérkezésük után azonnal támadásba fogott az orosz tábornok. Két zászlóalj alkotta a centrumot, 6 ágyúval. A harmadik zászlóalj (2 ágyúval) Szentpéteren át megtámadta és átkarolta a magyarok jobbszárnyát; a lovasság pedig — Szászhermányt megkerülve — balszárnyukat nyomta vissza, mire Gál megkezdte a visszavonulást az Olt hídján át Aldoboly felé.

Engelhardt nem üldözte a hátrálókat, hanem visszatért Brassóba.

A magyarok nagyon rosszul lőhettek, mert az oroszok mindössze 3 halottat és 9 sebesültet vesztek. A harc elején gyáván megugrott oláh határőrök vesztesége 4 fő volt. A magyaroké — mint Kővári mondja²⁴ — „nem volt igen nagy”; Engelhardt szerint azonban 150 főre rúgott, ami kétségtelen túlzás. Annyi bizonyos, hogy foglyul csak 3 honvéd esett, amit Schurttter a gyors visszavonulásnak tulajdonít, de valójában az üldözés hiányának volt a következménye. A magyarok csak egy halottat hagytak a harc színhelyén; a többi — a parasztok állítása szerint — 8 vagy 10 szekéren szállították el.

Kétségtelen, hogy Gál az ütközet elején elszalasztotta a jó alkalmat, amikor — az oláhok megfutamodása után — könnyűszerrel megverhette volna a gyöngé orosz csapatot. Ehelyett tétlenül várta, míg az ellenség többi része is megérkezett s akkor rövid ellenállás után visszavonult, anélkül, hogy kézitusára került volna a sor.

A harc — az orosz és osztrák leírás szerint — öt óra hosszáig tartott ugyan, de ebből vagy négy óra hatástalan ágyúzással és puskázással — s a lovasság apróbb összecsapásait leszámítva — mozdulatlanul telt el; míg nem a Brassóból jött orosz segítség, a már említett átka-rolással igen hamar eldöntötte a küzdelemnek alig mondható csetepatét.

Schurttter maga is őszintén beismerte, hogy az oláh

*

*

*

²⁴ I. h.

határőrök gyáván megfutottak s hogy a nagyra felfújt győzelem dicsősége egyedül az oroszokat illeti meg.²⁵

Mindamellet a „Kronstädter Landbote“ és a nagyzebeni „Siebenbürger Bote“ legközelebbi számában egy-egy olyan, azonos szövegű, harctéri tudósítás látott napvilágot, amely szerint az osztrákok győztek s az oroszok csak támogatták őket. Természetes, hogy a valóságnak ilyenén meghamisítása ellen a már különben is paprikáskedvű Engelhardt a leghatározottabban tiltakozott.

Februárius 7-én levelet írt Schurftérnek, amelyben katonás rövidséggel és nyomatékkal hangoztatta, hogy az osztrákok teljesen ártatlanok a szászhermányi diadalban s egy leírást is mellékel, amelyben megállapítja, hogy 2400 orosz nem lehet 84 dragonyos és 45 huszár segítő csapatának nevezni. Ennyi volt ugyanis az osztrák csapatok harcoló állománya ebben az ütközetben, minthogy az oláh határőrzászlóalj mitse számított.²⁶ Követelte továbbá, hogy mindkét hírlap szószerint közölje a levelet, a hozzácsatolt leírással együtt.²⁷

Bizonyos, hogy az ujságírók csakis a brassai katonai parancsnokságtól kaphatták az inkriminált tudósítást. Érthető tehát, hogy Schurttter — megalázónak látván a dolgot — nem akart beleegyezni, hogy Engelhardt ilyen formában cáfolgassa őt, vagy a katonai parancsnokságot, a nyilvánosság előtt. Rábírta tehát az orosz tábornokot, hogy a kívánt helyreigazítás a levél nélkül jelenjék meg.²⁸

²⁵ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 104.

²⁶ *U. o.* Fasc. II. Nr. 22.

²⁷ „Ich fühle mich gezwungen, Sie ergebenst zu bitten, dieses mein Schreiben, sowie die beiliegende Relation, zur gehörigen Kenntnis aller, in die bezeichneten Blätter einrücken zu lassen, damit die Kronstädter namentlich überzeugt sind von der Unwahrheit des Berichtes, welchen der Redacteur des Kronstädter Landboten auf so ungegründete Weise veröffentlicht hat...“ (*U. o.* Nr. 22. a.)

²⁸ *U. o.* Fasc. XIII. B. Nr. 105.

Ezek a surlódások bizony nem járultak hozzá az egyetértés fokozásához: sőt titokban se maradván, arra a feltevésre jogosították Brassó lakosságát, hogy az osztrák tábornok annak rendje és módja szerint hajbakapott az oroszokkal s az utóbbi máris a faképnél akarja hagyni a rettegő várost. A hír olyan makacsul tartotta magát, hogy Engelhardt végül is kénytelen volt nyilvános cáfolatban megnyugtatót a felizgatott elméket. Ebben szemenszedett ostoba hazugságnak mondja mindazt, amit erről a meghasonlásról híresztelnek.²⁹

Napjainkból is jól tudjuk, hogy rendszerint tántorgó lábon áll az az egyetértés, amelyet ilyen módon kell bizonyítani és támogatni, mert „nem zörög a hasaszt, ha a szél nem mozgatja.“

Időközben — a városi tanács, Engelhardt és Schurttter együttes sürgetésére — Brassó orosz helyőrsége is megsokasodott, mert februárius 5-én 2 árkász-század, 7-én 3 gyalogszázad, 9-én 4 dzsidás-század,³⁰ 10-én pedig 2 gyalogszázad vonult be Oláhországból.

Ez jó alkalmul kínálkozott Schurttternek, hogy újból megpróbálhassa az osztrák csapatok elküldését, ezúttal a Medgyesről Segesvárra visszavert báró Heydte őrnagy segítségére. Engelhardt most bele is egyezett s Brassó osztrák helyőrsége, a fellegvár őrzésére rendelt 175 oláh határőr kivételével, februárius 12-én elvonult.³¹ A bajbajutott Heydte, Fogaras vidékét is fenyegetve látván, azt javasolta Schurttternek, hogy bírja reá a most már elég erős Engelhardtot arra, hogy különítményével Háromszékbe nyomuljon. Ez a mozdulat visszavonulásra kényszerítheti a Fogarast és Sárkányt nyugtalanító székelyeket.³²

²⁹ *Engelhardt* kiáltványa: Brassó, 1849 febr. 10. (U. o. Fasc. II. Nr. 145.)

³⁰ 600 lovas.

³¹ Maga Schurttter továbbra is Brassóban maradt. (A székely határőrdandár leveleskönyve: i. h.)

³² *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. II. Nr. 57.

*Az orosz tábornok azonban a leghatározottabban kijelentette, hogy a kapott utasítások értelmében nem szabad semmiféle támadó hadműveletbe fognia; így tehát a Székelyföld határát se lépheti át.*³³

Igaza is volt, mert az orosz megszállásnak, már csak a diplomáciai bonyodalmak elkerülése végett is, Brassóra és Nagyszebenre kellett szorítkoznia. De a Moldva- és Oláhországban vezénylő Lüders még ebben a formában se látta szívesen csapatainak erdélyi vendégszereplését. Ezért mindent elkövetett, hogy a két orosz különítményt mielőbb visszarendelhesse.

Az osztrák és az orosz kormány abban állapodott meg, hogy az orosz megszálló csapatok csak addig maradjanak Erdélyben, amíg ott feltétlenül szükség van rájuk. Puchnerre bízta tehát annak eldöntését, hogy mikor válik nélkülözhetővé az orosz segítség.

Ezt, természetesen, Lüders is tudta s már februárius 15-én írott levelében közli Puchnerrel, hogy a bécsi orosz nagykövettől éppen akkor érkezett értesítés szerint, az osztrák kormány is szeretné minél előbb likvidálni az orosz megszállást. Lüders tehát arra kéri az erdélyi osztrák főhadparancsnokot, hogy azonnal értesítse a brassói és nagyszebeni orosz különítményeket, mihelyt nincs többé szüksége rájuk.³⁴

Puchner 25-én közli Lüderssel, hogy az orosz csapatok visszarendelése ügyében már folyik a tárgyalás a bécsi és a szentpétervári kabinet között. Értesíti, hogy a két megszálló különítmény azonnal visszamehet Oláhországba, mihelyt Erdélyben nélkülözhető lesz.³⁵ Majd

³³ *U. o.* Fasc. XIII. B. Nr. 105. — Ezt különben közvetlenül is megírta Puchnernek Lüders, febr. 15-én: "... j'ai eu l'honneur de communiquer à Votre Excellence que d'après les instructions dont j'ai été muni de St. Pétersbourg, ce secours ne pouvait être prolongé au delà du terme strictement nécessaire et que l'occupation par les troupes russes ne pouvait pas s'étendre au delà des villes susmentionnées." (*U. o.* Präs. Acten des G. C. Hermannstadt, 1849. Fasc. II. Irregistr.)

³⁴ *U. o.*

³⁵ *U. o.*

március 5-án újból ír Lüdersnek s tudatja, hogy egyetlen nappal se tartja tovább itt az oroszokat, mint ameddig valóban szüksége van rájuk. Az elbocsátás időpontja azonban attól függ, hogy mikor és mennyi segítőcsapatot kap Windisch-Graetzről.

Úgy látszik, hogy az orosz hadtestparancsnokot nem elégítette ki ez a válasz, mert újból megsürgette Puchnert, aki — március 5-én kelt levelében — megint csak azt írja, hogy csak akkor tudja a nagyszebeni és brassai megszálló csapatokat felváltani, ha a főhadseregtől kellő erősítést kap.³⁶ A türelmetlen Lüders március 7-én ismét írt ebben az ügyben Puchnernek,³⁷ sőt nemcsak akkor, hanem már előbb is, Du Hamel útján azon mesterkedett, hogy — Puchner beleegyezésétől függetlenül — az orosz csapatok azonnali visszarendelésére bírja az orosz kormányt. Célját el is érte, mert ez a kívánt parancs, amelyről később még szólunk, március 17-én valóban megérkezett Bukarestbe³⁸ s a hadtestparancsnokság nyomban továbbította is.

Annak, hogy Lüders annyira szerette volna visszahívatni csapatait, az volt az oka, hogy Engelhardt és Skariatín útján legalább is háromszorosan túlzott jelentést kapott a honvédsereg, főként pedig a Székelyföldön akkor alakult csapatok erejéről. Ezekkel szemben nem

³⁶ *U. o.*

³⁷ „En définitive tout semble annoncer que le Cabinet de St. Pétersbourg voudrait, au plus tôt, se débarrasser de cette affaire d'intervention, qui doit aussi être lourde à porter, pour l'amour propre de l'Autriche.“ (*Hurmuzaki: Documente privitoare la Istoria Românilor: XVIII. 126. 1.*)

³⁸ „L'ordre de faire rentrer toutes les troupes a été expédié hier, il sera probablement exécuté demain ou après-demain.“ (*De Segur Drouyn de Lhuysnak: Bukarest, 1849 márc. 18. — Hurmuzaki: i. k. XVIII. 131. 1.*)

„Last night an aide-de-camp was sent off from Gen. Lüders with orders to the two forces of Russia at Cronstadt and the Rothenthurm to retire immediately within the Wallachian territory.“ (*Colquhoun Sir Stratford Canningnek: Bukarest, 1849 márc. 18. — Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849. 171. 1.*)

látta elegendőnek a brassai és a nagyszebeni orosz különítményt, de viszont — a hatalmak várható újabb tiltakozása miatt — nem küldhetett oda újabb erősítést.

Erdélyből általában kalandos hírek keltek akkoriban szárnyra. Ez indította a bukaresti angol főkonzult — Colquhoun G. Róbertet — arra, hogy a maga bizalmi emberét — Grant Effinghamot — Nagyszebenbe indítsa, ahova februárius 10-én meg is érkezett. Feladata az volt, hogy az általános helyzetről, különösen pedig Bem terveiről, alapos, tehát a valóságnak megfelelő jelentést küldjön.³⁹ Grant csak március 13-án reggel 9 órakor hagyta el Nagyszebent, így tehát vagy 55 órát töltött ott a városnak a magyarok által történt elfoglalása után. Bemmel is tárgyalt, de arról semmi se szivárgott ki, hogy mit végeztek egymás között.⁴⁰

Különben az egész orosz megszállás alatt nem volt fontosabb hadiesemény a nagyszebeni ütközetig. Engelhardt előőrsei a szászhermányi harc után is váltottak ugyan az Olt mentén néhány puskalövést a székelyekkel, de magában Brassóban csend és nyugalom honolt. Skariatín csapatai pedig egyáltalán nem is jutottak tűzbe március 11-ig.

³⁹ Febr. 12-i és 22-i jelentése: *Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.* 146., 147. és 166. l.

⁴⁰ *Horváth Jenő*: Bem tábornok és a bukaresti külképviseletek. (*Hadtört. Közlemények*: 1927. évf. 378. és k. l.)

IV.

Puchner előnyomulása és a medgyesi ütközet. Bem visszavonulása Segesvárra. Puchner újabb támadó terve és annak végrehajtása.

Már volt róla szó, hogy az 1849 januárus 6-án összeült osztrák minisztertanács határozata folytán, báró Hammerstein lovassági tábornok, galíciai főhadparancsnok, Puchner megsegítésére kapott utasítást. Ez a segítség egyelőre abban nyilvánult meg, hogy az Erdélyből kivert Urban ezredes februárus 6-án, Borgó Marosénynél, rajtaütött Riczkó őrnagy vigyázatlan magyar csapatain; kiszorította őket a Borgói-szorosból, megszállotta Besztercét s 14-én Királynémetiig nyomult. Azonban a Medgyesnél állott Bem csakhamar rendet csinált s a februárus 26-án Borgó-Prundnál vívott ütközet után újból Bukovinába nyomta vissza Urbant. Március 2-ára virradóban már megint Medgyesen volt.

Urban támadását Malkowszky altábornagy, Bukovina katonai parancsnoka, lett volna hivatalosan támogatni; ámde Hammerstein — Urban vereségének hatása alatt — megállította őt Erdély határán, a Borgói-szoros őrzésére korlátozván feladatát.

Mivel a posta, a hadihelyzet folytán igen nagy kerülővel és késéssel járt, Puchner még március 5-én is csak bizonytalan, kósza híreket kapott a legutóbbi borgói eseményekről.¹ Bizonyosat csak Urban marosényi győzelméről és azt követő előnyomulásáról tudott. Abban a hitben tehát, hogy Malkowszky március legelején szintén Erdélybe vonul: elhatározta, hogy a Medgyesnél

¹ Puchner Lüdersnek: Medgyes, 1849 márc. 5. (*Kriegs-Archiv Wien*: Präs. Acten des G. C. Hermannstadt, 1849. Fasc. II. Irregestr.).

álló Bem ellen fordul s Marosvásárhely irányában veti vissza, a Bukovinából közeledő „Nordcorps“ felé.

Ez volt az előzménye a március 2-én és 3-án vívott medgyesi ütközetnek, amellyel azonban nem foglalkozhatunk most behatóbban, mert se az orosz megszálláshoz, se a felszabadító hadjáratához nem tartozik közvetlenül. Csupán annyit említünk meg, hogy a harc az osztrákok győzelmével végződött, amelynek következtében Bem Segesvárra vonult vissza.

Puchner attól félt, hogy az amúgy is türelmetlenkedő Lüders, a medgyesi ütközetről hírt kapva, most már bizonyára úgy fog vélekedni, hogy az orosz segítségre nincs többé szükség. Vissza fogja tehát rövidesen rendeltetni a két megszálló különítményt, aminek megtörténte után az osztrák hadtest megint csak Brassó és Nagyszeben védelmére volna kénytelen szorítkozni.

A Medgyesnél beállott, neki annyira kedvező fordulattal együtt, ez az aggodalom is egyik fontos indító oka volt annak, hogy a nem nagyon vállalkozó kedvű s Windisch-Graetz részéről is óvatosságra intett Puchner, az oroszoknak talán már csak néhány napig tartó ottidőzését kihasználva, minden keze ügyében levő erővel a Segesvárra húzódott Bemre vetette magát.

Az utóbbi március 4-én délután 1 órakor ért Erzsébetvárosba² s útközben találkozott a Segesvárról Medgyesre rendelt, de a harctól valami félreértés folytán elkésett csapatokkal. Másnap reggel Segesvárra vonult be,³ amelynek utcáit eltorlaszolta az ellenséges indulatú százsz lakosság.

Bemnek akkor még nem volt határozott terve. Minden attól függött, hogy mit csinál az ellenség s miként tudja kihasználni imént szerzett diadalát? Egyelőre csupán a Medgyesen megállott Puchner részéről várható komoly támadást. Beszterce felől most már nem volt veszedelem; de nem volt Nagyszeben vagy Brassó irányából se, mert az oroszok bejövetele óta eltelt 5 hét

² Czetz: Bem's Feldzug in Siebenbürgen. 254. l.

³ Gelich mindenütt Szászsebest mond Segesvár helyett. (I. m. III. 85., 86. l.)

Bem 1849-ben.

Gyalóky Lajos egykorú rajza.

eseményeiből máris kiviláglott, hogy se Engelhardt, se Skariatín nem hajlandó ebből a két városból, vagy közvetlen környékükből, kimozdulni.

Hogy tehát egy Medgyes felől jövő támadásnak sikeresen ellenállhasson, a Segesvár és Dános között feleúton már előbb kiépített védőállást szállotta meg és rendezte be.⁴

De ez a támadás nem követte nyomon a hátráló magyar sereget. Az osztrák hadtest nagyon kimerült a kétnapos harcban, miért is Puchner március 4-én és 5-én pihentetni akarta csapatait, mielőtt tovább ment volna, hogy döntő csapást mérhessen Bemre. A hadműveleti tervet a hadtest vezérkari főnöke — Maroičič őrnagy — gondolta ki. Alapeszméje az volt, hogy *egy erősebb különítmény támadást színel a medgyes-segesvári országút irányában s kicsalja Bemet az előbb már említett védőállásba. Ezalatt a hadtest délfelől megkerüli Segesvárt s ezzel elvágja a magyar sereget erejének legfőbb forrásától, a Székelyföldről.* Maroičič akkor még feltétlenül számított Malkowsky altábornagy Bukovinából várt segítőhadára, amelynek ugyanakkor, amidőn Puchner Segesvárra jut, Marosvásárhelyet kellett volna elérnie.

Puchner, minthogy sehonnan se kapott erősítést, most is csak a medgyesi ütközetben harcolt csapatokkal rendelkezett, amelyek hadrendje — Heydte szerint — ez volt:⁵

A hadtest három dandárra oszlott. Mint hadosztályparancsnok Kallianý József⁶ szerepelt; az egyetlen tábornok a mozgó hadtestnél Puchneren kívül.

⁴ Segesvár—Dános: 8·5 kilométer. (Részletes katonai térkép: Zone 21. Col. XXXII.)

⁵ Der Winterfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen: 279., 280. l.

⁶ Az 1786 nov. 9-én született s 1859 febr. 5-én elhalt Kalyáni Kallianý József magyar ember volt. Erdélyi származású családja 1700 júl. 10-én kapott címeres nemeslevelet I. Lipót királytól. Józsefet 1852 júl. 22-én bárói rangra emelte Ferenc József király. (Siebmacher's grosses u. allg. Wappenbuch. Der Adel von Ungarn Suppl. Bd. 72. 73. l.)

1. dandár

Van der Nüll ezredes:

31. („Leiningen“) gyalogezred III. zászlóalja,
 41. („Sivkovich“) gyalogezred I. és III. zászlóalja,
 16. (1. oláh) határőr-gyalogezred egy zászlóalja,
 5. („Prinz von Savoyen“) dragonyosezr. 2 százada,
 5. („Bervaldo“) tűzérezredből:
 1 háromfontos } gyalogosüteg
 1 hatfontos }

Mindössze: 4 zászlóalj, 2 lovasszázad, 2 üteg. (2480 gyalogos, 180 lovas, 12 ágyú).⁷

2. dandár

Báró Stutterheim ezredes:

51. („Karl Ferdinand“) gyalogezred III. zászlóalja,
 63. („Bianchi“) gyalogezred I. és II. zászlóalja,
 16. (1. oláh) határőr-gyalogezred III. zászlóalja,
 11. (székely határőr-) huszárezred 2 százada,
 5. („Bervaldo“) tűzérezredből:
 1 hatfontos } gyalogosüteg
 1 háromfontos }

Mindössze: 4 zászlóalj, 2 lovasszázad, 2 üteg. (2530 gyalogos, 166 lovas, 12 ágyú).

Tartalékdandár

Báró Uracca alezredes:

24. („Parma“) gyalogezred III. zászlóalja,
 62. („Tursky“) gyalogezred III. és tart. zászlóalja,
 „Uracca“ gránátos-zászlóalj,
 Bukovinai határőrök $\frac{1}{3}$ zászlóalja,

⁷ A tűzérek (és szekereszek) állományát se itt, se máshol nem közli Heydte.

Szász vadászok $\frac{2}{3}$ zászlóalj,

3. („E. H. Max“) könnyű lovasezred: 8 század,

5. („Bervaldo“) tüzérezredből:

1 tizenkétfontos	} üteg ⁸
1 hatfontos	

Mindössze: 5 zászlóalj, 8 lovasszázad, 2 üteg. (2740 gyalogos, 580 lovas, 12 ágyú).

Az egész hadtest tehát: 13 zászlóalj, 12 lovasszázad és 6 üteg (36 ágyú). Állománya pedig (tüzérek és szekeresek nélkül) 8676 fő. Mint látjuk, a zászlóaljak és lovasszázadok egyaránt gyengék voltak; de még ebből a kis állományból is le kell vonnunk a medgyesi ütközet okozta veszteséget, amely — ugyancsak Heydte szerint — 522 főre rúgott.⁹

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Puchner februárius 22-én kelt jelentésében azt írja, hogy hadtestének kimozdítható harcosállománya 7452 főre olvadt.¹⁰ Nem tudunk róla, hogy ennek a hónapnak utolsó napjaiban hasznavehető erősítést kapott volna s így, ha Heydte adatai helyesek, azt kell hinnünk, hogy Puchner a valódinál kisebb fegyverfogható állományt vallott be a hadügyminiszternek, hogy annál inkább kitűnjék a kért segítség sürgős volta.

Bem segesvári hadtestének összetételét és állományát, elbeszélő kútfőink nyomán még annyi valószínűséggel se lehet meghatározni, mint az osztrák hadtestét. Okmányszerű teljes adataink pedig, főként az erőviszonyokról, nincsenek.

Czetz összeállítja ugyan¹¹ a *Medgyesen* egyesített magyar hadtest fegyvernem szerint való tagozását és

⁸ Itt megemlítem, hogy az akkori háromfontos ágyú öble 7·5 cm., a hatfontosé 9·5 cm., a tizenkétfontosé pedig 11·7 cm. volt.

⁹ *I. m.* 285. és 289. l. — Ezekből a napokból seholye találtam hivatalos állomány- és veszteségkimutatást.

¹⁰ Puchner a hadügyminiszternek: Nagyszében, 1849 febr. 22. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. III. Nr. 14.)

¹¹ *I. m.* 222. és k. l.

állományát, de ez — mint rögtön meglátjuk — nem egészen megbízható. Szerinte ezeket a csapatokat gyűjtötte össze Bem:

a) *Gyalogság:*

• Cs. k. 37. gyalogezred III. zászlóalj ¹²	800 fő
• 11. honvédszászlóalj	900 „
• 4. honvédszászlóalj	400 „
• 1. székelyzászlóalj	1000 „
• 55. honvédszászlóalj	800 „
• 72. honvédszászlóalj	800 „
• Szatmári önkéntesek ¹³	260 „
• 31. honvédszászlóalj négy százada	400 „
• Aradi mozgó nemzetőrség	200 „
• 4. székelyzászlóalj	2000 „

Mindössze: 9760 fő

b) *Lovasság:*

Cs. kir. 6. huszárezred két százada	300 lovas
Cs. kir. 8. huszárezred két százada	300 „
Cs. kir. 10. huszárezred egy százada	120 „
15. („Mátyás“) huszárezred négy százada	400 „
Bihari lovas nemzetőrség két százada	500 „

Mindössze: 1420 lovas

c) *Tűzérség:*

30—36 ágyú és
6 ágyú (?)

Mindössze: 40—42 ágyú (?)

Ebben az összeállításban nemcsak az a hiba, hogy olyan csapatokat is felsorol, amelyek már csak a medgyesi ütközet után csatlakoztak Bemhez, hanem az is, hogy a közölt számok nem pontosak. Egy-két kivétellel

¹² Az úgynevezett „Máriássy-zászlóalj“, később 74. honvédszászlóalj.

¹³ A későbbi 88. honvédszászlóalj.

százra vannak kikerekítve, ami pedig a valódi végösszegben jókora eltérést okozhat, aszerint, hogy a kikerekítés felfelé, avagy lefelé történt. Hamis az a szám is, amelyet a gyalogság együttes állományaként tüntet fel. Ez ugyanis 9760 fő lenne; de ha az egyes tételeket összeadjuk, csak 7560 lesz az eredmény, vagyis a különbség 2200 fő. Itt tehát sajtóhibával vagy valami vastag számadási hibával van dolgunk. De az is lehet, hogy téves az egyes csapattestek feltüntetett állománya, vagy egyik-másik teljesen kimaradt a táblázatból. Bármelyik hiba áll is fenn, nagy baj, mert megingatja az egész összeállítás hitelét. A tüzérség kimutatása is érthetetlen (40—42 ágyú), holott a helyes összeadás eredménye: 36—42. Azt se lehet megérteni, hogy miért szerepel 6 ágyú a többbitől elkülönítve?

A Segesvárott egyesített magyar csapatokról van ugyan okleveles kútfőnk is: az erdélyi fővezérség parancskönyvének¹⁴ 1849 március 5. és 9. közé eső része; de ez se összefoglaló hadrend alakjában, hanem csak esetről-esetre nevezi meg az ott megszállott csapattesteket. Ha ezeket a szétszórt adatokat összeállítjuk, ezt az eredményt kapjuk:

a) *Gyalogság:*

Cs. k. 37. gyalogezr. III. zászlóalja (Jeszenszky János őrnagy),

Cs. k. 14. (1. székely) határőr-gyalogezred II. és III. zászlóalja,

11. honvédzászlóalj (Inczédy Samu alezredes),

24. honvédzászlóalj (Csepy őrnagy),

31. honvédzászlóalj (Puhl Ignác őrnagy),

72. honvédzászlóalj (?)

Lengyel gyaloglégió (Zarzycki Dénes őrnagy),

Szatmári önkéntesek,

Aradi mozgócsapat.¹⁵

¹⁴ Kiadta Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harca. Okmánytár. XXX. és k. II.

¹⁵ Nemzetőrség.

b) *Lovasság:*

Cs. k. 6. („Württemberg“)

Cs. k. 10. („Vilmos“) huszárezred egyes részei.

15. („Mátyás“)

Hiányzik tehát — a tüzérségen kívül — a Czetznél megtalálható 4. és 55. honvédszászlóalj,¹⁶ továbbá a 8. („Coburg“) huszárezred két százada; de viszont felsorolja a Czetz összeállításából hiányzó 24. honvédszászlóaljat, a 14. határőr- gyalogezred II. és III. zászlóalját, valamint a lengyel gyaloglégiót is. Valószínű, hogy ezek már csak Segesvárott esatlakoztak Bemhez.

Mint látjuk, nem lehet a március 5. és 8. között összevont magyar hadtest teljes és megbízható hadrendét egyberóni; állományát pedig éppen nem tudjuk meghatározni. Legtöbb hadtörténetíró 9000 főre és 24 ágyúra becsüli.¹⁷

*

* *

Puchner, mint azt március 10-én az őt Nagyszebenben helyettesítő Pfersmann altábornagynak írta, mindenáron el akarta Segesvárt foglalni, még pedig a legbajosabban védelmezhető oldaláról, amerről a támadásnak feltétlenül sikerülnie kellett volna.¹⁸

¹⁶ Más forrásból is tudjuk, hogy az 55. honvédszászlóalj valóban részt vett Nagyszeben elfoglalásában. (*Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez.* 487. l.)

¹⁷ *Heydte:* i. m. 296. l.

Pataky: Bem in Siebenbürgen. 53. l.

Rónai—Horváth: Az újabkori hadviselés története, 431. l. és Magyar Hadikrónika, II. 521. l.

Geschichte des k. u. k. Inf. Regts. Nr. 62. (258. l.)

Az oroszok értesülése szerint, Bem hadteste 12.000 főből állott, 26 ágyúval. (*Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.* 174. l.)

¹⁸ „Ich hatte die Absicht, dem Feind hier in Schässburg einen empfindlichen Schlag beizubringen und diese Stadt um jeden Preis zu nehmen und zwar von einer Seite, wo es sehr schwer zu vertheidigen ist und der Angriff jedenfalls gelingen muss.“

vázlat.

Bem és Puchner útja Nagyszombatig és Felekig.

Oláhország

Idevágó rendelkezése így szólott:¹⁹

A hadtest zöme március 6-án Medgyesről Riomfalvára, 7-én Szentágotára, 8-án pedig Hégenbe és Apoldra vonul s innen támadja meg, Segesváron át Bemet.

Báró Heydte őrnagy portyázókülönítménye²⁰ március 6-án Berethalomról Váldhídra megy; 7-én Erzsébetvároson és Holdvilágon át, a segesvári úton nyomul előre, hogy a Dánosnál álló magyar előőrseket a támadás valódi irányáról megtévéssze. Március 7-ről 8-ra virradóban pedig Besére vonul, hogy Segesvár megtámadása közben a hadtest bal szárnyát oltalmazza.

Gróf Alberti százados, a 3. könnyű lovasezred 1½ századával Medgyesről kiindulva, a Nagyküküllő jobbpartját deríti fel s összeköttetést keres Marosvásárhely felé, Malkowsky altábornagy Bukovinából várt hadosztályával.

Medgyest a 62. gyalogezred három százada szállja meg.

Természetes, hogy minél gyorsabban hajtja végre Puchner ezt a megkerülő mozdulatot, annál kevésbbé szedheti magát össze a medgyesi harcban megtépázott magyar sereg s annál kevésbbé veheti magához a netalán távolabbról várt erősítő csapatokat. De az is bizonyos, hogy számolva a hegyen-völgyön át, gondozatlan rossz útakon megjárandó 92 kilométer távolsággal: nem lett volna tanácsos agyonhajszolt, kimerült haddal Bemet megtámadni. Mint már hallottuk, ez — valamint a Mal-

(Puchner Pfersmannak: Segesvár, 1849 márc. 10. — *Kriegs-Archiv Wien*: Präs. Acten des G. C. Hermannstadt, 1849. Fasc. II. Irregestr.)

„Puchner hegte nicht den geringsten Zweifel, dass das Ende des Kampfes gekommen sei. Bem werde — so glaubte er — in Schässburg nothwendig eingeschlossen und aufgerieben werden.“ (Schiller: Die Revolution von 1848/49. — Hundert Jahre sächsischer Kämpfe: 152. l.)

¹⁹ Heydte: i. m. 290., 291. l.

²⁰ Az 51. gyalogezred kombinált zászlóalja, a 17. határőr-gyalogezred 2 százada, az 5. dragonyos ezred 1½ százada, végül 5 század segesvári szász nemzetőr. (U. o.)

kowskyra való várakozás — volt az a főök, amely Puchner két napig veszteglésre bírta s emiatt ment kárba a Medgyesnél kivívott előny.

Az időjárás is a lehető legrosszabb volt: eső és olvadás, hóvihár és fagy váltogatták egymást minduntalan. A tegnap még eléggé járható út mára sűrű habarékká változott, amelyben csak keserves kínlódással tudott előbbrevergődni ember, ló, ágyú, szekér egyaránt. Hiszen a visszavonuló magyarok ágyúi is a medgyesegesyári országút sarába ragadtak s csak az üldözők lanyhaságának tudható be, hogy az osztrákok kezébe nem jutottak.²¹ Elképzelhető tehát, hogy a sűrűbb forgalom irányától félreeső, kellően meg nem alapozott mellékútakon még nagyobb akadályok tornyosultak az osztrák hadtest továbbjutása elé. A rosszul táplált, elcsigázott hámoslovak csakhamar kidültek, úgy hogy 6 pár ökörrrel kellett egy-egy ágyút a sárból kihúzatni.²²

Puchner mindamellett baj nélkül elérte 7-én Szentágót²³ s onnan, a Hortobágy völgyén, valamivel könnyebben haladhatott, legalább is Hégenig, ahol a Hortobágy és a Nagyöküllő vízvázlatójára kellett kapaszkodnia, hogy Apoldra juthasson.

Ugyancsak 7-én délután Holdvilágon át Dános elé érkezett Heydte portyázó különítménye; Alberti százados hírszerző különítménye pedig, a magyar előőrsökkel egy magasságban, a Nagyöküllő túlsó (jobb) partján állapodott meg.²⁴

Heydte megjelenése valóban felriasztotta a segesyári magyar hadtestet, de harcra nem került a sor, mert

²¹ *Heydte*: i. m. 289. l.

²² *Kalliánj* leírása (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 40.).

²³ Riomfalva—Szentágota: 25 kilométer.

²⁴ *Heydte*: i. m. 295. l.

Czetz (i. m. 258. l.) március 8-ra teszi a dánosi tüntetést. Ez azonban Puchner rendelkezésével ellenkezik. Nagy hiba, hogy *Czetz* — nemcsak itt, hanem máshol is — csupán emlékezetből idézi a dátumokat.

az ellenség éjféltájban elvonult s csupán otthagytott tábornözei világitottak az éjtszakában, mígnem hajnal felé azok is kialudtak.²⁵

Láttuk: Mároičič terve az volt, hogy Heydte különítménye — támadást színelve — kicsalja Bemet a Dános és Segesvár közötti állásba, mire a hadtest a magyarok hátamögött elfoglalja Segesvárt.

Ámde, hogy ez sikerülhessen, a dánosi tüntetésnek, a rossz utak okozta késés miatt, nem 7-én, hanem 8-án kellett volna történnie, de még mielőtt Bem hírt kaphatott az osztrák hadtest közeledéséről. Ha a magyarok déli irányban nem küldenek felderítőket, akkor talán megtörténhetik, hogy Puchner észrevétlenül kerül a hátuk mögé. Azonban a szemfüles Bem se akkor, se máskor, nem követett el ilyen vigyázatlanságot.

Maroičič, mint a közölt intézkedésből látható, kétfelé — tudniillik Dánosnál és Besénél — akarta alkalmazni Heydte különítményét, amely — mint ilyenkor rendszeren megtörténik — se itt, se ott nem érvényesülhetett; annál is kevésbé, mert nem kapott újabb parancsot, amelynek alapján március 8-ra halaszthatta volna a színlelt támadást.

Bem 8-án már tisztán látta a helyzetet, amelyből az tűnt ki, hogy az osztrákok nem fognak nagyobb erővel támadni Medgyes felől. A kapott jelentések ugyanis arról is beszámoltak, hogy Puchner hadtestének zöme délfelől közeledik.²⁶

Ezen a napon az osztrák hadtest élén haladó Van der Null dandár Apoldra, a másik kettő pedig Hégenbe érkezett. Vagyis, a hadtest közelebbi része 15½, távolabbi része 22 kilométernyire volt Bemtől, aki akkor határozta el magát arra a merész hadműveletre, hogy *otthagya Segesvárt, Medgyesen és Szelindeken át gyorsan megtámadja és elfoglalja Nagyszebent, még mielőtt Puchner beavatkozhatnék.*

²⁵ Szigethy: Adatok a 11. honvédszászlóalj történetéhez. 77. l.

²⁶ Heydte: i. m. 300. l.

A siker elsősorban attól függött, hogy milyen gyorsan halad a magyar hadtest, nyomában jár-e közvetlenül az ellenség s hogy mennyi időbe kerül Nagyszeben elfoglalása.

Bem, március 8-án kelt napiparancsában, másnap reggelre tűzte ki az indulást.²⁷

Heydte azt írja,²⁸ hogy Maroičič őrnagy még március 8-ról 9-re virradóban el akart volna Hégenből és Apoldról indulni, hogy 9-én délelőtt megkezdhesse a támadást. Ámde Puchner — hihetőleg a csapatok ki-merültsége s az ellátás csődje miatt — nem járult hozzá. A Hégenből való indulás tehát 9-én reggelre maradt, ugyanakkorra, amikor Bem útrakelt Segesvárról.

A Van der Nüll-dandár déltájban indult el Apoldról, ahol a másik két dandár közeledésére várt s emiatt csak a késő délutáni órákban, már alkonyat felé, jutott Segesvár közelébe s az ottmaradt magyar csapatokkal néhány lövést váltott. A dandár vezérkari tisztje — a szem- és fültanú Schmid főhadnagy — írja, hogy Van der Nüll ezredes Segesvár azonnali megszállására akarta bírni a hadtest vezérkari főnökét. Ez azonban, talán mert Puchner is visszatartotta, húzódozott s így a dandár csak esti 9 órakor kapta a parancsot, hogy nyomuljon a városba, amelyet a kapott hírek szerint is, már reggel elhagytak a magyarok.²⁹

²⁷ Minden csapatok magukat két napi élelemmel s a lovasság ló táppal is még ma lássák el s úgy álljanak készen, hogy holnap az indulási jelre azonnal útra készen elindulhassanak... Helybeli állomásba marad a torontáli 72. zászlóaljából két század, 1-ső székely ezred 2-ik zászlóaljától egy, 5-ik zászlóaljából egy század; ezen kívül az udvarhelyi Mátyás husz. század és az itteni vaságyúk (2 db.), mely csapat a helybeli térparancsnok alezerekes Szilágyi parancsnoksága alá jön." (*Bem napiparancsa: Segesvár, 1849 márc. 8.* — *Nagy Sándor*: i. m. Okmánytár XXXIV. 1.)

Szigethy: i. m. 77., 78. l.

Czetz (i. m. 259. l.) délelőtt 11 órára teszi az indulást.

²⁸ I. m. 295. l.

²⁹ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 44.

Puchner a Stutterheim-dandárral már csak 10-én éjjel 2 órakor,³⁰ az Uracca-dandár, a lovassággal együtt, hajnali 4 órakor vonult be Segesvárra, amelynek kicsiny magyar őrsége Székelykeresztúr felé húzódott vissza.³¹

Fontos tudnunk, hogy hogyan ítélték meg az osztrák táborban a helyzetet? Heydte azt állítja, hogy amikor Segesvár kiürítésének híre hozzájuk jutott, az az általános felfogás alakult ki, hogy Bem rajtaütéssel próbálja Nagyszebent elfoglalni.³² Ezzel szemben Puchnernek március 10-én délelőtt 10 órakor még az volt a véleménye, hogy Bem vagy Medgyesre, vagy Kolozsvárra, vagy Marosvásárhelyre tart. Egyelőre tehát nem határozott semmit, mert híreket várt Malkowsky és Urban közeledéséről s további teendőit ezekhez akarta szabni.³³

De ugyancsak március 10-én délután 5 órakor azt írja Pfersmannak, hogy a legújabb jelentések szerint, a magyar hadtest egy része Medgyes felé halad s így *talán* megtörténhetik, hogy *Bem meg akarja Nagyszeben őrségét ijeszteni*. Hogy tehát erre a *nagyon valószínűtlen* esetre is résen álljon, egész hadtestével megindul Riomfalván át Nagyszeben felé.³⁴

³⁰ Puchner Pfersmann altábornagynak: Segesvár, 1849 márc. 10. d. e. 10 óra. (*U. o.* Präs. Acten des G. C. Hermannstadt, 1489. Fasc. II. Irregistr).

³¹ *Heydte*: i. m. 500. l.

³² *U. o.* 501. l.

³³ „Der Feind zog von hier zwar in der Richtung gegen Mediasch, doch ist noch nicht gewiss, ob er dorthin, nach M. Vasarhely oder nach Klausenburg sich gewendet hat.

Jedenfalls erwarte ich hier Nachrichten vom FML. Malkovsky oder Obst. Urban, wonach ich die weiteren Operationen einleiten u. Euer Ex. mittheilen werde.“ (*Puchner Pfersmannak*: Segesvár, 1849 márc. 10. — *I. h.*)

³⁴ „Da aus den seither eingelangten Nachrichten hervorgeht, dass ein Theil der feindlichen Streitkräfte sich nach Medias gezogen hat und es daher vielleicht möglich wäre, dass der Feind es versuchen könnte Hermannstadt zu erschrecken, so theile ich Eu. Ex. hiermit mit, dass ich unter Einem mit meinem ganzen Corps nach Reichersdorf aufbreche, um in jenem sehr unwahrscheinlichen Falle, rechtzeitig in Hermannstadt eintreffen zu können.“ (*U. o.*)

Puchner számításának az volt az alapja, hogy Bem nem támadhatja meg ezt a várost március 12-e előtt; továbbá, hogy az ottani orosz és osztrák helyőrség legalább 24 óra hosszáig sikeresen védekezhetik.³⁵ Ennek az okoskodásnak — mint a következmények mutatták — az volt a sánta lába, hogy csupán a legkedvezőbb esetet vette alapul.

Az osztrák hadtest zöme, Heydte szerint, 10-én éjjel 11 órakor,³⁶ Kalliáný szerint 2 órával később,³⁷ indult el Segesvárról. Az újból elővédül szánt Van der Nulldandár azonban már a délelőtt folyamán Dánosig hatolt. Ott az egész hadtest letért a segesvár—medgyesi országútról s Berethalmon, Riomfalván át Ujegyháza felé tartott; egyrészt azért, mert ez az út valamivel rövidebb a másiknál,³⁸ másrészt pedig azért is, mert az osztrákok attól félték, hogy Bem elronttatta a hídakat a háta mögött s egyes fontosabb pontokat megszállva, feltartóztatja haladásában Puchner hadtestét.³⁹

Heydte portyázó különítményét, amely — mint hallottuk — a március 7-ről 8-ra virradó éjjelen Holdvilágon, Erzsébetvároson és Szászsárosra át, úttalan úton Besére vonult, 9-én Dánosra küldötte Puchner, onnan pedig Váldhídon át Baráthelyre irányította.

Most, félbeszakítva a nagyszebeni harctól amúgy is elkésett osztrák hadtest menetének további vázolását, lássuk Bem útját Segesvártól Nagyszebenig.

³⁵ *Heydte*: i. m. 302. l.

³⁶ *U. o.* 303. l.

³⁷ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 40.

³⁸ Az előbb említett út 100, a második pedig 94 kilométer hosszú. A különbség tehát mindössze 6 kilométer, vagyis — rendes körülmények között — 1½ órai menet. Itt is bebizonyult, hogy rossz időben mindig az országút a legrövidebb.

³⁹ *Kalliáný* leírása: i. h.

V.

**Bem előnyomulása Segesvárról Nagyszebenig.
A nagyszebeni ütközet.**

Említettük már, hogy a magyar hadtest március 9-én délelőtt, pontosan meg nem határozható időben, hagyta el Segesvárt. Szakadó esőben, bőrig ázva érte el 10-én éjjeli 2 órakor Baráthelyet, 8 órakor reggel pedig Medgyest,¹ ahol Puchner elvonulása után a 62. gyalogezred három százada maradt. Ehhez, még 9-én este, Alberti százados időközben visszavonult hírszerző különítménye is csatlakozott.² Az osztrákok előőrsei Medgyes és Baráthely között állottak s itt egy kis csetepatéjuk is támadt a magyarok előljáró hadával; de komolyabb harcra nem került a sor, mert az osztrák csapatok 10-én reggel 7 órakor elvonultak Medgyesről Nagyszeben felé. Azonban a Nagyekemezőre kikülönített Henter főhadnagyot 30 emberével együtt foglyul ejtették a magyarok.³

¹ Segesvár—Baráthely: 54 kilométer; Baráthely—Medgyes: 6½ kilométer.

Bem Medgyesről magához rendelte Báró Bánffy János alezredes Vámos-Gálfalván levő különítményét, amely 2½ zászlóaljából s a 16. huszárezred egy századából állott, 7 ágyúval, 3 tarackkal és 2 röppentyűvetővel. Bánffy, aznap éjjel 10 órakor kelt válaszában jelenti, hogy a rossz utak miatt csak 15-án délelőtt 10 óra tájban érhet a különítmény Szelindekre. (*Nemzeti Múzeum levéltára: Törzsanyag. 1849 márciusi iratok.*)

² *Pfersmann* altábornagy jelentése: Nagyszeben, 1849 márc. 11. d. u. 5 óra. (*Kriegs.Archiv Wien: Präs. Acten des G. C. Hermannstadt, 1849. Fasc. II. Irregestr.*)

³ *Heydte*: i. m. 295. l.

Czetz, a medgyesi eset elmondása után azt állítja,⁴ hogy Bem egy erős különítményt rendelt ki avégből, hogy Musnán, Baromlakon és Sályán át megelőzze a visszavonult osztrákokat s összefogdossa a hegyek között található ellenséges csapatokat. Medgyes osztrák őrsége, egy órával a magyarok érkezése előtt, a Nagyszeben felé vivő országúton húzódott el; ezt tehát ekkora kerülővel, feneketlen útakon, mindahárom fegyvernemből összerótt különítménnyel, nem lehetett volna megelőzni. Az meg éppen bizonytalan volt, hogy akad-e ott a hegyek között még valami elfognivaló?

Sokkal valószínűbben hangzik a különítményhez beosztott 11. zászlóalj parancsnokának — Szigethy Miklós őrnagynak — leírása,⁵ amelyben azt olvassuk, hogy ők már 9-én délben, egy falunál, elváltak a derékhadtól s „csúf, zivataros havazó időben a felengedett útakon nagy sárban, egész éji menet után“ 10-én reggel Musnára értek. Délben újra felkerekedtek s „még rosszabb útakon s nagyobb sárban“ Ivánfalváig jutottak. Ott megháltak s 11-én reggel továbbmenve, Kiskapusnál értek ki az országútra. Irányuk tehát alkalmasint: Dános—Váldhíd—Berethalom—Musna—Ivánfalva—Kiskapus lehetett. Vagyis ez a különítmény — amelyet gróf Bethlen Gergely alezredes vezetett — a mozgó oldalvéd szerepét töltötte be.⁶

Bem — Czetz állítása szerint — Medgyesen hagyta Perczy alezredest 1500 emberrel és 4 ágyúval, hogy a továbbvonult magyar sereg hátát fedezze.⁷ A derékhad

⁴ I. m. 239. l.

⁵ I. m. 78. l.

⁶ *Heydte* úgy tudja, hogy Bem Medgyesről egy erős különítményt indított Musnára, hogy a magyar hadtest balszárnyát oltalmazza, azután pedig Nagyszebent megkerülje. (I. m. 296. l.) Ez az utóbbi feltevés nem helytálló.

⁷ I. m. 240. l. — Alig hihető, hogy Bem állítólag 9000 főnyi hadából másfélezet hagyott volna Medgyesen, bárha — többek között — *Jakab Elek* is ezt állítja. (I. m. 485. l.)

Pataky (Bem in Siebenbürgen: 52. l.), *Rónai-Horváth* (Az újabbkori hadviselés története: 451. l. és a Magyar Hadikrónika: II.

kétórai pihenő után megindult s 11-én éjjel 1 órakor Nagyselykre érkezett. Onnan, öt órai pihenés után útr kelve, Szelindeknél egy kozákcsapatra bukkant, amelyet megugrasztott.⁸ Délben indult el a hadtest Szelindekről s délután 4 óra felé bontakozott ki Nagycsűrből az Öreghegy (Alter Berg) mögött, amely ezt a falut Nagyszeben-től elválasztja.⁹

*

* *

1849-ben Nagyszeben volt a császáriak szempontjából Erdély legfontosabb városa. Itt székelte a főhadparancsnokság (General-Commando) s ez volt az erdélyi cs. kir. hadtest legfőbb felszerelő állomása, ahol nagyon sok ruha, fegyver és lövészer, valamint mindenféle más hadianyag volt felhalmozva. A szászoklakta Királyföld embert is bőven adott a háborúhoz s így ez a vidék tulajdonképpen az erdélyi osztrák hadtest hadműveleti alapja is volt. Fontosságát a most szóbanforgó események során az a körülmény is fokozta, hogy Windisch-Graetz — mint már hallottuk — februárius elején felhatalmazta Puchnert, hogy hadtestének teljes romlását elkerülendő, szükség esetén Oláhországba vonulhasson vissza. A vöröstoronyi-szoros — a legkönnyebben járható összeköttetés Erdély és Oláhország között — Nagyszeben alatt nyílik; ennek a városnak elvesztése tehát ezt az utat is elvághatja s az országból netalán kifelé tartó osztrák hadtestet, nagy kitéréssel, a Törösvári- vagy a Tömösi-szoros felé kényszerítheti.

Puchner március 10-én, a délutáni órákban, már maga is gondolt arra — bár nem nagyon hitte — hogy Bem Nagyszebenre veti magát. Ennélfogva ő is arra for-

521. l.), továbbá a cs. és kir. 62. gyalogezred története (258. l.) 3000 főről tud, ami már éppen képtelenül nagy szám. Legközelebb Heydte járhat a valósághoz, akinek adatai szerint csak 3 gyalog-, ½ lovasszázad és 4 ágyú maradt Medgyesen. (I. m. 296. l.)

⁸ Czetz: i. m. 240. l.

⁹ Bem jelentése: *Honvéd*, 1849 évf. 71. sz.

dult, abban bízakodva, hogy a védelemre kellően berendezett és jól fel is szerelt város nem fogja magát megadni, a felmentő osztrák hadtest megérkezése előtt.

Nagyszeben mindig „kulcsos város“ volt. Tornyokkal megszakított erős és magas körfal övezte s azonkívül I. Lipót király 1702-ben elrendelte egy bástyázott homlokzatú citadella felépítését is. A munka még abban az évben meg is kezdődött, de csakhamar abba is maradt. 1777-ben már csak nyomai voltak ennek a csupán földből épült erősségnek. Idők folyamán a város körfalainak egy részét is lebontották s csak 1848 november havában láttak a helyreállításhoz, hogy Nagyszebenből egy úgynevezett „place du moment“ váljék.¹⁰

A körfal a város délkeleti oldalán hiányzott. Ezt tehát ideiglenes erődítménnyel — föld- és cölöpgáttal — pótolták. A belváros egyik oldalán folyó Cibin, a főárkot is helyettesítette. A külvárosokat földművekkel vették körül s környéküket — ahol lehetett — a folyó felduzzasztott vizével árasztották el. A városnak a védőművek felé vivő mindenik utcáját cölöpgáttal vagy torlással zárták el. Ágyúk felállítására rendezték be a körfalakat; védőfolyosókat építettek rájuk s lövőréseket vágtak beléjük.¹¹

A város sikeres védelmére tehát látszólag minden megtörtént s így Puchner nem alaptalanul bízhatott benne, hogy Bem nem fogja Nagyszebent 24 óránál rövidebb idő alatt elfoglalhatni.

Állapítsuk most meg, hogy mekkora volt az a fegyveres erő, amely ezt a várost a magyarok támadása ellen oltalmazta. Ezt annyival is inkább meg kell tennünk,

¹⁰ *Blasek-Rieger*: Beiträge zur Geschichte der k. u. k. Genie-Waffe. I. Th. 2. Abschn. 497. és 715. l.

¹¹ *Czetz*: i. m. 153., 154. l.

Rästle József 16. sz. (1. oláh) határőr-gyalogezredbeli százados leírása: Skizze des Siebenbürgischen Revolutions-Feldzuges vom Jahre 1848/49. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen. 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 78. Kézirat; csak 1849 március 21-ig terjed.)

mert erről is nagyon különböző és jórészt helyt nem álló adatokat olvashatunk.¹²

Már másutt is említettük, hogy a Brassóba és Nagyszébenbe bevonult orosz csapatok eleinte nagyon gyöngék voltak s csak később szaporodtak valamennyire, úgy hogy februárius utolsó napjaitól kezdve, a két városban mindössze 10.000 orosz tanyázott.

A nagyszébeni különítmény összetétele, mint az az 1849 április 1-én megjelent hivatalos tudósításból látható, ez volt:

Modlini gyalogezredből	3 század
Lublíni vadászezredből	6 „
Zamosci vadászezredből	4 „
Kozák	2½ „
7. sz. könnyű ütegből	4 ágyú
8. sz. könnyű ütegből	4 „

Mindössze tehát 13 gyalog-, 2½ kozákszázad és 8 ágyú, vagyis körülbelül 3100 fő.¹³

Ehhez járultak még a cs. kir. 51. gyalogezred tartalékszázadai, továbbá az erdélyi gyalogezredek újoncai

¹² Csak néhány adatot közlök fenti állításom igazolásául: *Bemnek* a nagyszébeni ütközetről szóló tudósítása 4600 oroszról és 2000 osztrákról tud. (*Honvéd*: 1849. évf. 71. sz. Kolozsvár, 1849 márc. 21.)

Gelich szerint Skariatín különítménye 4000 főből állott. (*I. m.* III. 62. l.)

Pataky úgy tudja, hogy Nagyszébenben és Brassóban mindössze 15.000 orosz volt. (*I. m.* 50. l.)

Gracza Skariatinnak 4000 emberéről és 17 ágyújáról szól. (*I. m.* V. 1384. l.)

Rónai-Horváth 15.000 orosz szerepelt Nagyszébennél. (Az újabkori hadviselés története: 431. l.)

Vajna szerint Skariatinnak 10.000 embere és 60 (!) ágyúja volt. (*Hadtörténelem*: 135. l.)

A legkisebb, de szintén nem helyes számot *Heydte* közli, aki a nagyszébeni orosz különítményt mindössze 1960 gyalogosra, 120 kozákra és 6 ágyúra teszi. (*I. m.* 230. l.) Ilyen kicsiny csak februárius első napjaiban volt. (*Teutsch*: Geschichte der Siebenbürger Sachsen. III. 267. l.)

¹³ *Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.* 174. l.

(közöttük a 51. gyalogezred két s a 16. határőr-gyalogezred egy százada), végül a 62. gyalogezred Medgyesről visszavonult három százada és Alberti százados 1½ könnyű lovasszázada. Mindössze közel 3000, az oroszokkal együtt valami 6000 fő, beleszámítva a város védelmére rendelt szász nemzetőrség két zászlóalját is.¹⁴

Azt, hogy az osztrák csapatoknak mekkora része volt fegyverfogható, megbízható adatok hiányában nem mondhatjuk meg. Pfersmann altábornagynak az ütközet alatt kelt jelentése így szól:

„Die gestern hier eingetroffene Escadron des Rittmeisters Alberti zu welcher noch 30 bis 40 Mann Székler Hussaren eingereiht worden sind, dann ein aus allen hier befindlichen Truppenabtheilungen zusammengesetztes Baon unter dem Commando des Majors Nipp, sind im Retranchement aufgestellt und bilden unter Befehl des Herrn G. M. Baron Jovich die Reserve für die russischen Truppen und sind dem Obersten Skariatina zur Disposition gestellt.“¹⁵

Ez volt tehát a cs. kir. csapatok valóban fegyverfogható része, de állományát ennek se tudjuk. Heydte nem egészen megbízható állítása szerint, csupán az 51. gyalogezred 700 embere vett volna aktív részt a nagyszebeni harcban.¹⁶

*

* *

A március 11-i ütközet színhelye három, egymástól különböző részre oszlik. Az első a Nagycsúr melletti Öreghegy és közvetlen környéke; a második az Öreg-

¹⁴ *Rüstle* százados leírása (I. h.)

Névtelen tudósító Reichetzer alezredesnek. (*Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 72.)

Semmiképen se fogadhatjuk el a cs. és kir. 62. gyalogezred történetének azt az állítását, hogy Nagyszeben orosz és osztrák helyőrsége együttevén is csak 3060 főre rugott volna. (258. l.)

¹⁵ *Kriegs-Archiv Wien*: Präs. Acten des G. C. Hermannstadt, 1849. Fasc. II. Irreg.

¹⁶ *I. m.* 297. l.

hegy és Nagyszeben közé eső kis síkság, a harmadik maga a város.

Nagycsúr a Krummbach völgyébe épült. Déli oldalán több mint 100 méterrel emelkedik a falu fölé az Öreghegy, amelynek Nagyszeben felé forduló lejtőjét szőlők borították. Többi része kopár volt. A déli lábánál elterülő, kisebb fűzesekkel tarkázott s nagyobbára legelőül szolgáló lapályt, több vízéren kívül, minden irányban lecsapoló árkok szelték át, amelyek különösen a lovasság és a tüzérség gyors mozgását gátolták.¹⁷ A város erődítményeiről már előbb szólottunk.

*

Március 10-én délután hozták a Medgyesről visszavonult osztrák csapatok a riasztó hírt Bem közeledéséről.

Erre Skariatín, még aznap délután 5 órakor, egy-egy zászlóalj és két-két ágyút Szelindekre és Vízaknára indított, nem lévén bizonyos a támadás irányában. Egyszersmind magához rendelte Nagytalmácson beszélő csapatait, amelyek az éj folyamán meg is érkeztek.¹⁸

A Szelindekre küldött orosz zászlóalj 11-én harc nélkül tért ki a magyarok elől s a Vízaknára irányított zászlóaljjal együtt Nagyszeben felé húzódott vissza. Skariatín most már maga is megindult többi csapatával az Öreghegyre; de már elkésett s így a hegy tövében állapodott meg, ahelyett, hogy a tetőt is megszállotta volna. Csupán egy csatárlánc hatolt fel a lejtőn a szőlők közé; a gyalogság zöme azonban, jobb szárnyával a hegy tövére támaszkodva, a Nagycsúrra menő országút keleti oldalán helyezkedett el.¹⁹ A tüzérség az

¹⁷ *Czetz*: i. m. 154. l.

Heydte: i. m. 222. l.

¹⁸ *Pfersmann* márc. 11-i jelentése (I. h.)

¹⁹ *Czetz*: i. m. 240. és k. II.

Heydte: i. m. 299. l.

Maendl: Geschichte des k. u. k. Inf. Regts. Nr. 51. II. 377. l.

A nagyszebeni ütközet színhelye.

(1 : 75.000)

országút közelében vonult fel,²⁰ tőle balra — a Krummbach mellett — a kozákok állottak.

A második harcrendet a Pfersmann jelentésében említett kombinált osztrák zászlóalj alkotta, amellyel azonban nem Nipp őrnagy, hanem gróf Heusenstamm százados vonult ki.²¹

A többi osztrák csapat, a szász nemzetőrseggel együtt, a városban maradt, amelynek védelmére, Pfersmann állítása szerint, minden intézkedés megtörtént. A nemzetőrséget a város főterén egyesítették s a vár-ágyúkat kezelőlegénységgel látták el. A raktárakban őrzött lövészeit, minden eshetőségre számítva, a lövészeres kordékra rakták, a hadipénztárt pedig a Vöröstoronyi-szorosba indították.²²

Pfersmann, az ütközet alatt írott jelentésében mindamellett nem tagadja, hogy Nagyszeben helyzete bizony válságos és hogy a város nem sokáig fog Bem egyesült hadának ellenállhatni. Sürgős segítséget kér tehát.²³

Délután 4 óra volt, amidőn Bem gyalogsága Nagyszebőről az Öreghegy tetejére jutva, megpillantotta a csatarendbe állított ellenséget.²⁴

²⁰ Itt meg kell említenünk, hogy Pfersmann a magyaroktól febr. 4-én Vízaknánál zsákmányolt lovasüteget (6 ágyút) Skariatín rendelkezésére bocsátotta. Lovakat is kerített hozzá, de ezeket az utolsó pillanatban más célra használták fel. (*Rästle* szds. leírása: i. h. és *Heydte*: i. h.)

²¹ *Heydte*: i. h.

Maendl: i. h.

²² *Pfersmann* jelentése: i. h.

²³ „Ich kann nicht verhehlen, dass die Lage für Hermannstadt eine gefährliche ist und die wenigen Truppen gegen die ganze Macht Bems sich nicht lange werden halten können, daher schleunige Hilfe dringend nothwendig ist... Soeben 5 Uhr Abend ist der Kampf heftig und schon mehr bei Hermannstadt.“ (*Ü. o.*)

²⁴ *Bem* jelentése: i. h.

Czetz: i. h.

A Nagyszebenben tartózkodott *Effingham Grant* jelentése szerint, délután 4 órakor hallatszott az első ágyúszó. (*Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.* 169. l.)

Merőben téves Pfersmann *második* jelentésének ez az állítása.

A tüzérség is csakhamar felvonult s az országút irányában lőtte az orosz üteget. Az utóbbtól balra állott kozákok megkísérelték ugyan, hogy megkerülik és megrohanják Bem tüzérségét, de támadásuk már a kezdet kezdetén meghiúsult. Az orosz gyalogság ellenben nyugodtan állotta a tüzet s egyelőre a szőlők között levő csatárlánca se hátrált meg.

Bem egyre több-több gyalogságot sűrített össze az ellenség bal szárnya ellen s a „Pfaffenbrunn“ nevű magaslat (517) lejtőjén előnyomulva szándékozott azt átkarolni.²⁵ Skariatín azonban észrevette, hogy mi készül s még mielőtt az átkarolás megtörténhetett volna, délután 5 órakor egy második — most már ki nem jellelhető — állásba húzódott vissza, az Öreghegy és Nagyszében közé.²⁶

Bem hada nyomban alászállott az Öreghegyről, mire újra megkezdődött az ágyúharc. De az oroszok, akiknek mindkét szárnya — mint mondani szokás — a levegőben lógott, nem sokáig maradhattak ebben az új állásban s már 6 órakor az elsáncolt külvárosba vonultak.²⁷

A kombinált osztrák zászlóalj, az első harcrend mögött végrehajtott néhány céltalan mozdulaton kívül, eddigelé mitse csinált. Most azonban az 51. gyalogezred

„Der Rebellen Anführer Bem griff mit seiner bedeutenden Streitmacht schon am 10. Nachmittags bei Gross Scheuern unsere schwache russische und österreichische Besatzung an und erneuerte den folgenden Tag früh morgens den Kampf.“ (*Pfersmann* a hadügyminiszternek: Vöröstoronyi veszteglőház, 1849 márc. 12. — *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. III. Nr. 15.)

Jó iskolapéldája ez annak, hogy néha az egykorú hivatalos jelentéseket is milyen óvatosan kell kezelniünk.

²⁵ *Czetz*: i. m. 241. l.

Heydte: i. m. 297. l.

²⁶ *Pfersmann* márc. 11-i jelentése: i. h.

Maendl szerint az állásváltoztatás 5 óra 30 perckor történt. (I. h.)

²⁷ *Czetz*: i. m. 242. l.

Heydte: i. h.

Maendl: i. h.

20. százada megszállotta a külváros keletre nyíló eltorlaszolt kapuját; a 19. század pedig, valamivel hátrább, tartalékkal állott²⁸

Körülbelül ugyanakkor, Kiss Sándor alezredes a Coburg- és Vilmos-huszárokkal megrohanta és hátrálásra is kényszerítette a visszavonulást fedező orosz üteget.²⁹

De a külváros védőműveinél újabb harcra került a sor. Egy órai küzdelem után — esti 7 órakor — a magyar csapatok megszállották ugyan a szélső házakat, de támadásuk itt egyelőre el is fulladt. A honvédek kimerültek s a beállott vak sötétség minden tájékozódást meggátolt; Bethlen Gergely annyira várt különítménye pedig, amely — mint már hallottuk — csak 11-én reggel ért Kiskapusra, még nem volt sehoh. Hosszabb szünet állott be, amely Nagyszeben védőibe és lakóiba újabb reményt öntött, Bemet azonban már-már arra indította, hogy másnap reggelre halassza a végső támadást, a város megrohanását.³⁰

Ekkor — az utolsó pillanatban — megjött Bethlen különítménye, amelyet Bem tüstént a magyar sereg balszárnyára irányított, azután pedig a külváros megrohanására utasított. Ámde itt csaknem végzetes kavarodás támadt. Ugyanis, a koromsötétségben nem lehetett jóbarátot és ellenséget egymástól megkülönböztetni s így történt, hogy a balszárny egyes hátrábbmaradt csapatai vaktában belepuskáltak Bethlen előretört s most ellenségnek hitt zászlóaljaiba. Szerencsére Kiss Sándor huszáralezredes, aki felismerte az ebből származható veszedelmet, megszüntetvén az oktalan lövöldözést, valahogyan rendet és nyugalmat teremtett.

Időközben a külváros néhány háza is kigyulladt a magyarok gránátjaitól. Így már jobban lehetett látni. Csak az volt a bökkenő, hogy a tűzfény a város védői-

²⁸ *Maendl: i. h.*

²⁹ *Czetz: i. h.*

³⁰ *Czetz: i. m. 243. l.*

nek is kedvezett, megvilágítván a támadókat.³¹ De ez már nem állíthatta meg az újabb lendületre kapott rohamcsapatokat, amelyeknek élén a 11. honvédszászlóalj haladt. Hozzá csatlakozott a „Máriássy-zászlóalj”,³² egy (közelebről ismeretlen) székelyzászlóalj, továbbá a debreceni vadászok³³ egy része is.³⁴

Kétízben is elakadt a támadás a védők puskatüzében, míg végre harmadszorra sikerült.³⁵ Skariatin letett a további védelemről s a külvárost kiürítve, a felsővárosba hátrált. Ott a nagy kaszárnyánál, a Vöröstorony felé vivő utca külső végén gyűjtötte össze csapatait, amelyekhez az osztrákok is csatlakoztak.

A szász nemzetőrség széteszlott s így a városfalak védelmére nem is került a sor. A magyarok, minden ellenállás nélkül, két kapun is betörhettek a belsővárosba, mire Skariatin Schellenbergre, majd rövid pihenő után Nagytalmácsra húzódott vissza. Nagyszében éjjeli 9 és 10 óra között már Bem kezében volt.³⁶

Hogyan csoportosította támadó csapatait Bem, az ütközet kezdetétől fogva eddig a sorsdöntő utolsó lökésig? Olyan kérdés, amelyre — bármennyire kívánatos volna is — még csak megközelítő választ se adhatunk. Az egyes zászlóaljak, lovasszázadok és ütegek álláspontja a harc mindhárom fázisában merőben ismeretlen.

³¹ U. o. 259. l.

Szigethy: i. m. 79. és k. l.

Heydte: i. m. 298. l.

Maendl: i. m. II. 378. l.

Geschichte des k. u. k. Inf. Regts. Nr. 62. 258. l.

³² A cs. kir. 57. gyalogezred III. zászlóalja. Az ezred tulajdonosa 1815-től 1846-ig Bárány Mária András tábornok, 1846-tól 1850-ig Mihály orosz nagyherceg volt, de azért továbbra is a „Máriássy” név maradt meg a közhasználatban.

³³ 1. honvéd-vadászezred.

³⁴ *Szigethy*: i. h.

³⁵ *Heydte*: i. h.

Maendl: i. h.

³⁶ *Pfersmann* márc. 12-i jelentése szerint 9 órakor. (I. h.) Ugyanezt az időt állapítja meg *Kalliánj* (I. h.). *Czetz* 9 óra 30 percet (I. m. 245. l.), *Szigethy* (I. h.) és *Heydte* (I. h.) 10 órát mond.

retlen. Ez csak valami részletes és szabatos magyar harcijelentésből tűnhetnék ki. Ilyen azonban nincs. Bemnek az ütközetről szóló tudósítása³⁷ olyan rövid, hogy nem lehet belőle, az egyes részletekre következtetni. A szemtanu Czetz sokkal hosszabb, de csak emlékezetből összeállított leírása is felületes.

Feltevésekbe, kombinációkba ezúttal se bocsátkozhatunk, mert vajmi könnyen ingoványos talajra tévedhetnénk. Gondosan leszűrt történelmi igazságok alapján — kellő óvatossággal — egy-két feltevést is meg lehet ugyan kockáztatni, de nagyon hibás volna ennek az eljárásnak a fordítottja: ha tudniillik feltevésekből akaránk történelmi igazságot kovácsolni.

Itt még a két fél veszteségét se tudjuk pontosan. Teljesen hihetetlen Bem tudósítása, amelyből az tűnik ki, hogy a magyar hadtestből a több mint 5 órán át tartott harcban mindössze 5 ember esett el és 33 sebesült meg.³⁸ Más források 40 halottra és 98 sebesültre teszik a magyar veszteséget, ami bizonyára közelebb járhat a valósághoz. Az oroszoknak — saját bevallásuk szerint — 99 halottjuk és 104 sebesültjük volt.³⁹ Colquhoun bukaresti angol főkonzul 97 orosz halotról, 150 sebesültről és 154 eltűntről tud.⁴⁰ Az osztrákok (alighanem csekély) vesztesége ismeretlen.

A zsákmány, amelyet a magyarok ejtettek, nagyon is számottevő volt. Különböző kútfők szerint 17—24 ágyú és nagyon sok puska jutott a kezükbe, úgy hogy Bem teljesen el tudta puskával látni a magával hozott fegyvertelen zászlóaljakat. Ezenkívül nagymennyiségű lövészer, ruhát és felszerelést találtak, amelyet már nem vihetett magával a sietve visszavonuló védőserег.

A siker fényes volt, de még korántse végleges. Teljessége attól függött, hogy a Segesvárról közeledő osztrák

³⁷ *I. h.*

³⁸ Vagyis, 9000 főnyi állományt véve alapul, 0.44%.

³⁹ *Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.* 174. l.

⁴⁰ *U. o.* 169. l.

hadtest mikor és mennyire érezteti hatását. Nem szorul ugyanis bővebb bizonyítgatásra, hogy Bemnek feltétlenül gondolnia kellett Puchner beavatkozására, sőt — hadműveleti tervének megszületésekor — háromféle eshetőségre is számíthatott. Az első az volt, hogy Puchner még Nagyszeben megtámadása előtt; a második: hogy harc közben; a harmadik: hogy a város elfoglalása után érkezik meg.

Az első volt a legvalószínűtlenebb, de egyúttal a legveszélytelenebb is, mert Bem, ha az osztrákok idejekorán történt érkezését megtudta: megállhatott, vagy visszavonulhatott Szelindek felé, anélkül, hogy harcot kockáztatott volna. A második eshetőség se volt nagyon valószínű, ellenben — ha bekövetkezik — jóval veszedelmesebb, mert nyilvánvaló, hogy Puchnernek az ütközetbe való avatkozása könnyűszerrel megghiúsíthatta Bem tervét, sőt katasztrófaszerű helyzetbe is juttathatta volna a magyar sereg ott harcolt részét. Végül a harmadik és valóra is vált esetben attól függött minden, hogy milyen állapotban van a megvert nagyszebeni védőhad s. a hosszú útról jövő osztrák hadtest és így képesek-e arra, hogy egyesült erővel visszafoglalják az annyira féltett várost?

Bem hadműveleti terve azon a feltevésen alapult, hogy Puchner — akár azért mert elkésik, akár csapatainak pihenésre szoruló állapota miatt — nem vághat kellő időben közbe. Azt nem hitte, hogy ellenfele őt megelőzze, sőt 12-én se várta beavatkozását, ami abból tűnik ki, hogy a támadás elfulladását látva, már azon gondolkozott, hogy másnapra halasztja Nagyszeben bevételeit.

Említettük, hogy Maroičić tervének az volt az Achilles-sarka, hogy *csak* a legkedvezőbb esettel számolt, nem pedig azokkal a medgyes—segesvári menetből már jól ismert akadályokkal is, amelyeket a javulni nem akaró cudar időjárás gördített, a teljesen elromlott úton, az osztrák hadtest gyorsabb haladása elé.

Bem elhatározása bizonyára merész volt; de nála

ez a kockázat sokkal inkább megokolt. Azt látta ugyanis, hogy az osztrákok a Medgyesnél beállott, nekik annyira kedvező fordulatot se tudják kizsákmányolni; arra számított tehát, hogy a segesvári támadás meghiusulása után se fogják egyhamar jóvátehetni ezt a nagy stratégiai felsülést. A következés neki adott igazat. Itt is valóra vált, hogy ha valami kellemetlen meglepetést szerezhetünk az ellenségnek, azzal máris biztosítjuk a siker egy részét. Puchnert — és nyilván vezérkari főnökét is — nagyon meglepte az a váratlan hír, hogy Bem csakugyan Nagyszében felé tart s a veszedelem annál nagyobb volt, mert mire megbizonyosodtak róla, a magyar hadtest olyan messze járt, hogy már alig lehetett megelőzni.

Az elfogulatlan történetírás — még a külföldi is — készséggel elismeri és kellően méltányolja Bem meglepő stratégiai mesterfogását.⁴¹

Különösen hangsúlyoznunk kell, hogy Bem segesvár—nagyszébeni előnyomulásának, a *taktikai siker elmaradása esetén is* lett volna egy fontos stratégiai eredménye: az tudniillik, hogy Puchnert visszafordította Nagyszében felé.

Hallottuk már, hogy Bem erejének legfőbb forrása a Székelyföld volt s mint az események tanúsítják, a háború legvégéig arra törekedett, hogy távortartsa az ellenséget ettől a területtől.

Puchner viszont a Királyföldre, Fogarasvidékére és a Barcaságra támaszkodott. A Királyföldet féltette legjobban. Így hát az a körülmény, hogy a Segesvárról elsiklott Bem Nagyszében felé vonult el, arra bírta Puchnert, hogy sarkonfordulva, immár közvetlenül fenyegetett hadműveleti alapjának védelmére siessen.

⁴¹ Mit wahrer Fuchslist hatte derselbe (Bem) die Fahrlässigkeit der Österreicher benutzt und sich gegen das schlecht verteidigte Hermannstadt gewendet.“ (Schiller: i. m. 152. l.)

„Toutes ces manœuvres de Bem annoncent évidemment de la résolution et de l'intelligence.“ (Hurmuzaki: i. k. XVIII. 126. l.)

Más szóval: az osztrák vezér azt tette, amit Bem diktált neki.

Minthogy pedig Bem a Borgói-szorosból már előbb kiszorította az osztrákokat, Puchner visszafordulása után egy irányból se fenyegette többé az ellenség a Székelyföldet. Ugyanis, az osztrák hadtestnek csaknem 200 kilométernyi útat kellett megjárnia Medgyesről Segesvárra s onnan Nagyszeben közelébe — hiába. Kétszer annyit mint Bemnek, aki pihent csapatokkal indult Segesvárról, sokkal jobb úton, mint az osztrákok. Puchner hadteste tehát sokkal fáradtabb volt, semhogy egy március 11-én kivívott döntő diadal esetén is, *tüstént* valami nagyobbszabású támadó hadműveletbe foghott volna.

Annyival is kevésbé, mert Bem hadserege folyton szaporodott, az ő hadteste azonban egyre apadt. Bem nem vitte magával Nagyszeben alá az egész erdélyi hadsereget s így annak, legrosszabb esetben is csak egy része vallhatott véres kudarcot, úgy amint az Vízaknál,⁴² majd később Segesvárnál⁴³ is történt. Bármilyen végzetes lett volna tehát egy nagyszebeni megsemmisítő vereség az erdélyi hadsereg egy részére, a hadjárat sorsát nem ez, hanem csak egy nyomban utána következő s az erdélyi honvédsereg többi része ellen irányított sikeres támadás dönthette volna el.⁴⁴ Puchner azonban nem vállalkozhatott ilyesmire, mindegyre gyöngülő hadtestével. Csak akkor volt eléggé erős, amikor Nagyszeben vagy Brassó közvetlen közelében állott, ahol az onnan kimozdulni nem akaró oroszok támogatására számíthatott.

Itt meg kell említenünk, hogy a hadjáratban résztvett osztrák tisztek nemcsak Puchner megkésésének,

⁴² 1849 februárius 4.

⁴³ 1849 július 31.

⁴⁴ Ezt az is bizonyítja, hogy se Bem januárius 21-i nagyszebeni kudarcának, se a vízaknai vereségnek, nem volt sorsdöntő jelentősége. Mindkettő csak kizsákmányolatlan helyi sikert hozott az osztrákoknak.

hanem a Nagyszében védelme körül elkövetett súlyos mulasztásoknak is tulajdonítják Bem gyors sikerét.⁴⁵ Szerintük a város a felmentő hadtest megérkezéséig bizonyosan védhető lett volna. A szemtanú Rästle százados leírásából is az tűnik ki, hogy nem történt meg minden Nagyszében megtartására.⁴⁶

Az a körülmény ugyanis, hogy Bem támadása esti 7 óra tájban elakadt, azt a túlzott reménységet szította fel, hogy a veszedelem immár elmúlt s hogy Bem most is éppen úgy kénytelen visszavonulni, mint ahogyan meg kellett januárius 21-én is hátrálnia. A falakkal körülvett belsőváros védelmére szánt s a főtéren felállított szász nemzetőrséget, az állítólag már kivívott siker hírére, hazabocsátották, anélkül, hogy a kapuk bezárásáról és őrzéséről valahogyan gondoskodtak volna.

Ez csakugyan nagy hiba volt; de miért nem védték az orosz és osztrák rendes csapatok a várost tovább, miért kellett azt *teljesen* a nemzetőrségre bízniok? Akkor, amidőn a támadó magyarok újabb erősítés hiányában megrekedtek, éppen elegendő idő lett volna a város falainak megszállására. Valóban alig hihető, hogy Bem aránylag olyan könnyen ejtse hatalmába Nagyszebent, ha a védők Bethlen Gergely támadásának első sikere után abba nem hagyják a harcot. Minden egyes óra, amellyel megnyújtották az ellenállást, közelebb hozta a felmentő hadtestet. Így hát nem látszott reménytelennek az a küzdelem, amelyet olyan hamar félbeszakítottak.

Az okok és okozatok ma már ismert összefüggését vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy Skariatín volt az, aki nem akarta a végletekig folytatni a harcot. Egyrészt azért, mert attól félt, hogy a magyarok — Nagyszebent megkerülve — elzárják a háta mögött a Vöröstorony felé

⁴⁵ Pfersmann ellen vizsgálat is indult, Nagyszében elvesztése miatt, de bizonyítékok hiányában abbamaradt.

⁴⁶ *I. h.*

vívő útát; másrészt pedig azért se akart körmeszakadtaig verekedni, mert haragudott Puchnerre, aki — véleménye szerint — csúfosan cserbenhagyta őt.⁴⁷

Érthető, hogy a sokkal erősebb és jobb orosz különítmény meghátrálása, magával rántotta a javarészt újonc s így nagyon csekély harciértékű osztrák csapatokat is. Nagyszeben sorsa tehát Skariatin magatartásán dült el ennyire gyorsan.⁴⁸

Pfersmann március 12-i jelentéséből az is kitűnik,⁴⁹ hogy a visszavonulás nem történt olyan símán, mint ahogyan azt egyes leírásokból gyanítani lehetne.

Az oroszok hátrálása, a város szűk utcáiban, csakhamar veszedelmes tolongássá fajult. A sötétség, amelyet csak az itt is, ott is robbanó gránátok villanása és az égő házakból felesapó lángok oszlattak el valamenynyire, itt se bizonyult bátorító eszköznek. Skariatin csapatai nem akartak utolsókul maradni: ezt a nem kívánatos szerepet osztrák frigyestársaiknak szánták, akiket tehát — akár erőszakkal is — megelőzni iparkodtak. Csak a város túlsó szélén állott újból helyre a rend, de arról többé nem lehetett szó, hogy ott akár az oroszok, akár az osztrákok, mégegyszer megvessék a lábukat.

A Nagytalmácsra húzódott Skariatin másnap —

⁴⁷ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen. 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 44.

⁴⁸ Schiller (i. h.) meg is vádolja Skariatint, hogy lanyhán védte Nagyszebent. Az osztrák katonáírók nem merik ezt nyíltan megmondani, sőt helyel-közzel még dícsérik is az oroszokat.

⁴⁹ „Den Eindruck, welchen das Hurrah Rufen der Rebellen, der Jammer der wehrlosen Kinder und Weiber zwischen dem Gerassel der Kanonen, Munitions Karren und dem Gedränge der retierenden Russen durch die Gassen der Stadt, das Auflodern der Flammen auf 5 Seiten der Stadt durch Granaten der Rebellen angezündet, zu beschreiben, vermag das General Commando Praesidium [nicht], nur so viel kann der Gefertigte versichern, dass es mit wehrlos flüchtenden und alten Männer, Frauen und Kinder, die erschütterndsten Scenen gab, und dass der Fall Hermannstadts in seinen Folgen auf das ganze Land den betäubendsten, besonders aber auf die Sr. Majestät treuergebenen Sachsen und Rumänen den grösst erschütterndsten Eindruck hervorbringen wird.“ (I. h.)

12-én — reggel arra utasította Doraszile cs. kir. alezredest, hogy a 51. és 51. gyalogezred 2—2 századával, a 62. gyalogezred 3 századával s a 16. (1. oláh) határőrgyalogezred egy századával, Kistalmácsot szállja meg.

A magyar csapatok ugyanaznap délután már Nagyszében és Schellenberg között táboroztak. Károlyi alezredes Vesztenyt szállotta meg, hogy az oroszok netalán megkísérelt visszacsapását meggátolja. Gróf Bethlen Gergely alezredes pedig, ugyancsak egy különítménnyel, a Hortobágy völgyén Újegyháza felé vonult. Czetz szerint azért, hogy a közeledő osztrák hadtestet felkeresse;⁵⁰ Kalliáný leírása szerint azonban egyes magyar hadifoglyok azt vallották, hogy Bethlennek a Székelyföldre kell visszatérnie.⁵¹

Időközben megjött báró Bánffy alezredes különítménye, továbbá Herkalovics őrnagy is, a 32. és az 50. honvédszászlóaljjal s a 15. („Mátyás“) huszárezred Kolozsvárott alakult osztályával.

Bemnek azonban mindaddig, amíg a vele jött újonc zászlóaljakat fel nem fegyverezte s a helyzet nem tisztázódott kellően, nem volt támadó szándéka.

⁵⁰ I. m. 248. l.

⁵¹ I. h.

VI.

Az osztrák hadtest előnyomulása Segesvárról Felekre és visszavonulása Brassó felé. A feleki, vöröstoronyi és feketehalmi ütközet.

Lássuk most, mi történt Puchner hadtestével azóta, hogy elhagyta Segesvárt?

Említettük már, hogy Dánosnál letért a segesvár—medgyesi országútról s Berethalmon és Riomfalván át Ujegyháza felé fordult. Haladása a csúnya időben, feneketlen útakon, fölötte fárasztó volt. Az ágyúk és a szekerek nem is tudtak lépést tartani a gyalogsággal, mert minduntalan elakadtak a gondozatlan utak agyagos sarában.

Van der Nüll dandára, a lovassággal együtt, 12-én éjjeli 1 órakor érte el Alzent,¹ majd — egyórai pihenő után — továbbment Veresmartig, ahova déltájban érkezett.² A hadtest zöme aznap csak Ujegyházáig jutott el.³

A Nagyszeben elestéről szóló jelentés Alzenben érte az öreg Puchnert, akit ez a riasztó hír végleg levert a lábáról. Anélkül is kemény próbára tett idegei felmondották a szolgálatot. A hadtest vezetését Kalliáný tábornoknak adva át, kocsira ült s Feleken át Nagytalmácsra, Skariatinhoz utazott.⁴

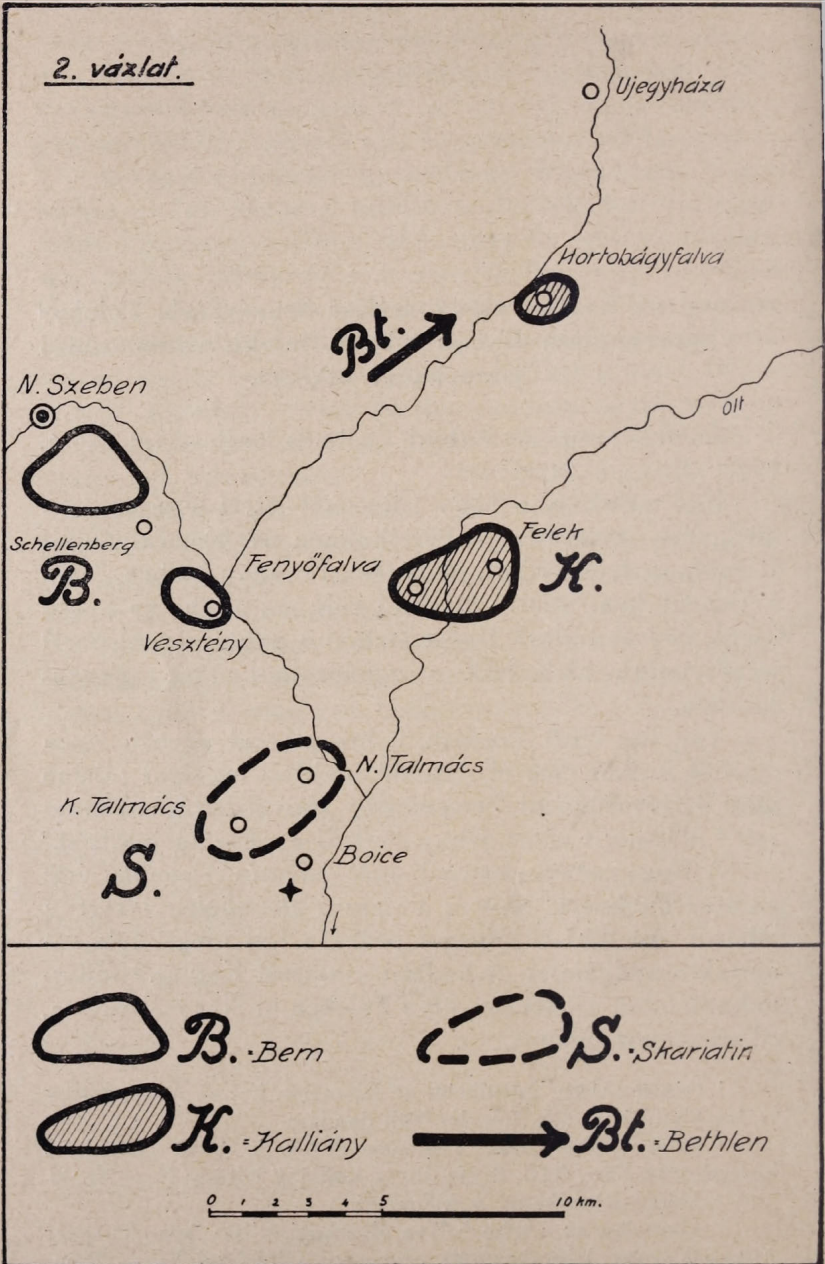
¹ Dános—Alzen: körülbelül 47 kilométer. Ezt az utat mintegy 34 óra alatt járta meg Von der Nüll dandára.

² *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 45. és *Kalliáný* leírása: *U. o.* Nr. 40

³ Alzen—Ujegyháza: 4 kilométer.

⁴ Alaptalan az a több helyen olvasható állítás, hogy Puchner Alzenből (vagy Ujegyházáról) egyenesen Oláhországba — Râmnicu-Valceába — futott.

2. vázlat.

A helyzet 1849 március 14-én reggel.

A csapatokat a hosszú, keserves út teljesen elcsigázta, úgy hogy aznap már lehetetlen volt továbbmenni velük; Kalliáný tehát 13-ának reggelére tűzte ki az indulást.

Intézkedése úgy szólott, hogy a hadtest Hortobágyfalván és Szakadáton át Felekre vonuljon. Az Uracca és a Van der Nüll-dandár Fenyőfalvát szállja meg, hogy az Olt hídját biztosítsa s előőrseit a Cibin folyóig küldi. A Stutterheim-dandár Feleken, az 5. dragonyosezred egyik osztálya és egy vadász-század Hortobágyfalván marad.

Kalliáný eltökélt szándéka az volt, hogy Skariatinnal kezefogva, visszafoglalja Nagyszebent. Ez a terve azonban csakhamar meg is hiúsult.

Meg kell itt említenünk, hogy Van der Nüll ezredesnek Kalliánýétól eltérő terve volt. Erről érdekes részleteket mond el vezérkari tisztje, Schmid József főhadnagy.⁵

Mikor a dandár Veresmartra ért, már többen voltak ott a nagyszebeni menekültek közül, akik olyasmit híreszteltek, hogy a magyarok teljes biztonságban érzik magukat az elfoglalt városban: lerészegedtek, előőrseket nem állítottak stb. stb.

Van der Nüll azonban kijelentette, hogy mindebből egy szót sem hisz, mert maga Bem is Nagyszebenben van s tudja azt, hogy az osztrák hadtest közeledik, bizonyára rendet és fegyelmet tart csapatai között. Egyúttal magához rendelte dandárának zászlóaljparancsnokait, továbbá a lovasság és az üteg parancsnokát s a helyzetet vázolva közölte velük szándékát is, amely szerint engedélyt kér a hadtestparancsnoktól arra, hogy dandárával a Hortobágy mentén továbbhaladva, Szent Erzsébet⁶ felől támadja meg a magyar hadtestet, miközben a másik két dandár Felek felől nyomul előre. Ámde

⁵ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 45.

⁶ Németül: Hammersdorf. A nagyszebeni ütközet színhelyét ábrázoló térképen látható.

az egybehívott parancsnokok közül egy se volt erre a vállalatra hajlandó. Nagyon kockázatosnak látták Van der Nüll tervét s a csapatok kimerült, valamint a lábbeli elnyűtt voltát is nagyon hangoztatták. Így azután Van der Nüll javaslata is elmaradt s a dandár Szakadára, majd onnan Felekre vonult.

De nem vált valóra Kalliáný terve se. Ugyanis Van der Nüll ezredes azt az útasítást kapta, hogy lovagoljon át Nagytalmácsra s bírja reá Skariatint, hogy segítsen az osztrák hadtestnek Nagyszeben visszafoglalásában.⁷ De az orosz ezredes, arra hivatkozva, hogy az osztrákok cserbenhagyták, nem volt többé semmiféle harcra se hajlandó.

Eközben (13-án éjjel) Bethlen Gergely különítménye elfogta a tartalék-lövőszerrel megrakott s az osztrák hadtesttől jócskán elmaradt szekereket, azokkal együtt, amelyek a gyalogság bornyűit szállították. Kivált a lövőszer elvesztése nagyon érzékenyen sújtotta az osztrákokat s hogy teljes legyen a baj, 14-én levél jött Brassóból, Engelhardt orosz tábornoktól, amelyben azt írja, hogy a kapott parancs értelmében az ottani orosz csapatoknak azonnal vissza kell Oláhországba vonulniok, mihelyt náluknál nagyobb magyar sereg támadása fenyegeti őket. Ha tehát nem kap minél előbb segítséget, otthagyja Brassót.⁸ Különben is most már — Nagyszeben elveszte után — az osztrák hadtest egymagában is meg tudja Brassót oltalmazni.⁹

Kalliánýnak nem volt más választása: otthagyta Nagyszeben táját s amennyire elnyűtt csapatainak állapota engedte, sietett Brassó felé, hogy Engelhardtot még ottérje s rábírja a Barcaságon egyesült erővel megvívandó döntő csatára.¹⁰

A Van der Nüll- és az Uracca-dandár délután 4 óra-

⁷ Schmid leírása: i. h.

⁸ Kalliáný leírása: i. h.

⁹ Heydte: i. m. 305. l.

¹⁰ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. III. Nr. 15½.

kor¹¹ indult Felekről s aznap Alsóucáig, az alkonyatkor indult Stutterheim-dandár pedig Árpásig jutott.

Kalliány újból Van der Null újtán közölte elhatározását Skariatinnal, aki azonban azt felelte, hogy csakis úgy maradhat mostani állásában, ha kellő erősítést kap. Az osztrák ezredes 14-én éjjeltájban érkezett vissza ezzel a kellemetlen hírrel Ucára, ahol aznap a hadtestparancsnokság is volt.

Kalliány kénytelen-kelletlen engedett Skariatin kívánságának s 15-én reggel egy a Stutterheim-dandár csapataiból összeállított különítményt indított vissza Árpásról Nagytalmács felé. Parancsnokául Riebel József 16. (1. oláh) határőr-yalogezredbeli őrnagyot jelölte ki. Ez azonban váratlanul megbetegedett s így Klokocsán őrnagy, az 51. gyalogezred III. zászlóaljának parancsnoka, foglalta el a helyét.

Az egyes kútfők egymástól eltérően közlik a különítmény összetételét, de nem tudjuk eldönteni, melyiknek részén van az igazság. Jobb megoldás hiányában itt közöljük mindahárom adatot:

Kalliány:¹² az 51. gyalogezred és a 16. határőr-
yalogezred négy-négy százada és 2
ágyú.

Knesevich:¹³ az 51. gyalog- és a 16. határőr-yalog-
ezred III. zászlóalja, az 5. dragonyos
ezred két százada és 4 drb. 3-fontos
ágyú.

Schmid:¹⁴ az 51. gyalogezred III. s a 16. határőr-
yalogezred egyik zászlóalja, 1 drago-
nyos század és 2 ágyú.

Vagyis 8—12 gyalog-, 1—2 lovasszázad és 2—4 ágyú.

Klokocsán őrnagy délután 4 órakor ért Felekre s
— Knesevich százados előbb idézett leírása szerint —

¹¹ Heydte szerint 3 órakor. (I. h.)

¹² I. h.

¹³ Knesevich százados leírása. (*Kriegs-Archiv Wien: Feldacten* des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. III. Nr. 80.)

¹⁴ I. h.

másnap reggel akart továbbindulni Nagytalmács felé. De már elkésett, mert a magyar hadtestnek Nagyszebenből, Czetz ezredes parancsnoksága alatt, elindult zöme elállotta az útját.¹⁵

Fenyőfalva és Felek között az Olt folyik, amelyen akkor egy körülbelül 120 méter hosszú, fából épült s teljesen fedett híd vitt át. A folyó vízállása a sok esőzés és hóolvadás következtében meglehetősen nagy volt: nem lehetett átgázolni rajta. Klokocsán — úgy látszik — nem várta a magyarok közeledését, ami abból tűnik ki, hogy a híd netalán szükségessé váló eltorlaszolására, pallójának felszedésére vagy felgyújtására semmit se készített elő.¹⁶

Előőrseit azonban átküldötte a hídon s a 16. határőr-gyalogezred félszázada s az 5. dragonyos ezred egy szakasza, Fenyőfalvát szállotta meg. Mögöttük, a híd előtt, az ágyúk állottak. Közvetlenül a balparti hídfőnél, az országút északi oldalán, egymás mögött, az oláh határőrezred 3 $\frac{1}{2}$ százada, az 51. gyalogezred III. zászlóalja és 1 $\frac{3}{4}$ dragonyos század helyezkedett el. Két oláh határőrszázad az országút déli oldalán állott.

Igy mondja el a csapatok felállítását az ütközetben résztvett Knesevich százados.¹⁷

Más leírás szerint azonban az 51. gyalogezred III. zászlóaljának fele és egy dragonyos század állott a jobbparton. Az 51. gyalogezred fél százada a Felek mögötti gázlót őrizte; a többi csapat pedig Feleken maradt.¹⁸

Maendl ettől annyiban tér el, hogy szerinte az

¹⁵ Czetz nagyon felületes leírása — tévesen — március 14-re teszi ezt a harcot, a vöröstoronyi ütközettel együtt. (I. m. 251. l.) Mivel azonban az utóbbinak 15-i helyes dátuma többek között Bem másnapi jelentéséből is kétségtelenül kitűnik: nyilvánvaló, hogy a nagyobbára csupán emlékezetből író Czetz itt is tévedett a március 15-i kettős ütközet napjában.

¹⁶ Heydte: i. m. 306. l.

¹⁷ I. h.

¹⁸ Amon: Geschichte des k. u. k. Inf. Regts. Nr. 46. 358. l.

Ez az ezred tudvalevően a 16. (1. oláh) határőr-gyalogezredből alakult 1851-ben.

A feleki ütközet színhelye
(1 : 75.000)

51/III. zászlóaljából nem 3, hanem $3\frac{1}{2}$ század volt az Olt jobbpártján.¹⁹

Heydte viszont úgy tudja, hogy az 51. gyalogezredbeli egész zászlóalj a balparton volt.²⁰

Mint látjuk, ahány kútfő, annyiféle változat. A szemtanú Knesevich leírása 1852 március 17-én kelt s mint az eseményhez időben is legközelebb álló, legvalószínűbbnek látszik.

Amikor sötétedni kezdett, előbb egyes magyar huszárok, majd kisebb csapatok, végül pedig zárt menetszlopok mutatkoztak a Fenyőfalva mögötti magaslaton, amelyen a nagyszeben—fogarasi országút halad át.

Heydte úgy mondja,²¹ hogy Klokocsán a magyarok közeledtének első hírére rögtön átküldötte a hídon a Feleken maradt csapatokat s maga is Fenyőfalvára sietett, hogy a harcot vezesse. De Czetz akkor már megtámadta az osztrák előőrsöket, mire Klokocsán a jobbparti hídfőnél egyesítette valamennyi csapatát. De meggyőződésén róla, hogy a magyarok éjjeli 10 órakor²² kezdődött támadásának képtelen ellenállni, a híd mögé, a balpartra vonult vissza. Tizenegy órakor abbahagyta a harcot s Felek nyugati szélén összegyűjtve a különítményt, megkezdte a visszavonulást Fogaras felé.

Knesevich még kurtábban végez az ütközettel. Azt állítja,²³ hogy a magyarok esti 9 órakor 4—5 ezer emberrel s 3—4 üteggel támadtak. A fenyőfalvi osztrák előőrsök, a mögöttük levő ágyúkkal együtt, gyorsan hátráltak a derékhad felé, anélkül, hogy a hídat elrontották volna. A hídra nyomuló magyar csapatokat kartácstűz fogadta, 50—40 főnyi veszteséget okozva nekik. Erre Czetz ágyúi is megszólaltak, Klokocsán pedig — látva, hogy már nem tud Skariatinhoz eljutni — elrendelte a visszavonulást, még mielőtt valójában kifejlődött volna az ütközet.

¹⁹ *I. m.* II. 580. l.

²⁰ *I. m.* 506. l.

²¹ *I. h.*

²² *Maendl* szerint 9 órakor (*I. h.*)

²³ *I. h.*

Az osztrákok 80 embert veszítettek a harcban; de ennél sokkal nagyobb érvágás volt az, hogy az oláh határőrzászlóalj, visszavonulás közben, teljesen felbomlott és elszéledt. Maradványaiból mindössze két századot sikerült alakítani.

A feleki ütközet egyáltalán nem volt valami tanulmányos hadiesemény. Csupán azért foglalkoztunk vele behatóbban, mert ez is jó példája annak, hogy sokszor egy ilyen, nem is nagyon régen lezajlott harc részleteit se tudjuk hitelesen megállapítani, az egymással meg nem egyező leírások nyomán.

*
* *
*

A most vázolt feleki ütközet napján, a Vöröstoronyi-szoros birtokáért is fellángolt a harc.

Bem, az osztrák hadtest elvonulását megtudva, érkezettnek látta az időt arra, hogy Nagytalmács tájáról, sőt — ha lehet — az országból is kiszorítsa az oroszokat. De Skariatín nem várta meg a támadást, hanem meghallva, hogy az osztrák hadtest Brassó felé vonul s látva, hogy a kért támogatás egyre késik: 15-én délután elindult Nagytalmácsról s a visszavonulás fedezését Doraszile cs. kir. alezredésre bízta.²⁴

Az 51. gyalogezred két százada s a 62. gyalogezred három százada, délután 4 órakor indult el Kistalmácsról, magához véve a Cód elé tolt csapatrészeket is. Boicára érve, azt a parancsot kapta Doraszile, hogy a szoros bejáratát s az ott álló váracsát szállja meg.

A Vöröstoronyi-szorosnak mindenkor megvolt a maga katonai fontossága. A Töresvári-szorostól nyugat felé ez volt az egyetlen út, amelyen ágyúk és hadiszekerek könnyűszerrel átjuthattak,²⁵ ezért már a régi világban is gondoskodtak elzárásáról.

²⁴ *Maendl*: i. m. II. 386. 387. l.

²⁵ A nehezen járható Vulkán-hágón az akkori ágyúkat és a hadimálhát alig lehetett volna átszállítani. A Szurdok-szoros (a Zsil áttörése) pedig még járhatatlan volt.

Vöröstorony vára 1860-ban.
Rohbock Lajos acélmetszete.

A magyar határtól, vagyis a Riu Vadului alsó folyásától mintegy 2 kilométernyi távolságban észak felé, egy a Latorpatak (Lótra, Lotriona) és az Olt közé könyöklő hegyfokra, az úgynevezett „Latorvár” épült, mely azonban már réges-régen romban hever.²⁶ Innen 4 kilométernyire észak felé, kerek vigyázótorony állott az Olt partján,²⁷ melytől egy, az utat elzáró fal húzódott a hegyoldalra. Végül Boica község déli végén ott találjuk a tulajdonképeni „Vöröstorony” váracskát, amely egészen 1815-ig fenntartott, bár állandó őrsergéssel el nem látott erősség volt.²⁸

A vár, az Oláhországba vivő országút nyugati oldalán, a hegy lejtőjén áll s valamikor egyszerű vigyázóhely (Kula) lehetett. Magvát a körülbelül 12 méter magasra falazott, vörösre festett öregtorony alkotta, amelyhez későbbi idők folyamán többféle toldalékot ragasztottak. A torony déli oldalán, Oláhország felé, hat ágyú felvételére való bástya épült, míg az Oltra néző épületek külső fala egyszersmind főgátul is szolgált. A váracskát mély és belső oldalán falazott nyakárok választotta el a hegyoldaltól. A vár délkeleti sarkától kőfal nyúlt alá az Oltig; ennek kapuján vitt át az út Oláhország felé. Ez a fal azonban ma már nincs meg.²⁹ A váracska különben nagyon kicsiny s csupán Oláhország felől jövő támadás esetén védhető valamennyire.

*

* *

Már besötétedett, amikor Doraszile alezredes kis különítménye a „Vöröstorony” alá ért.³⁰ Minthogy azon-

²⁶ Részletes katonai térkép: Zone 25, Col. XXX. (A 127. old)

²⁷ A nép „omlott”- vagy „hasadt”-toronynak hívja. A katonai térképen: „Zerbrochener Turm.”

²⁸ *Semek*: Geschichte der k. u. k. Wehrmacht. IV. 1. Teil, 575. l.

²⁹ Már 1860-ban se volt meg.

³⁰ Az 51. gyalogezred története (I. h.) úgyszintén Heydte is (I. m. 508. l.) március 16-ra teszi a vöröstoronyi ütközetet. Azonban Bem 16-án kelt jelentéséből (*Csányi-levéltár*: 5416. sz.), továbbá

ban a völgyzáró sokkal szűkebb volt, semhogy valamennyi osztrák csapatot befogadhatta volna, csupán az 51. gyalogezred két százada maradt benne, gróf Heusenstamm százados parancsnoksága alatt.

Este $\frac{3}{4}$ 9 óra tájban jelentették a Boica felől hátráló kozákok a magyarok közeledését. Heusenstamm erre kivonult a két századdal s Boicát szállotta meg; még pedig úgy, hogy a 20. század két szakaszát — Szem Ede főhadnagy parancsnoksága alatt — a falu északi szélére állította; két szakasz a falu közepén helyezkedett el, végül a 19. század — Bartha László hadnagy vezetése alatt — a falu déli szélén maradt.

Alig helyezkedtek el, máris jelentette Szem főhadnagy, hogy erős magyar csapat vonul a szorost nyugatról szegélyező magaslatok felé.

Erre Heusenstamm, nehogy bekerítsék, kiürítette a falut s ismét a várat szállotta meg. A magyarok nyomon követték. Egyszerre csak Radványi főhadnagynak, Doraszile alezredes segédtsíztjének hangját hallották, lenn az országúton: „Carl Ferdinánd heraus!“³¹ Mivel az országútra szolgáló szűk, fedett lépcsőn csak egyenkint lehetett volna lejönniök, Heusenstamm az őrség nagyobb részével a Boica felé nyíló kapún rohant ki. Itt azonban a honvédek puskatűzébe jutott; majd szuronyharcra került a sor, miközben a két század fokozatosan hátrált a Latorpatak jobbpartján levő veszteglőház felé.

Azonban több mint 50 ember a vár udvarán rekedt. Ez a kis csapat eleinte a rácsos kapu mögül lövöldözött a magyarokra, de azután — aki tehetett — a falon át (?) a hegységbe menekült. Az osztrákok vesztesége, halottak, sebesültek és eltűntekben, mindössze 94 főre rúgott.

Puchner március 19-i jelentéséből is, (*Kriegs-Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Sibenburg, 1849. Fasc. III. Nr. 6.*) kétségtelenül kitűnik a március 15-i helyes dátum.

³¹ Akkoriban, sőt még a múlt század nyolevanes éveiben is, az ezredtulajdonos nevéen szólították az ezredeket. Az 51. gyalogezred tulajdonosa Károly Ferdinánd főherceg volt.

Igy mondja el ezt a harcot Maendl,³² továbbá Heydte is.³³

Egy harmadik, szintén osztrák eredetű, leírás több más részletről is tud.

A visszavonulásban résztvett Rästle százados szerint,³⁴ mialatt ő Puchnerrel a magyar határ felé tartott, Reichetzer őrnagy, hadtestsegédtsízt, értesítette Skariatint Puchner távozásáról. Ugyanakkor már megtámadták és megkerüléssel fenyegették a magyarok az oroszok (nagyalmácsi ?) állását. Majd a várat rohanták meg. Dobokay nevű volt kincstári tisztviselő vezette őket, aki azelőtt a vöröstoronyi harmincad-hivatalban szolgált s így a helyi viszonyokat jól ismerte. A váracska nyugati oldalára vezette tehát a támadókat, ahonnan — a nyakárkon át — legkönnyebb volt az udvarba hatolni.³⁵

A megrohanás olyan gyorsan és váratlanul történt, hogy Reichetzer őrnagy, aki egy ottfelejtett messzelátóért ment vissza a várba, csaknem foglyul esett. A magyarok a hegy felől a kertbe, onnan pedig az udvarba szöttek s megrohanták a „vörös tornyot“, ahol kemény harc támadt. Mindamellett a várórség egy része, szurony-nyal törve magának útát, megmenekült s fedezte az oroszok visszavonulását.

A veszteglőházhoz érve, Rästle a március 12-e óta ott időző Pfersmann altábornagyhoz sietett s miután a helyzetről tájékoztatta, egy kissé lepihent. Egyszerre csak belépett Pfersmann s azzal a hírrrel költötte fel, hogy az oroszok nagy sietséggel hátrálnak; jöjjön ő is azonnal.

³² I. h.

³³ I. m. 509. l.

³⁴ *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 78.

³⁵ Az oroszok is ilyenformán foglalták el a vöröstoronyi várat, 1849 július 20-án. (*Gyalókaty*: A nagyszebenji hadosztály felbomlása. — *Hadtört. Közlemények*: 1916. évf. 171. és k. ll.)

A szoros akkor már tele volt a menekülők szekereivel s az oroszok mindenféle alkalmatosságaival. Rästle nagy ügyfél-bajjal átvergődött az országút túlsó oldalára, hogy Puchnert felköltse. Szekérre ültek, de olyan lassan haladhattak, hogy csak éjfél tájban érték el a közeli országhatárt. A visszavonuló oroszok között igen nagy volt a tolongás; különösen a kozákok erőszakoskodtak s hogy minél hamarabb előrejuthassanak, embereket taszítottak és szekereket borítottak az itt helyenkint 10—12 méterrel mélyebben folyó Oltba.

Puchner előbb már idézett március 19-i jelentése szintén szól a vöröstoronyi harcról s Dobokay ottani szerepéről. Ő azonban, tévesen, 4 századra teszi a váracska őrségét, holott csak 2 volt. Úgy mondja, hogy a támadás esti 8 órakor kezdődött s hogy a várórség fele foglyul esett. Mint látjuk, itt is eltérnek egymástól az egyes leírások. Az igazság megállapítása végett hiába állítanók őket Bem jelentésével szembe. Ebben ugyanis nincs semmiféle részlet, csupán annyit mond, hogy a harc éjjel 11 órakor végződött. Még azt se említi, hogy magyar részről miféle csapatok küzdöttek ebben az ütközetben.³⁶

Skariatin a veszteglőház és az országhatár között megállította és rendbeszedte hátráló csapatait s mivel a magyarok nem követték tovább, megszállotta a határon még innen levő veszteglőházat s a mieink március 16-án megújult, de részleteiben szintén ismeretlen támadását visszaverte.

Erről Bem nem szól, mert ő már 16-án Fogarasra indult.³⁷ De hallgatnak róla magyar hadtörténetíróink is. Csak Puchner március 19-i jelentése,³⁸ továbbá a

³⁶ Csányi-levéltár: 5416. sz.

³⁷ U. o. 5417. sz.

³⁸ „Die k. russischen Truppen haben die Contumaz besetzt und am folgenden Tag einen, von den Insurgenten darauf gemachten Angriff auf das Energischeste abgewiesen.“ (I. h.)

„Journal de S. Petersbourg“ 1849 április 5-i száma emlíkezik meg róla.³⁹

*
* *

A Brassó felé haladó osztrák hadtestből a Van der Null-dandár március 16-án Vledénybe, a másik kettő Sárkányra érkezett.⁴⁰ A magyar hadtest március 16-án Ucaíg, 17-én Fogarasig jutott.⁴¹ Itt érte utól Bem s innen értesítette Csányi László erdélyi főkormánybiztost, hogy 19-én Brassót akarja megszállani. Reményli, hogy Vöröstoronyból küldött felszólítására, Gyulafehérvár is megadja magát, amivel — ha megtörténik — az erdélyi hadműveletek is bevégeződnek.⁴²

Március 17-én a Van der Null-dandár Vidombákot érte el, a Stutterheim- és Uracca-dandár pedig Fekete-halmon állapodott meg. Itt történt március 19-én az utolsó kísérlet, a 18-án Vledényig hatolt Bem feltartóztatására.⁴³

Feketehalom a Barcapatak széles völgyének nyugati szélére, az 1294 méter magas Nagy Feketehegy tövébe épült. Vledényből erdős magaslaton át visz oda a fogaras—brassai országút. A falunak ilyen kedvezőtlen fekvését azzal igyekeztek ellensúlyozni az osztrákok, hogy az előcsapatokat az út legmagasabb pontján, a hágón helyezték el, azzal a feladattal, hogy Bemnek a Nagy Feketehegy oldalán netalán megkísérelt megkerülő mozdulatát megghiusítsák. Egy ágyúlovésnyire⁴⁴

³⁹ „Les Hongrois vinrent attaquer la quarantaine le 16. Mars mais ils furent repoussés.“ (*Correspondence relative to the affairs of Hungary*: 175. l.)

⁴⁰ *Heydte*: i. m. 310. l.

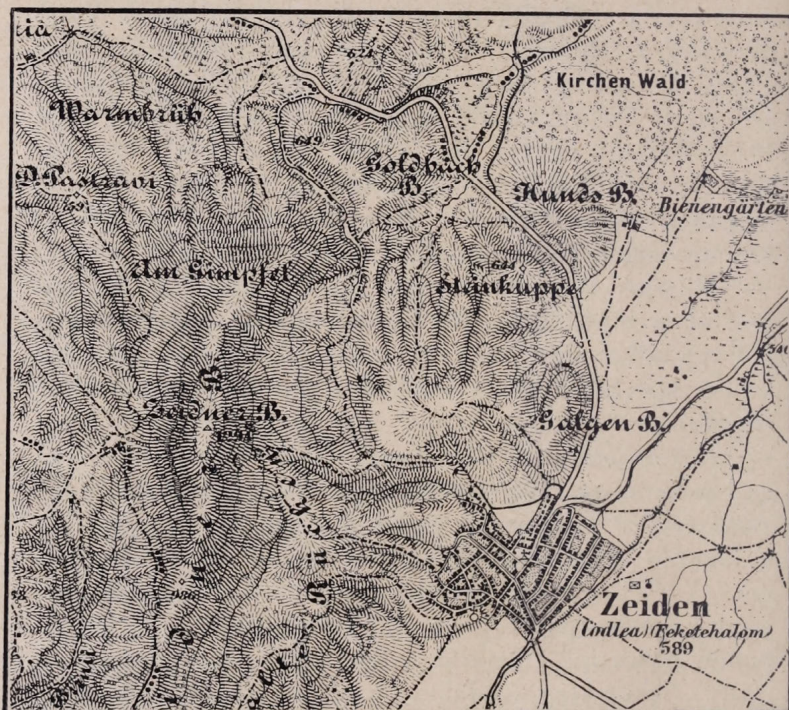
⁴¹ *Czetz* szerint egy nappal korábban. (*I. m.* 250. l.)

⁴² *Csányi-levéltár*: 5417. sz.

⁴³ *Vajna* szerint — tévesen — 18-án, Vledénynél. (*Hadtörténelem* 154. lap). *Gelich* a helyes dátumot közli. (*I. m.* III. 91. l.)

⁴⁴ Az akkori háromfontos ágyú legnagyobb lövőtávolsága 1200 lépés, a hatfontosé 1400 lépés volt. Az állást azonban megközelítően se lehet kijelölni, mert nem tudjuk, hol volt akkor az erdőhatár.

az erdő elé, az országút mellé, nyílt térszínre állították az előőrs-tartalékot a tüzérséggel együtt.⁴⁵ Az utóbbi arra volt hivatva, hogy Bemnek az erdőből való kibontakozását meggátolja, vagy legalább is megnehezítse.

A feketehalmi ütközet színhelye.

(1 : 75.000)

⁴⁵ Az előcsapatok összetétele, *Heydte* szerint, ez volt: 2 század vadász, 2 század oláh határőr és a 5. könnyű lovasezred egy osztálya. (I. m. 311. l.)

A harcban résztvett *Kolarevič* 63. gyalogezredbeli százados leírása szerint: a 63. gyalogezred kombinált zászlóaljja és I. zászlóaljának öt százada. A *Heydte* nyomán közölt hadrendben ez a kombinált zászlóalj elő se fordul. Megjegyzendő, hogy *Kolarevič* — 1852 március 8-án szerkesztett leírásában — leginkább a saját hőstetteinek bizonyítgatásával foglalkozik. (*Kriegs-Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen*, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 54.)

A két dandár többi része Feketehalom északi végén, az országút keleti oldalán állott. Itt volt az egész lovaság is.

Az állásnak a térképből is kitűnő hátrányaihoz most még egy nemvárt kellemetlen tényező járult. Az eddigi lucskos, olvadás időt heves hófergeteg váltotta fel, éppen az osztrákok szemébe korbácsolván a havat, úgy hogy alig láttak valamit s csak nagyon nehezen mozoghattak. Így történt, hogy amikor Bem 19-én reggel 7 órakor⁴⁶ az osztrák előőrsöket megtámadta, a Feketehalom szélén állott derékhad már nem tudott kiszemelt állásába jutni, hanem feleúton volt kénytelen szembeszállani a támadással. Gróf Daun őrnagy a 24. gyalogezred 15. és 16. századával az országúttól nyugatra emelkedő erdős magaslaton, báró Moltke főhadnagy a 17. és 18. századdal az országúttól jobbra (keletre) állott meg. A zászlóalj felvette a visszanyomott előőrsöket s a 62. gyalogezred egyik zászlóaljával együtt, 10 óráig állotta a harcot.⁴⁷

Bem gyalogsága, sőt tűzérsege is, lenn volt már a síkon s az utóbbi nagy kárt tett a harcra fejlődő osztrák csapatokban.

Stutterheim ezredes, nagyon kedvezőtlennek látván a helyzetet, csakhamar elrendelte az általános visszavonulást, amelyet az előbb említett két zászlóaljnak kellett fedeznie.⁴⁸

A magyarok ezalatt nyugatról, a hegy lejtőjén megkerülték Feketehalmot s puska- és ágyútűzbe fogták a

⁴⁶ Kolarevič leírása: i. h.

Beran szerint 7 óra 50 perckor (*Geschichte des k. u. k. Inf. Regts. Nr. 55. 256. l.*)

Az 55. gyalogezred a régi 65-ikből alakult.

Prochaska úgy tudja, hogy Bem támadása 8 órakor kezdődött. (*Geschichte des k. u. k. Inf. Regts. Nr. 24. 454. l.*)

⁴⁷ Prochaska: i. h.

Maendl: i. m. II. 381. l.

⁴⁸ Heydte: i. m. 511. és k. II. — Kolarevič azonban azt állítja, hogy ő védte a 65. gyalogezred előbbemlített részeivel előbb a hágót, azután a falut, míg csak a többi csapatok ki nem vonultak belőle. (I. h.)

két zászlóaljat, amely nagy veszteség árán juthatott csak el a falu déli végére.

Czetz azt írja, hogy az ütközet három óra hosszúra tartott.⁴⁹ Ha tehát Kolarevičnek a harc kezdetére vonatkozó adata helyes, akkor 10 órára mindennek vége volt. Már dél lett, mire Stutterheim a Barca túlsó partján, Vidombák előtt, rendbeszedte az erősen megbomlott csapatokat. Harcra azonban nem került már a sor, mert Bem aznap nem haladt tovább.

Az elmondottak hézagossága meglehetősen pontos leírások hiányának tudható be. Ilyen leírás ugyanis se magyar, se osztrák részről nincs, sőt láttuk, hogy az osztrákokéban is nagy eltérések fordulnak elő. Egy azonban bizonyos: ez a védőállás jó idő esetén is rossz lett volna. Ezt Czetz is, Heydte is, egyaránt megállapítja.⁵⁰

Az osztrákok vesztesége — csekély ellenállásukhoz viszonyítva — elég nagy volt. Négy tisztjük megsebesült, egy hadifogságba jutott, a legénység állományában pedig 267 főre rúgott a veszteség.⁵¹ A magyarokról nincs hiteles adatunk.

⁴⁹ *I. m.* 251. l.

⁵⁰ *I. h.*

⁵¹ *Gelich*: i. h.

Czetz: i. h.

VII.

Engelhardt kivonulása az országból. A tömösi ütközet.

Kalliány március 18-án már Brassóban volt, hogy Engelhardtal megvitassa a Barcaságon tervezett nagy ütközet lehetőségeit. De bizony semmire se ment, mert a harcra eleinte hajlandónak mutatkozott Engelhardt rögtön átnyergelt, mihelyt a Brassóba bevonult, elcsigázott, lerongyolódott osztrák csapatokat meglátta s most már velük vállvetve se akart a magyarok elé állani.¹ Közölte tehát Kalliányval, hogy itthagya Brassót és visszamegy Oláhországba.

Az orosz csapatok már 19-én délután megkezdették a város kiürítését, de a másnapi visszavonulás alatt még a maguk biztonságáról se akartak gondoskodni, hanem ezt a kellemetlen feladatot is az osztrákok nyakába varrták. Engelhardt a legnyomatékosabban követelte, hogy egy osztrák dandár szállja meg a Tömösi-szoros bejáratánál hosszan elnyúló úgynevezett Hétfalut s biztosítsa

¹ „G. M. Engelhardt erklärte, ohne Gefecht in die Wallachei abziehen zu wollen, indem es ein Unsinn sei, sich hier noch nutzlos raufen zu wollen, zu dem er auch unsere Armee nicht mehr geeignet finde da die Truppen...“ (*Heydte jegyzete Schmid leírásán: Kriegs-Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen. 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 45. — Több nem olvasható belőle, mert vas-
tagon át van huzgálva.*)

Engelhardt akkor még nem kaphatta meg a Bukarestből 18-ára virradóban indított parancsot, amely szerint az orosz csapatoknak azonnal vissza kell térniök Oláhországba. (*Colquhoun jelentése. Bukarest, 1849. márc. 18.: Correspondence relative to the affairs of Hungary, 171. l. továbbá Ségur francia főkonzul jelentése. Bukarest, 1849. márc. 18.: Hurmuzaki: i. k. XVIII. 131. l.*)

az orosz különítményt Háromszék felől gyanítható magyar támadással szemben. Kalliáný evégből a Van der Nüll-dandárt még 19-én Türkös megszállására utasította.

Van der Nüll ezredes 20-án korán reggel a szorosba lovagolt, hogy azt kellően szemügyre vegye. Mikor 9 óra tájban visszatért Türkösre, máris szembetalálkozott a visszavonuló orosz csapatokkal.

Valamivel később egy ceruzával írott cédulát kapott az ezredes, a hadtest vezérkari főnökétől — Maroičič őrnagytól — amelyben az utóbbi közli, hogy az elmúlt éjtszakán haditanácsot ültek Brassóban s ott azt határozták, hogy az osztrákok se ütközzenek meg, hanem húzódjanak oláh területre. A Van der Nüll-dandár pedig nemesak az orosz különítmény, hanem az osztrák hadtest hátát is fedezni fogja.²

Van der Nüllt nagyon meglepte ez a nagy sietség. Tüstént Brassóba indította tehát a 5. könnyű lovasezred egyik hadnagyát, hogy megtudja, mikor szándékozik Kalliáný onnan felkerekedni. De a hadnagy máris útban találta az osztrák hadtest élét.³

*

* *

Ennek előrebocsátása után, ismerkedjünk meg az események színhelyével is, még mielőtt a szorosban vívott harc részleteit tárgyalnók.

A magyar hadtörténelemben már több ízben játszott többé-kevésbé fontos szerepet a Barcaságból merészen feltornyosuló déli határhegység, amelynek északi tövébe Magyarország egyik legszebb fekvésű városa, Brassó épült. Aki csak egyszer is — bármilyen futólag — látta, bizonyára emlékezni fog a Királykő és a Bucses felle-

² *Heydte*: i. h.

Schmid leírása (i. h.).

Kalliáný leírása (i. h.).

³ *Schmid* leírása (i. h.). Kalliáný hadtestével egyszerre vonult ki Heydte portyázó különítménye, de nem a Tömösi-, hanem a Töresvári-szoroson. (*Heydte*: i. m. 318. l.)

5. vázlat.

Brassó és a Tömösi-szoros környéke.

gekbe nyúló és sokszor még nyár derekán is hófoltokkal tarkázott hatalmas hegytömegeire, amelyek már a jó távoli Földvárról nézve is imponálnak a Brassó felé közeledő útasnak.

Valamikor régen olyasfélét tanultunk az iskolában, hogy a Kárpátok bérckoszorúja át nem hágható bástyafalként övezi Erdély fellegvárát. Ezt a frázist talán legfeltűnőbben a brassai hegység alkotása cáfolja meg, amelynek éppen erősen csorbázott volta tette lehetővé, hogy hágói és szorosai egyszersmind a hadak útjává is legyenek.

Ugyanis ez a hegység korántse olyan zárt, mint például a vele szomszédos Fogarasi-havasok, amelyek 45 kilométernyi szakaszon seholse süllyednek 2000 méter abszolút magasság alá. Brassó táján ennek éppen az ellenkezőjét láthatjuk. A Bucses 2506 méter magas fenséges tömegétől keletre és nyugatra erősen lekopott, a főcsúcsnál 1200—1500 méterrel alacsonyabb hágók vannak. A nyugati a Törcsvári,⁴ a másik — a jóval fontosabb — Tömös—Predeáli-hágó,⁵ amely a magyarországi Olt és az oláhországi Prahova völgye között bonyolítja le a forgalmat.

Ezt az utóbbi hágót északfelől a Tömös-patak lassan emelkedő szűk völgyén közelíthetjük meg. A vízváltóra Felsőtömösnél, körülbelül 870 méter tengerszínfeletti magasságból, kezd az 1849-ben a mainál meredekebb út felkapaszkodni a Predeáli-hágóra, amely mindössze 180 méterrel van Felsőtömös felett.

Rendes körülmények között aránylag könnyen legyőzhető akadály. A most tárgyalandó ütközet előtt se okozott volna semmi bajt, s a hátráló orosz és osztrák csapatok alkalmasint harc nélkül érik el a Prahova völgyét, ha közbe nem szól egy a hadviselésben sokszor annyira félelmes hatalom: az időjárás.

Már a feketehalmi ütközetről szólva is említettük,

⁴ 1245 méter.

⁵ 1051 méter.

hogy József-napja kegyetlen hóviharral köszöntött be. Ezt most, minden átmenet nélkül, csikorgó hideg s a velejáró kemény fagy váltotta fel, egyetlen sikamlós jéglejtővé változtatva át a felsőtömös—predeáli, különben is meredek út megolvadt havát. Ez a váratlan fordulat egy pillanat alatt halomra döntött minden tervet.

A könnyű menetre számító osztrák hadtest éle, még Felsőtömös előtt, Engelhardt orosz különítményébe ütközött, amelynek előreküldött ágyúi, súlyos málhátszekerei és egyéb alkalmatosságai elakadtak a csúszós kapaszkodón és a ráadásul még hóval is befűt mélyútban, úgy hogy valósággal ki kellett őket ásni a hóból. Emiatt a csapatok se mehettek tovább.⁶

Itt most önkéntelenül is kínálkozik az összehasonlítás a magyar hadtörténelem egyik sokkal régibb, de hasonló eseményével: II. Rákóczy György átkelésével Máramarosból Lengyelországba.

1657 januárius 20-án, a máramarosmegyei Szinevér faluból kellett a hadseregnek egy elég alacsony vízválasztóra kapaszkodnia, amelyet előbb Földvári Ferenc szemügyre vett és járhatónak is talált, de amelyet a hirtelen megbomlott időjárás: esőre és erős olvadásra nyomban következő nagy havazás, majd fagy, járhatatlanná tett. Rákóczy igazságtalanul szidta és átkozta szegény Földvárit,⁷ nem ő volt a hibás, hanem az állhatatlan, egyik szélsőségből a másikba csapó magyar klíma.

Ez okozta a bajt Tömösnél is, annak bizonyosságául, hogy hasonló okok, egyező körülmények között, hasonló okozatokat szülnek. Még a jóltáplált és pihent orosz lovak is felmondották a szolgálatot, hát még az osztrák hadtest heitek óta állandóan hajszolt, többet koplaló mint evő, elesigázott lovai.

Tudnunk kell ugyanis, hogy ellátás dolgában nagyon zűrzavaros viszonyok uralkodtak Puchner hadtes-

⁶ Schmid leírása (i. h.).

⁷ Rákóczy levele: Szinevér, 1657 jan. 21. (*Szilágyi*: Erdély és az északkeleti háború. II. 351. l.)

tében. Volt ugyan mindenik dandárnál egy-egy hadbiztos, akinek a hadtest főhadiszállásán kellett volna az élelmet átvennie. Ámde az utolsó napokban már ott se volt ehető falat. Március 19-én és 20-án a csapatok csak öröletlen kukoricát, továbbá kővéfagyott kenyeret kaptak, amelyet darabokra zúzva kellett a tűznél megpuhítaniok. 21-én délelőtt — változatosság kedvéért — rettenetesen beszózott szárított halat is osztottak ki. A legénység megette ugyan, de rögtön meg is bánta, mert utána égető szomjúság gyötörte, amelyet — víz hiányában — hóval kellett oltania.

A lovaknak még cudarabb dolguk volt. Türkösön például a lovasság és a tüzérség a házak szalmafedelét tépte le s ezt a nyomorúságos surrogatumot adta az éhségükben már a jászlak süvegfáját is megevő, elgyötört páráknak.⁸ Természetes, hogy ezek a csontvázvá soványodott és a hidegtől meggémberedett szegény állatok erőtlenül rogytak össze a hágó kaptatóján, bárha egy-egy ágyúba tizenkettőt fogtak belőlük.⁹

*

* *

A tavaszi hadjárat valamennyi harca közül, a tömösi ütközet történetét ismerjük legalaposabban, bár — mint látni fogjuk — csak az osztrák csapatokat illetően. A dolog magyarázata ez:

Báró Heydte Ágoston ezredes,¹⁰ akit a szabadságharc

⁸ *Schmid* leírása (i. h.).

⁹ „Grösstenteils mussten aber die Geschütze ganz allein durch die Mannschaft gezogen werden, da alle Zugpferde durch forcierte Märsche und durch Mangel an Fourage beinahe gänzlich entkräftet waren. Nur dem vereinten eifrigen Zusammengreifen der ganzen disponiblen Mannschaft kann es zugerechnet werden, dass kein Geschütz und kein Munitions-Karren verloren ging.“ (A 2. sz. hatfontos üteg jelentése. *Kriegs-Archiv Wien*: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 56.) Továbbá: *Schmid* leírása (i. h.).

¹⁰ 1849-ben őrnagy volt az 5. dragonyosezredben. 1880-ban halt meg, mint nyugalmazott tábornok, a krassó-szörénymegyei Zagyuzsényban.

leverése után az erdélyi guberniumhoz osztottak be, megakarván írni az ottani hadjárat történetét, nagy buzgósággal és jó sikerrel gyűjtötte nemcsak a mindenfelé elszóródott hivatalos kútfőanyagot (amelyet ő mentett meg az elpusztulástól), hanem a résztvevők feljegyzéseit is. Pontosan formulázott kérdőívvel fordult az erdélyi események szereplőihöz, kik közül sokan részletesen válaszoltak is neki. Különösen érdekelte Heydtet Brassó kiürítése s a reakövetkezett tömösi ütközet. Megkérte tehát Kalliáný tábornokot, hogy írja meg a március 4. és 22. közé eső napok történetét. Kérdőívet küldött továbbá Schmid József 5. dragonyosezredbeli főhadnagynak is, aki — mint a március 21-i ütközetben egyedül harcolt Van der Nüll-dandár vezérkari tisztje — állásánál fogva nemcsak a helyzetről, hanem a kapott és kiadott parancsokról és azok miként való végrehajtásáról is tájékozva lehetett. Heydte szintén az 5. dragonyosezredben szolgált s így Schmidnek ezredtársa volt. Ez magyarázza meg, hogy az utóbbi a legnagyobb őszinteséggel tár fel idősebb bajtársa előtt mindent, amit látott és hallott. Írása azt mutatja, hogy rendezettfejú, helyesen ítélő katona volt, aki azt, amit mond, kellően alá is tudja támasztani. Közlései bizalmas természetűek; nem a nyilvánosságnak, hanem Heydtenak szólnak. Ez adja meg értéküket, mert írójuk semmit se hallgat el, sőt egynéhány színfalmögötti eseményről is kíméletlenül lerántja a leplet.¹¹ Mindabból amit mond, az tűnik ki, hogy nagyon jó viszonyban volt parancsnokával, aki mindent közölt vele. Így hát Schmid leírása, bizonyos fokig, Van der Nüll ezredes felfogását és ítéletét is vizszozatükrözi.

Természetes, hogy Heydte, 1865-ban megjelent, többször idézett könyvében nem üthette dobra Schmid szókimondó nyilatkozatait. Nagyrészüket elhallgatta, sőt — nehogy az írónak valami kellemetlensége támadjon

¹¹ Közléseinek hasznavehetőségét nagyban fokozza a hozzájukcsatolt vázlat is, az egyetlen, amelyet a tömösi ütközetről találtam.

— akkor, amidőn ezeket az írásokat a bécsi Hadilevel-tárnak átadta, Schmid névalírását tintával vastagon áthúzgálta, hogy el ne lehessen olvasni. Egy helyen azonban nem sikerült jól ez a művelet, úgy hogy a szerző nevét ki lehetet betűzni; ennek alapján könnyűszerrel megállapítható, hogy a tavaszi hadjáratról szóló mindhárom leírás Schmid tollából eredt.¹²

*

* *

Március 20-ról 21-re virradóban, Alsó- és Felső-tömös között, nagy hóban táborozott az osztrák hadtest az orosz különítménnyel együtt. Egy osztrák gyalogszázad egész éjtszakán át vágta az út jegét, hogy a megrekedt ágyúk és szekerek tovább juthassanak.¹³ Csontigható hideg szélvihar tombolt, de máskülönben elég nyugodtan múlt el az éjtszaka, mert a magyaroknak még híre-hamva se volt.

21-én reggel végre felvergődtek az oroszok ágyúi és egyéb alkalmatosságai a hágóra, mire 9 és 10 óra között az orosz csapatok is megindultak. Nyomukban az osztrák hadtest haladt, az oroszoknál is nehezebben.

Már elmúlt dél, amikor végre a két osztrák dandár¹⁴ éle feljutott a vízvásztóra. De egyelőre csak a gyalogság és a lovasság tudott reá felkapaszkodni, mert nem csupán a tűzértség, hanem a szekerek egész sora is ott vesztegelt még, részint a lejtőn, részint a hágó tövében, a mély hóban elakadva.¹⁵ De ott voltak ezenkívül több mint 100 szekérral azok a brassai és barcasági menekültek is, akiknek akár az oroszok behívása, akár valami más ok miatt, Bem bosszújától kellett tartaniok; úgy hogy a felsőtömösi veszteglőháztól a mélyútig terjedő darabot megrekedt, felfordult vagy összetörött szeke-

¹² Az ütközet leírásában, ahol más forrást nem idézek, Schmid nyomán haladok.

¹³ A 2. sz. hatfontos üteg jelentése. (I. h.)

¹⁴ Stutterheim és Uracca.

¹⁵ A 2. sz. hatfontos üteg jelentése. (I. h.)

rek hosszú sora torlaszolta el.¹⁶ Ezek visszavonulását is a Van der Nüll-dandárnak kellett biztosítania.

Körülbelül ugyanakkor, amikor a hadtest éle a há-
góra jutott, tehát 21-én délben,¹⁷ az előőrsök a magya-
rok közeledését jelezték. A harc immár nem volt kike-
rülhető s csakis a támadótól függött, hogy a siralmas
állapotba jutott osztrák hadtestből mennyi és hogyan
tud átkelni Oláhországba.

A Van der Nüll-dandár, az időközben részben meg-
változott hadrend szerint, a 41. (Sivkovič) gyalogezred
két s a 31. (Leiningen) és a 62. (Tursky) gyalogezred egy-
egy zászlóaljából, a 16. (1. oláh-) határőrgyalogezred
Feleknél szétszóródott zászlóaljának két századnyi ma-
radványából, mindössze tehát $4\frac{2}{6}$ zászlóaljából; továbbá
3 dragonos-, 1 könnyű lovasszázadból és 1 háromfon-
tos ütegből állott. A lovasságnak a vázolt viszonyok kö-

¹⁶ *Anul 1848 in Principatele Române*: VI. 160. 161. l.

¹⁷ A tömösi események dátuma körül is elég sok a zavar. Így például *Rüstow* (Geschichte des ung. Insurrectionskrieges: II. 8. l.) az osztrák hadtestnek az országból való kivonulását a március 18-ról 19-re virradó éjjelre teszi. *Pataky* (Bem in Siebenbürgen. 67. l.) úgy tudja, hogy 20-án történt a visszavonulás a tömösi országhatáron át. *Gracza* szerint (Az 1848/49. szabadságharc története: IV. 496. l.), március 19-én mind az orosz, mind az osztrák sereg Oláhországba menekült. *Vajna* (Hadtörténelem: 134. l.) azt állítja, hogy Kalliáný, a (szerző szerint) 18-án vívott vledényi (helyesen: feketehalmi) ütközet után, meg se állapodott Brassóban, hanem rögtön kitakarodott az országból.

Ezzel szemben magának *Bemnek* március 20-án kelt jelentéséből az tűnik ki, hogy ő 20-án délután 4 órakor szállotta meg Brassót s csak ennek megtörténte után gondoskodhatott a Tömösi-szorosba húzódott ellenség üldözéséről. (*Közlöny*: 64. sz. 1849. márc. 28.) Ez az intézkedés tehát már 21-re szólott. Ugyanezt jelenti *Kiss Sándor* ezredes is. (*Honvéd*: Rendk. sz. Kolozsvár, 1849 márc. 25. este.) *Németh László* háromszéki kormánybiztos szintén 21-re teszi az ütközetet, március 24-én kelt jelentésében. (*Honvéd*: 81. sz. Kolozsvár, 1849 ápr. 2.) Ez a dátum olvasható *Kalliáný* leírásában, továbbá az 1. sz. háromfontos és a 2. sz. hatfontos üteg jelentésében is. A helyes dátumot közli többek között *Gelich* (i. m. III. 91. 92. l.), továbbá *Breit* (Magyarország függetlenségi harcának katonai története: II. 155., 154. l.)

zött semmi hasznát se látván, Kalliáný annak legnagyobb részét el is indította Oláhország felé, úgy hogy a dandárnál csak 1½ dragonos század maradt.¹⁸

A közeledő magyar különítményt Beke József alvezetes vezette.¹⁹ Legelől két huszárszázad haladt; utána 2—3 zászlóalj és egy üteg következett. Valamivel hátrább még egy menetoszlop látszott.²⁰

A harci állás, amelyet a Van der Nüll-dandár most megszállott, ez volt:

A 41. gyalogezred III. zászlóalja a Tömös-patak balpartján, közel az út hajlásához foglalt helyet, úgy hogy a fordulónál levő sziklák közvetlen találattól megvédték. (A.)²¹ Csatárlánca előrébb, a valamennyire hozzáférhető sziklák közé fészkelte be magát. (B.)

Két ágyú az úttól jobbra, kettő valamivel maga-

¹⁸ A dandár állományát még csak hozzávetőleg se tudom megállapítani, mert azokból a napokból egyetlen állománykimutatást se találtam. *Gracza* (i. m. V. 1379. l.) 2000 főre teszi. Több nem is igen lehetett.

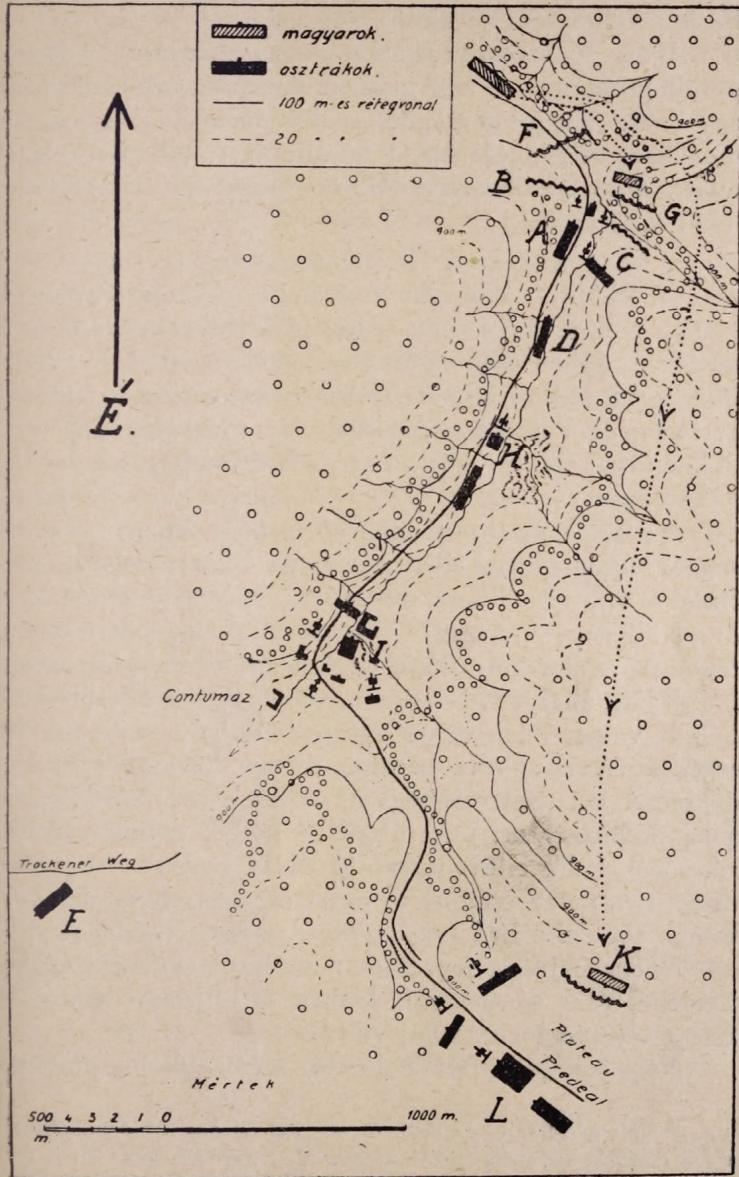
¹⁹ *Kőváry* szerint Szabó Nándor őrnagy. (Erdély története 1848/49-ben: 206. l.) Ezt az adatot *Márki* is átveszi tőle (Az 1848—49-i szabadságharc története. — *Szilágyi*: A magyar nemzet története: X. 241. l.), úgyszintén *Breit* (i. h.), továbbá *Szádeczky* is. (A székely nemzet történelme és alkotmánya: 370. l.)

A bizonyára jólértesült *Németh László* háromszéki kormánybiztos Bekét nevezi meg a magyar különítmény parancsnokául, (I. h.) megemlítve *mellette* Szabót is. De más forrásból is tudjuk, hogy nem Szabót, hanem Bekét bízta meg Bem a háromszéki csapatok szervezésével s nagyobbára ezek harcoltak a tömösi ütközetben.

²⁰ A magyar különítmény erejét *Gracza* 5000 főre teszi. (I. h.) *Kőváry* szerint (i. h.) az elővéd két gyalog és egy fél huszárszázadból állott s a főcsapatnál levő üteg hatfontos volt. A különítmény összetételét nem lehet megállapítani. *Thoroczky* azt írja ugyan („Bem téli hadjáratából”: *Hazánk*, 1887. évf. 309. l.), hogy „ezen üldözést nem csupán a székelyek eszközölték, mert ott volt a Máriássy-vezet egy zászlóalja, ott a 27., 55. és más honvédszászlóalj és Württemberg huszárok”; de ez a feljegyzés nem megbízható. Például az 55. zászlóaljról bizonyosan tudjuk, hogy nem volt ott a tömösi harcban.

²¹ A betűk az ütközetet feltüntető vázlatra vonatkoznak.

4. vázlat.

A tömösi ütközet.
Schmid főhadnagy vázolata nyomán.

sabban balra, két tarack pedig a zászlóaljnál — egyelőre tűzér tartalékként — állott.

A 41. gyalogezred Landwehr-zászlóalja a Tömöspatak jobbpartján, egy mélyedésben, csatárlánca pedig egy mély vízmosás mögött szállott meg. (C.) Ezen az oldalon nem lehetett ágyút felállítani a nagy hófuvatag miatt. A 51. gyalogezred III. zászlóalja a dandár tartalékát alkotta. (D.)

A 62. gyalogezred III. zászlóaljának (E.) azt a parancsot küldötte Van der Nüll, hogy a Vladetz gerincét szállja meg s zárja el a „száraz út” („Trockener Weg”) nevű, jó időben elég könnyen járható utat,²² amely Barcarosnyóráról a Kl. Weidenbach völgyén s a Vladetz gerincén át a Tömösi-szorosba visz. Onnan pedig csak akkor távozzék, ha már az egész hadtest feljutott a vízválasztóra.

A zászlóalj parancsnoka — Nechiba őrnagy — valószággal tiltakozott ez ellen a parancs ellen, amely — szerrinte — képtelen feladatot rótt reá. Most már maga Van der Nüll ismételte meg — élőszóval és nagyon nyomatékosan — akarátát. Erre az őrnagy mégis csak megindult; de ahelyett, hogy a neki megmutatott irányban haladt volna, Isten tudja merre bódorgott s végül is, segédtisztjével együtt, belezuhant egy hóval telt szakadékba. A két tiszt valahogyan csak kimászott belőle, de a lovak bizony ott pusztultak. A vezető nélkül maradt zászlóalj pedig eltévedt, majd el is széledt. Nagyobb része újra összeverődött ugyan Oláhországban, de egy kisebb töredéke Erdélybe szökött vissza. Hareba egyáltalán nem is jutott március 21-én. Ez a csaknem csupa újoncból álló zászlóalj különben is teljesen demoralizált s így megbízhatatlan volt.

Nem sok jót lehet a dandár többi zászlóaljáról se

²² Volt arrafelé egy másik út is: „Durch das Weidenbachthal gegen den Gränzposten Siboth (rechts von Predeal) zum Theil für Holzkarren fahrbar.“ (*Hadtört. Levéltár, Budapest: III. Armeecommando, 1854. Acten und Pläne von Pass-Recognoscierungen, dann Befestigungs-Elaborate. Convol. 61.*)

mondani. Valamennyinek állománya erősen megfogyatkozott. A 31. gyalogezred III. zászlóalja csupa újonc. A 41. gyalogezred Landwehr-zászlóaljának tisztjei és altisztjei silányak; valamennyi között maga a zászlóaljparancsnok, Büchler százados, a legrosszabb. Még legtöbbet ért ugyanennek az ezrednek Igálffy százados vezette III. zászlóalja. Az oláh határőrgyalogezred két százada eltűnt, még mielőtt lövés esett volna.

*

* *

Mikor a magyarok ágyúi megszólaltak, azok a kocsisok, akik még nem hagyták cserben a hágó tövében didergő és remegő menekültek nagy csapatát, most szintén megugrottak, magukkal vivén a lovakat is. Erre a menekülők, mindenüket otthagya, gyalogszerrel kapaszkodtak az osztrák derékhad nyomán a hágóra.²³

A most kifejlődött harc menete nagyjában ez volt: A magyarok az út mindkét oldalán erős csatárlánccal nyomultak előre. (F.) A sziklák között álló osztrák csapatokkal csak halogató harcot vívtak; nagyobb részük azonban, az országút keleti oldalán, az erdőbe húzódott s ennek szélén csatárláncot alakított a 41. gyalogezred Landwehr-zászlóalja ellen. (G.)

Van der Null, hogy a magyaroknak az osztrák jobbszárnny felé való sűrűsödését meggátolja, az országút keleti oldalán állott két darab háromfontos ágyút egészen a csatárláncaba tolatta, hogy onnan kartácsot lőjenek. Ez ugyan nem volt szerencsés gondolat, mert a kartácsok töltelékgyólyói, a mély hóba fúródván, nem pattogtak tovább. Általában véve az ágyútűznek az ütközet első és második fázisában nem volt valami nagy hatása.²⁴

A magyar különítmény balszárnya csakhamar szemtől-szemben állott a 41. gyalogezredbeli Landwehr-

²³ *Anul 1848 in Principatele Române*: VI. 159. l.

²⁴ *Kőváry* szerint (i. h.) magyar részről egy Molnár Ádám nevű székely tűzmester nagyon kitüntette magát. (Ez a Molnár később hadnagy és a 3. sz. háromfontos székelyüteg parancsnoka lett.)

zászlóaljnak a mély vízmosás mögött elhelyezkedett csatárláncával.

Az osztrákok balszárnyán Igálffy százados zászlóalja vitézül megállotta a helyét, ellenben az előbb említett Landwehr-zászlóaljnál aggasztó tünetek, a bomlás félre nem ismerhető jelei mutatkoztak, amit részben annak is lehetett tulajdonítani, hogy ez a különben is másodrangú zászlóalj, az utóbbi napokban csaknem szakadatlanul előőrson volt s ennek, de meg a koplalásnak következtében is, teljesen kimerült.

Csatárlánca, a sűrű bozóttal telenőtt vízmosás mögött, nagyon jó helyen állott. A zászlóalj zöme fedett helyen volt s mégis *ez fordított legelőszőr hátat az ellenségnek*. Van der Null ezt látva, odaküldötte Schmid főhadnagyot, megparancsolva neki, hogy a visszaözlőket tartóztassa fel és szedje össze. Ámde Schmid az egész zászlóaljban már csak egy tisztet talált, de az elől volt a csatárláncon. A főhadnagy megpróbálta, hogy nem lehetne-e a hátráló zászlóalj maradványait előre vinni a vízmosás mögé. De bizony minden fáradozása csődöt mondott, mert egy őrmestert és még valami 20—30 embert leszámítva, mindenki kisiklott a kezéből és megugrott. Mikor Schmid újra előre ment a csatárlánchoz, a még ott kucorgó katonákat a nagy hidegtől megdermedve s az éhségtől teljesen elgyöngülve találta, annyira, hogy már a puskájukat se tudták elsütni. A katonák végre is eldobták a puskát s leültek vagy lefeküdtek a hóba s vagy ott pusztultak, vagy foglyul estek.

Van der Null most, a jobbszárny kritikus helyzete következtében, elrendelte a visszavonulást. Szerencséjére a magyarok vajmi lanyhán üldözték a hátrálókat, úgy hogy azok egy második állásban (*H.*) is meg tudtak állapodni. Igaz, hogy ott, jobbszárnyuk fedetlen volta miatt, csak egy félórára vethették meg a lábukat; azután pedig egy harmadik és utolsó állásba húzódtak vissza.

Ez az állás (*I.*) a felsőtömösi veszteglőháznál volt, még pedig olyanformán, hogy a még valóban rendelke-

zésre álló 31/III. és 41/III. zászlóalj az út mindkét oldalán; 2 ágyú közvetlenül az út mellett, kettő a közeli magaslaton (jobbra), a két tarack pedig a vámház mögött helyezkedett el. A 41. gyalogezred Landwehr-zászlóaljára és a 62. gyalogezred III. zászlóaljára — mint már hallottuk — nem lehetett számítani s így *a harcnak ebben a harmadik fázisában, a dandárnak csupán a fele volt Van der Nüll kezében.*

A hadtest zöme már akkor régen fenn volt a predeali hágón, de parancsnok és vezérkari főnök nélkül, mert Kalliány — mindjárt a harc kezdetén — lóra szállott és egy dragonyos-szakasz fedezete alatt Oláhországba sietett. Így tett Maroičič őrnagy, vezérkari főnök is, aki átadta teendőit Teutsch őrnagynak, ugyanannak, akit már egyszer kitűrt ebből az állásból. Utolsó utasítása, amelyet Schmid főhadnagy útján Van der Nüllnek küldött, így hangzott: „Sagen Sie dem Obersten Van der Nüll, er solle sich bis zum letzten Mann halten.“ Természetes, hogy ez a parancs, az osztrák csapatok elkenyszeredett állapota folytán, nem volt végrehajtható, jóllehet a magyarok előnyomulása vontatva és elég rendetlenül történt, úgy hogy valami gyors és ügyes ellentámadás a legnagyobb zavarba juttatta volna őket. Ilyesmiről itt már szó se lehetett, sőt további helytállásról se.

Van der Nüll megkezdte tehát az állás kiürítését. Először a két tarackot, azután az egyik ágyússzakaszt indította Predeálra. Utána a 41. gyalogezred III. zászlóalja, legvégül pedig a 31. gyalogezred III. zászlóalja következett. Az állásban csupán a második ágyússzakasz maradt, egy-egy kisebb gyalogos- és lovasosztag fedezete alatt.²⁵

El kell ismernünk, hogy a mindenkor kiváló cs. kir. tüzérség itt is kitett magáért. A szakasz, noha lövészere

²⁵ Az 1. sz. háromfontos üteg jelentése. (*Kriegs-Archiv Wien: Feldacten des k. k. A. C. in Siebenbürgen, 1849. Fasc. XIII. B. Nr. 74.*)

már fogytán volt, mégis a helyén maradt s az utolsó két kartáccsal mindaddig várt, míg a magyarok legközelebbi tömött csapata 120—130 lépésnyire meg nem közelítette. A kellő pillanatban kilőtt két kartács nagy kárt okozott a magyarok soraiban, akiknek ez a csapata vissza is fordult. A tűzerek, ezt kihasználva, be akarták az ágyúcsöveket szegezni; ámde kisült, hogy a hozzávaló szegek hiányzanak. Ebben a válságos helyzetben megjelent a hágón már fennlevő Uracca-dandárnak vagy 100 főnyi gránátoscsapata, amely a holtrafáradt tűzereknek és lovaknak segítve, elvonszolta a két ágyút.

A magyarok, érthetetlen módon, ezt a jó alkalmat se zsákmányolták ki, úgy hogy ez az ágyússzakasz is minden baj nélkül kapaszkodhatott fel a hágóra.

Körülbelül délutáni 5 óra lehetett már, mire a Van der Nüll-dandár vége is feljutott a vízválasztóra, ahol azután az Uracca-dandár vette fel.

A magyarok, mindjárt a támadás kezdetén, a Tömösi-szorost keletről szegélyező magaslatokon át, egy zászlóalj irányítottak a hágóra (K.). Ez fel is jutott s az ott veszteglő két osztrák dandár (L.) jobb oldalában állapodott meg, de rövid és teljesen hatástalan puskázás után le is húzódott onnan.²⁶

A szorosban előnyomuló magyar különítmény fel se ért a hágóra, mert az Uracca-dandár egyik, időközben felvonult ütege, néhány ágyúlövéssel megállította az országút utolsó kanyarulatánál.²⁷ Az üldözésnek és a harcnak vége szakadt, de akkorára Van der Nüll dandára teljesen fel is bomlott, amit a szemtanu Schmid jellemez legjobban ezekkel a szavakkal: „Bei dem Geiste unserer Truppen war an ein Halten, oder gar an eine Offensiv-Bewegung nicht mehr zu denken... Die Brigade war nach dem Gefechte gänzlich aufgelöst, da der Hunger jeden trieb dahin zu gehen, wo er etwas zu essen

²⁶ Nem felel meg a valóságnak, hogy a Van der Nüll-dandárt „kétszeres megkerülés“ fenyegette. (*Gelich: i. h.*)

²⁷ A 2. sz. háromfontos üteg jelentése. (*I. h.*)

zu finden hoffte... *Wir hatten damals keine Truppe mehr.*²⁸

*

*

*

Az oláhországi oldalon jóval enyhébb volt az idő, mint a magyarországin. A hó ugyan vastag rétegben feküdt itt is, de már olvadófélben lévén, jócskán megduzzasztotta a szűk völgyben alárohanó Prahova vizét.

A Van der Nüll-dandár, a március 21-ről 22-re virradó éjjelen, egy most már ki nem jelölhető karám szomszédságában táborozott. Az ágyúkat és a lövészeres kordékat — elég ügyetlenül — a karámba állították. A csapatok pedig minden rend és beosztás nélkül heverték össze-vissza, ahol valami szárazabb helyet találhattak.

Egyszerre csak, a legnagyobb sötétségben, förtelmes viharos időben, tűz támadt a karámban; nyomában óriási riadalom, általános felfordulás és vaklárma: jönnek a magyarok!

A szétszórt csapatok összeszedésére és sorakoztatására gondolni se lehetett. Fokozta a bódulást még az is, hogy az üteghez beosztott szekereszek, a lövészeres kordék robbanásától tartva, tüstént lórakaptak és megugrottak. Ezt látva, csaknem mindenki futásnak eredt, közöttük Van der Nüllnek és vezérkari tisztjének lovasza is, a hátaslovakkal.

A dandárparancsnok ott maradt az égő karámnál s a tűzérlegénységgel nagynehezen kihúzatta onnan a veszélyben forgó lövészeres taligákat, egyet kivéve, amelyet nem tudtak már a hóból, sárból kivonszolni. Ebből tehát kivették a lövészert s a Prahovába dobták, amelynek medrében menekülés közben felfordult és összetörött szekerek, megfulladt emberek és lovak heverték.

Csak 22-én estére sikerült összeszedni a dandár ron-

²⁸ I. h.

csait a sinaiai kolostor táján.²⁹ De még azután is jelentkeztek az erdőségben eltévedt katonák.³⁰

*

* *

Talán feltűnhetett, hogy a tömösi ütközet s a vele kapcsolatos események tárgyalásában, jóformán mindig az osztrák csapatokról volt szó; a magyarok viselkedéséről alig. Arra a kérdésre, hogy miért? — megadja a választ az a körülmény, hogy okleveles és leíró *magyar* forrásaink egyaránt nagyon mostohán bánnak el a tömösi ütközettel.

Ennek a harcnak — csakúgy mint a nagyszebeninek — részletes leírására Czetz ezredes lett volna hívatott, aki Bemnek félig-meddig vezérkari főnöke, félig-meddig pedig helyettese volt. Sajnos, éppen ő mond legkevesebbet azok közül, akik egyáltalán megemlékeznek erről az epizódról. Parádés bevonulásokról, díszebédekről, ünnepi szónoklatokról és más, hadtörténelmi szempontból merőben érdektelen dolgokról eleget ír, de a tömösi ütközetről csak ennyi mondanivalója van: „Er³¹ liess die Oesterreicher durch die Háromszéker Szekler verfolgen, welche am Tömöser Pass eine Beute von mehreren 100.000 Fl. machten, die sie zu Hause unter sich vertheilten.“³² Mindössze 3½ sor, de ebben se a harcot írja le, hanem azt, hogy a székelyek megosztottak a hazavitt zsákmányon.

Bem, Brassó megszállása után Czetzre bízta a visszavonuló ellenség üldözését. Czetz tovább adta a parancsot Beke alezredesnek, aki azt jól-rosszul végre is hajtotta. Az ütközetről szóló részletes jelentése — ha ugyan volt — alkalmasint elkallódott. A bécsi Hadilevél-

²⁹ *Heydte*: i. m. 518. l.

³⁰ *Ségur* bukaresti francia főkonzul március 22-én ezt jelenti a Brassóból kivonult osztrák hadtest állapotáról: „Les troupes autrichiennes venant de Cronstadt, sont arrivées à la frontière le 21 au matin, à la débandage, sans généraux, presque sans officiers; c'était un désordre déplorable.“ (*Hurmuzaki*: i. k. XVIII. 151. l.)

³¹ Bem.

³² *I. m.* 255. l.

tárban nincs meg. De nincs az Országos Levéltárban, úgyszintén a Nemzeti Múzeum levéltárában se. Talán talán előkerülhet még a most megszállott területen levő Csányi-levéltárból; bár ez se valószínű, mert néhai Márki Sándor, aki elég alaposan átkutatta ezt a gyűjteményt, nem talált benne jelentést erről az ütközetről.

Azonban bármilyen kevésbé ismerjük is a magyar csapatok viselkedését és parancsnokuk intézkedéseit, annyit mégis megállapíthatunk, hogy a tömösi ütközet a könnyelműen elszalasztott sok jó alkalomnak volt egyike. Lássuk, hogy miért?

Engelhardt tábornok hanyatt-homlok vonult ki az országból a brassai orosz különítménnyel és se előbb, se akkor, nem volt hajlandó résztvenni valami kockázatosabb hadműveletben. Kapva-kapott az alkalmon, hogy — Bukarestből kapott útasítás alapján — otthagyhajta Brassót. A magyarok nem is láttak oroszot március 19. és 22. között.

Az osztrák hadtestről s különösen Tömösnél harcolt részéről, nem valami nemzeti hiúságtól fűtött s a meghátrált ellenséget ócsárló elfogult krónikások, hanem maguk az osztrák szemtanúk írják, hogy nagyobb ellenállásra képtelen volt. A Van der Nüll-dandár négy zászlóalja közül egy eltévedt az erdőben, egy pedig gyáván megszaladt. A magyar vezetésnek nagyfokú lagymatagságára és tétovázására vall, hogy a valóban harcolt két osztrák zászlóalj nemcsak meg nem semmisült, hanem aránylag nagyobb veszteség nélkül érte el Oláhországot.

Mind az eltévedt, mind a szétfutott csapatok legnagyobb része később előkerült, úgy hogy a Van der Nüll-dandárból végül már csak 186 ember hiányzott.³³

³³ Schmid (i. h.) 400—500 főre becsülte a hiányt, közvetlenül az ütközet után.

Minthogy kézitusára egyáltalán nem került a sor, nem helyes az a kifejezés, hogy a magyar különítmény *levágta* a Van der Nüll-dandár 186 emberét. (Márki: i. h.)

Gracza (i. h.), 186 halotton és sebesültön kívül, 80 fogolyról is tud.

Hozzá kell tennünk, hogy az üldöző magyar különítmény nem a már három hét óta folytonosan mozgó és harcoló erdélyi hadtestből, hanem a Hárómszékben akkor szervezett székely csapatokból telt ki, amelyek tehát a szüntelenül hajszott osztrák hadtesthez viszonyítva, pihenteknek voltak mondhatók. S — ha Gracza-nak hinni lehet — számbeli fölényük is megvolt. Igaz, hogy puskaport addig még nem szagoltak, de ez a körülmény a részben szintén újoncokból álló, kiéhezett és rogyásig hajszott osztrák dandárral szemben, nem nagy súllyal esett a mérőserpenyőbe.

Az első állásban különösen kitűnő alkalom kínálkozott reá, hogy a magyar különítmény tönkre verje, vagy elfogja, a hadtest zömétől elszakadt, teljesen sorára hagyott utóvéd-dandárt. Nem kellett volna más, mint az, hogy a predeáli hágóra irányított zászlóalj, rövid megkerüléssel hátbatámadja a Van der Null-dandárt. E helyett felmászott a vízválasztóra s megállott az ott összegyűlt két teljes osztrák dandár oldalában, amelyet természetesen nem támadhatott meg.

Ennek az volt a következése, hogy a Van der Null-dandár együttmaradt két zászlóalja, némi lovassága és egy útege, kikerülte mind a teljes vereség, mind az elfogatás veszedelmét.

Magyar részről nem lehet a veszteséget megállapítani. *Kőváry* (i. h.) azt írja, hogy „halottat nem találtak, sebet 50 kapott”, ami sehogyan se hihető. *Németh László* kormánybiztos (i. h.) három halotról és néhány sebesültről, *Gracza* (i. h.) 50 halotról tud. Ez valószínűbben hangzik, ha megfelelő számú sebesültet is adunk hozzá.

VIII.

A Vöröstoronyi-szoros megtisztítása. A tavaszi hadjárat hatása Oláhországban.

A március 16-i harccal még nem volt vége a Vöröstoronyi-szoros birtokáért folyt küzdelemnek, mert az oroszok az ország határán innen állapodtak meg, már pedig Bem teljesen ki akarta űzni. De csak akkor gondolhatott arra, hogy a vöröstoronyi oroszokkal is végleg leszámoljon, amikor a Barcaságban rendet csinálván, újra visszatért Nagyszebenbe.

Bem állítása szerint, valami 2000 főnyi ellenség állott, 13 ágyúval, a veszteglőháznál,¹ amelyet március 28-án támadott meg Ihász Dániel őrnagy, a (bihar-megyei) 55. honvédszászlóalj parancsnoka.²

A több házból álló veszteglőintézet előtt a Latorpatak folyt s ha a hídat eltorlaszolták s az épületeket védelemre alkalmassá tették az oroszok, nehéz tűzérség nélkül nem volt könnyű áttörni ezt az állást.³

Sajnos, ezt az ütközetet se írhatjuk le részletesen,

¹ Bem napiparancsa: 1849 márc. 28. (*Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harca. Okmánytár: XLV, 1.*)

² *Hegyesi Márton: A Vöröstoronyi-szoros kitisztítása és a bihariak. (Szabadság: 1899. évf. 72. sz.)*

Kiss Józsefnek, az 55. honv. zászlóalj segédtsíjtjének tudósítása. (Honvéd: 1849. évf. 82. sz.)

Czetz — tévesen — március 25-re, vagy 26-ra teszi ezt az ütközetet. (*l. m.* 256. l.). Március 26-át mondanak *Gelich* (i. m. III 92.) és mások is, holott a 28-i dátum nem lehet kétséges.

³ A világháború előtt azon a helyen a Vöröstorony nevű, 127 lélekből álló telep volt, mely — mint alközség — Boicához tartozott. Lehet, hogy 1916-ban ez is elpusztult.

megbízható pontossággal; de itt legalább tudjuk, hogy magyar részről az 55. és a 78.⁴ honvédszászlóalj, továbbá az I. honvédvadász-ezred 5 százada, mindössze tehát 15 század vett benne részt, 2 ágyúval.⁵ Ha a századok állománya teljes volt, mintegy 2800 fő.

Mivel a Latorpatak mögött álló ellenséget bajos lett volna szembetámadni: Ihász őrnagy az 55. zászlóalj 3., 4., 5. és 6. századát már 27-én délután elindította, hogy a hegyeken át megkerülje az orosz állás balszárnyát.⁶ Ez a megkerülés 28-ának hajnalára meg is történt. A többi csapattal az országúton nyomult előre Ihász.

De az oroszok keményen megvetették a lábukat s csak 5 óra hosszáig tartott makacs küzdelem után sikerült őket kiverni. A magyarok még török területen — Caineniu túl — is üldözték a visszavonulókat.

A honvédek vesztesége ebben a hosszú harcban *állítólag* csak 6 halott és 20 sebesült lett volna,⁷ ami azonban nyilvánvaló képtelenség, mert ahol szívós az ellenállás, ott bizony sokan esnek el mindkét részről.

Az oroszok vesztesége — mint azt Colquhoun angol főkonzul Palmerstonnak írta⁸ — jóval nagyobb volt, mint ahogy azt eleinte el akarták hitetni. Hét tisztjük esett el, közöttük Lüders unokaöccse, Fok hadnagy is. Egy, az augsburgi „Allgemeine Zeitung“ 1849. évi 116. számában, április 26-án megjelent galaci tudósítás szerint, maga Skariatín is megsebesült.⁹ De erről más forrás nem szól. Ugyanaz a híradás arról is tud, hogy az orosz legénységből is sokan estek el.

Bem idézett napiparancsából az tűnik ki, hogy ma-

⁴ Ezt a számot csak későbbben kapta.

⁵ Az erdélyi honvédszázadok — legalább papiroson — 200 főből, a vadász-századok 150 főből állottak.

⁶ Kiss József tudósítása (I. h.)

Hegyesi M. leírása (I. h.).

⁷ Kiss József tudósítása (I. h.).

⁸ Bukarest, 1849 április 6. (*Correspondence relative to the affairs of Hungary*: 180 l.)

⁹ *Anul 1848 in Principatele Române*: VI. 159. l.

gyar részről Ihász és Kabós őrnagy,¹⁰ továbbá Dombay Tamás¹¹ és Baróthy László¹² százados, nagyon vitézül viselkedtek a harcban.

*
* *

Bem sikere nagy riadalmat keltett Oláh- és Moldvaországban mindenfelé.

Bizonyos, hogy az oláhok gyűlöltek a földjükön megszállott oroszokat, de nagy többségük még jobban, vagy legalább is ugyanannyira gyűlölte a magyarokat.¹³ Ebből önként következik, hogy egy csöppet se örültek Bem diadalának s ez magyarázza meg egyúttal azt a mindenik tudósításból kiolvasható ijedséget is, amely a két fejedelemségben, mindjárt a nagyszebeni (március 11-i) ütközet után, lábrakapott.

Mindenki azt hitte, hogy Bem most már Oláhországba teszi át a harcteret, s így ez a fejedelemség nemsokára véres tusák színhelye lesz. Némelyek szerint Bem március 22-én Curtea d'Argesen, mások szerint Râmnicu-Valceában állott volna, hogy onnan Bukarest felé nyomuljon előre.¹⁴

Voltak olyanok is, akik tudni vélték, hogy Bem levelet írt Lüdersnek, amelyben azt a reményét hangoztatja, hogy egyesült erővel fogják majd a Bukarestbe futott osztrákokat felfalni (!).¹⁵ Ugyanez a tudósító azt

¹⁰ A 78. honvédszászlóalj parancsnoka

¹¹ Vadász.

¹² Később őrnagy és az 55. honvédszászlóalj parancsnoka.

¹³ Az oláh forradalom vezetői már 1848 június 30-án szerkesztették azt a memorandumot, amelyben Erdélynek, Dél-Magyarországnak és Bukovinának Oláhországgal való egyesítését javasolják, még pedig a *Porta fennhatósága alatt*. Majd 1848 november 16-án Joan Maiorescu újabb emlékiratot adott át a frankfurti német birodalmi gyűlésnek, amelyben az oláhok a Dniester, Duna és Tisza közötti régi Dácia (?) feltámasztását kívánják, de most már a *Portától független alakban*. (*Anul 1848 in Principatele Române*: I. 645. 646. l. és V. 361—369. l.)

¹⁴ U. o. VI. 146., 147. l.

¹⁵ U. o.

is hallotta, hogy Bem Nagyszeben elfoglalása után mind-azokat lenyakasztatta, akiknek az oroszok behívásában valamelyes részük lehetett. Viszont egy március 25-én kelt híradás Bem emberséges eljárásáról emlékezik meg.¹⁶

Puchner — az oláhok rémlátása szerint — vagy Focsaniba, vagy Râmnicu-Sâratba menekült szétvert hadtestével s az Erdélybe tört 10.000 orosz közül csak valami 1200 élte túl a veszedelmet.¹⁷ Csupán a nagyszebeni és vöröstoronyi harcokban 4000 (!) orosz esett foglyul.¹⁸

A Bem betörésétől való szüntelen rettegés, a Vöröstoronyi-szoros elfoglalása után még fokozódott. Április 10-én azt a hitelesnek mondott hírt hozta egy orosz futár, hogy Bem Oláhországba rontott, az oroszokat újból megszalasztotta s Râmnicu-Valceába tette át főhadiszállását.¹⁹ Mindebből, természetesen, egy szó sem volt igaz.

Az aggodalom már csak azért is alaptalan volt, mert a hivatalos Törökország, főként pedig az Oláhországban vezénylő délszláv renegát Omer pasa, egyáltalán nem pártolta a magyar szabadságharcot. Fuad effendi, török diplomáciai meghatalmazott, már március 24-én kijelentette De Ségur francia főkonzulnak, hogy „okosan és ügyesen“ ki fog térni Bem kívánságai elől.²⁰ Bem ugyanis mind tőle, mind Omer pasától, az Oláhországba — tehát állítólag semleges török területre — húzódott osztrák hadtest lefegyverzését kérte.

Lüders, amikor megtudta Skariatin március 28-i vereségét, Omer pasával egyetértve intézkedett, hogy a

¹⁶ U. o. 159. l.

¹⁷ „Din 10 mii Rusi ce intrase in Transilvania, abia au scapat vreo 1200.“ (U. o. 152. l.)

¹⁸ U. o. 146. l.

¹⁹ „L'estaffette arrivée cette nuit nous a apporté la triste nouvelle que le Général Bem serait entré avec son armée en Valachie, en chassant nos troupes au delà de Rimnik-Valtsché... ou il a fait camper son quartier général.“ (U. o. 171. l.)

²⁰ Horváth Jenő: Bem tábornok és a bukaresti külképviseltek. (Hadtört. Közlemények: 1927. évf. 382. l.)

magyarok netaláni betörésének gátat vessen. Április 2-án a podolski vadászrezdet, egy huszárszázaddal és tüzérséggel együtt, a vöröstoronyi országhatárra indította.²¹ A bukaresti és a slatinai török helyőrség Campulungba ment,²² Bukarest védelmét pedig a galaci török csapatok vették át.²³

Alkalmazásukra azonban nem került a sor. Bem április 16-án — a kormány parancsára — Dél-Magyarországba ment s a külföldre való betörés csak július 23-án — akkor is nagyon szűk keretben — a moldvaországi hadműveletek alakjában valósult meg.

*
* *
*

Bem tavaszi hadjáratának sikere kétségtelenül fényes volt, de korántse biztosított.

Az osztrák hadtest és a két orosz különítmény elhagyta ugyan Erdélyt, de ott volt még — mint el nem távolított tövis — az oláhok felkelése és ott volt annak osztrák kézben levő fő támaszpontja: Gyulafehérvár.

Az oláh felkelés munkába vett lecsöndesítése már-már jósikert ígért, amidőn Hatvani Imre őrnagy, igen magas helyről kapott biztatásra, újból lángra lobbantott mindent, végzetes belekontárkodásával.²⁴

Bem abban bízott, hogy Gyulafehérvár — az osztrákok és oroszok kivonulásának hírére — most már megadja magát s így ez az akkor még annyira fontos vár máról-holnapra az ő kezébe jut.²⁵ Ebben azonban alaposan csalódott, mert a vár parancsnoka — az öreg August ezredes — nem ijedt meg s hajlott korát meghazudtoló elszántsággal útasított vissza minden felszólítást.

Rendszeres ostromra se elegendő csapat, se várívó ágyú, tarack és mocsár nem volt; lövőszerben is mindig

²¹ *Anul 1848 in Principatele Române*: VI. 159. l.

²² *U. o.* 157. l.

²³ *U. o.* 145., 147. l.

²⁴ *Hadtört. Közlemények*: 1929. évf. 511. és kll.

²⁵ *Csányi-levéltár*: 3417. sz.

nagy hiány mutatkozott. A vár úgynevezett „körülzárása“ mindvégig csak „megfigyelés“ maradt. Az állandóan ott veszteglő 3400—3900 főnyi magyar hadosztály sehogyan se tudta a várat a külvilágtól elszigetelni.

Bem április 16-án Dél-Magyarországra távozván, az Erdélyben maradt haderő parancsnoka Czetz lett, akiből azonban hiányzott Bem törhetetlen, szívós energiája és szervező képessége.

Mindehhez még az is járult, hogy Kossuth megtiltotta Bemnek, hogy az Erdélyből kihozott csapatokat vissza is vihesse; így azután az erdélyi hadsereg legjava, éppen a döntő pillanatban nem volt ott, ahol lennie kellett volna.

Ez, az oláhok fékentartására és Gyulafehérvár megfigyelésére lekötött erővel együtt, körülbelül 16.000 embert vont el a működő hadseregtől, anélkül, hogy az ilyenformán beállott hiányt valami úton-módon pótolni lehetett volna.

Végül ne feledjük, hogy a magyar kormány mostoha gyermekként bánt az erdélyi hadsereggel. Az anyaországban rengeteg pénzt fordított az értéktelen szabadcsapatok s a még hitványabb nemzetőrség szervezésére és felszerelésére. De azzal már alig törődött, hogy az erdélyi honvédszászlóaljak ötféle (részben kovás) puskával voltak ellátva, egy részüknek pedig mindvégig nem volt semminemű fegyvere, tehát még lándzsája se.²⁶

A hivatalos jelentések tanúsága szerint, ugyanilyen siralmas állapotok uralkodtak a lovasság és a tüzérség későbbben szervezett részeinél is.

Hiába volt tehát a tavaszi hadjárat minden diadala, mert a felsorolt körülmények eleve és együttesen magukban hordozták az erdélyi nyári hadjárat balsikerének csíráit.

²⁶ Gyalóka: Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején. (Tört. Szemle: 1915. évf. 93. 1.)

